Digitized by Google

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

3 . . .
Spl.

GRAMATIKA

JEZIKA HÈRVATSKOGA.

Osnovana

na starobugarskoj slověnštini.

Napisao

V. JAGIĆ.

Dio pèrvi: Glasovi.

U Zagrebu 1864.

Brzotiskom A. Jakića.

Digitized by Google

PG
1231
.J3
v.1

Digitized by Google

46480 P SEP 13 '72 LGC

Predgovor.

Nauk jezika narodnoga (u nas hèrvatskoga) ima na gimnaziji sasvim drugi i uzviŝeniji cilj, nego li ostali jezici, staroklasični ter ini živući ali nenarodni. Ondě smatra se gramatika samo kao sredstvo, da dovede do cilja t. j. do razuměvanja latinskim, gèrčkim, němačkim francuzkim itd. jezikom pisanih knjigah: ovdě toga niti netreba (van poněsto u nižih razredih, dok mladež podpuno navikne pravilnosti pismenoj), nego se jezik sam za se ima smatrati predmetom nauka. (Org. Entwurf. str. 122-123).

Naobraženi mladić treba, da se svestrano upozna s prošlim i sadanjim životom svoga materinjega jezika onako, kao i s duševnom radnjom, t. j. s književnimi proizvodi, svoga naroda. Ako je dakle gramatika hèrvatskoga jezika uz pověst književnu još i u viših razredih hèrvatskih gimnazijah predmet, koji se mladež uči, valjalo bi, da ga učitelj i učenici drugačije shvate, nego li običnu gramatiku.

To je najglavniji razlog, zašto ja ovaj pèrvi dio gramatike nahvalice napose izdajem: neka se prestane misliti, da su oblici imena i glagola, koje učenik već i onaka pozna, bitna stvar, a nauk o glasovih, što je temelj cěle gramatike, da niti netreba učiti. Privremeni propis Vis. dvorske kancelarije hèrvatske veli za nauk hèrvatskoga jezika ovako: „U pèrvom polugodištu VII. raz-

Digitized by Google

reda imade se u napredak učiti jezik starohèrvatski po sustavno predavanoj slovnici, i na temelju posebnoga, za to izabrana štiva."

„Pod jezikom starohèrvatskim razumieva se onaj, što no ga nalazimo u nebrojenih svietskih pismenih spomenicih od 12-16. stoletja, kao u starih sèrbskih i hèrvvatskih kronikah, životopisih, zakonicih i statutih, razvodih, poveljah, ugovorih i drugih listinah. Osebnosti toga jezika predavati će učitelj putem sravnjivanja i uzporedjivanja sa pravom staroslavenštinom i današnjom štokavštinom. Za laglje i uspiešnije podučavanje gimnazijalne mladeži u starohèrvatskom jeziku imati će se čim prije sastaviti posebna slovnica i čitanka."

Ovim je propisom jasno naznačen put, kojim treba da se podje u sastavljanju starohèrvatske gramatike, ako će da služi pomenutoj svèrsi. Sama bo narav jezika takova je, da moraš za temelj nauka staviti starobugarsku slověnštinu! barem tri četvèrtine gramatičkih pojavah i staro- i novohèrvatskoga jezika mogu se razložito iztumačiti jedino iz stare bugarštine, a to tako, da su ti prije svega poznati zakoni, na kojih se osniva glasovna narav ovijuh dvajuh jezikah.

Buduć se dakle pravom zahtěva u privremenom propisu (Obaviesti točka 3.), da je učenik šestoškolac točno proučio gramatičku i stilističku nauku današnjega jezika hèrvatskoga, to je po smislu istoga propisa sasvim u redu, da se u 7. razredu od trijuh učevnih urah, koje su na tjedan opreděljene hèrvatskomu jeziku, uzmu dvě za čitanje jugoslověnskih književnih starinah i za nauk gramatički. U pèrvom polugodištu valja da se čita pèrvi dio „Priměrah starohèrvatskoga jezika" t. j. bugarska slověnština, a uz to da se uče glasovi (dakle ovaj pèrvi dio moje gramatike); u drugom polugodištu ili će

Digitized by Google

se još donekle nastaviti čitanje iz pèrvoga děla ili namah započeti drugi i važniji dio „Priměrah“, a iz gramatike učiti će se oblici jezika starobugarskoga i starohèrvatskoga (dakle drugi dio moje gramatike.) — Ovako će stojati čitanje s gramatikom u sasvim valjanu razměrju, niti će se mladež ludo izmučiti bogatstvom staroslověnskih gramatičkih oblikah, nego će se njoj sasvim jasni i razgovětni prikazati iza proučena nauka o glasovnih zakonih dotičnih dvajuh jezikah.

Tko bi se pak plašio čitanja starobugarske slověnštine prije, nego li su učenici proučili sve oblike ovoga jezika, bio bi doista kriva mněnja, kao da nam je taj jezik sasvim tudj i nepoznat; a to nije niti nemože biti istina već zato, što je stara bugarština južno-slověnsko narěčje onako, kao i jezik hèrvatski, dapače naš je jezik staroj bugarštini uza slovenštinu upravo najbliži i najsrodniji.

U osmom razredu dovoljna je po propisu jedna ura na tjedan, da se nastavi čitanje, a preopetuje gramatika starohèrvatskoga jezika; kod opetovanja može se od učenikah zahtěvati, da i ono čitaju, što sam u knjizi razlučio těsnijom štampom.

Toliko o školskoj porabi ove gramatike. O njezinu sadèržaju nemislim ovdě na obširno govoriti. Ja sam savěstno upotrěbio današnji napredak u jezikoznanstvu, i evropski u obće i slověnski na pose, da budem ovom knjigom što koristniji hèrvatskomu narodu, koji svu nadu bolje i sretnije literarne budućnosti polaže u dobro uredjene škole.

U mene bijaše puno dobre volje, da ovom knjigom ponešto unaprědim nauk hèrvatskoga jezika, kako bi valjalo, da se predaje u naših viših razredih; imadjah pred

Digitized by Google

očima valja na děla svijuh slověnskih narěčjah, koja onamo teže, kamo i ja. Istina je, da smo podosta zaostali za inom braćom slověnskom: vrěme je dakle, da već jedanput i mi u gramatičkom smislu predjemo iz srědověčnosti u načela današnja.

Na koliko sam cilj svoj postigao, dokazati će praktički život knjige u školi, dakako uz pomoć věšta učitelja.

Neću tajiti, da sam na ovaj posao mnogo vremena potrošio, jer sam imao sȃm i gradivo skupljati i sgradu graditi; za sve to biti ću obilno nagradjen, ako nadležni sudci pronadju, da mi posao nije sasvim zaman. I zato sam voljan slušati kritiku te pripravan na odgovor.

Ova je knjiga pisana po nalogu Vis kr. dvorske kancelarije, kojoj sam se visokoj oblasti dužan na izkazanom pověrenju javno zahvaliti.

U Zagrebu na dušni dan 1864.

Pisac.

Digitized by Google

Hèrvatske gramatike.

Dio pèrvi.

Glasovi.

Glava I.

a) Pismena.

Glagolska		Cirilska		Lat. po hèrvat. prav.	Broj		Ime.
bugarska	hèrvatska	cèrkv.	gradj.		glag.	cirilsk.	
Ⰰ ⰰ	Ⰰ ⰰ	А а	А а	A a	1	1	азъ (ⰰⰸⱏ)
Ⰱ ⰱ	Ⰱ ⰱ	Б б	Б б	B b	2	2	боукъı (ⰱⱆⰽⱏⰹ)
Ⰲ ⰲ	Ⰲ ⰲ	В в	В в	V v	3	3	вѣдѣ (ⰲⱑⰴⱑ)
Ⰳ ⰳ	Ⰳ ⰳ	Г г	Г г	G g	4	4	глаголи (ⰳⰾⰰⰳⱁⰾⰹ)
Ⰴ ⰴ	Ⰴ ⰴ	Д д	Д д	D d	5	5	добро (ⰴⱁⰱⱃⱁ)
Ⰵ ⰵ	Ⰵ ⰵ	Є є	Е е	E e	6	—	есть (ⰵⱄⱅⱐ)
Ⰶ ⰶ	Ⰶ ⰶ	Ж ж	Ж ж	Ž ž	7	6	живѣте (ⰶⰹⰲⱑⱅⰵ)
Ⰷ ⰷ	Ⰷ ⰷ	Ѕ ѕ	—	—	8	7	ѕѣло (ⰷⱑⰾⱁ)
Ⰸ ⰸ	Ⰸ ⰸ	З з	З з	Z z	9	8	землıа (ⰸⰵⰿⰾⱑ)
Ⰹ ⰹ	Ⰹ ⰹ	И и	И и	I i	10	9	иже (ⰹⰶⰵ)
Ⰺ ⰺ	Ⰺ ⰺ	І ı	І j	J j	20	10	і (ⰺ)
Ⰼ ⰼ Ⰻ	Ⰼ ⰼ	ћ ћ	Ђ ђ	Dj dj	30	—	ће (ⰼⱃⰵ)
Ⰽ ⰽ	Ⰽ ⰽ	К к	К к	K k	40	20	како (ⰽⰰⰽⱁ)
Ⰾ ⰾ	Ⰾ ⰾ	Л л	Л л	L l	50	30	людие (ⰾⱓⰴⰹⰵ)
Ⰿ ⰿ	Ⰿ ⰿ	М м	М м	M m	60	40	мъıслите (ⰿⱏⰹⱄⰾⰹⱅⰵ.)
Ⱀ ⱀ	Ⱀ ⱀ	Н н	Н н	N n	70	50	нашь (ⱀⰰⱎⱐ)
Ⱁ ⱁ	Ⱁ ⱁ	О о	О о	O o	80	70	онъ (ⱁⱀⱏ)

Digitized by Google

Glagolska		Cirilska		Lat. po hèrvat. prav.	Broj		Ime.
bugarska	hèrvatska	cèrkv.	gradj.		glag.	cirílsk.	
Ⱂ ⱂ	Ⱂ ⱂ	П п	П п	P p	90	80	покой (ⱂⱁⰽⱁⰺ)
Ⱃ ⱃ	Ⱃ ⱃ	Р р	Р р	R r	100	100	рьци (ⱃⱐⱌⰻ)
Ⱄ ⱄ	Ⱄ ⱄ	С с	С с	S s	200	200	слово (ⱄⰾⱁⰲⱁ)
Ⱅ ⱅ	Ⱅ ⱅ	Т т	Т т	T t	300	300	твръдо (ⱅⰲⱃⱏⰴⱁ)
Ⱆ ⱆ	Ⱆ ⱆ	ѹ оү	У у	U u	400	—	оукъ (ⱆⰽⱏ)
Ⱇ ⱇ	Ⱇ ⱇ	Ф ф	Ф ф	F f	500	500	фрьтъ (ⱇⱃⱐⱅⱏ)
Ⱈ ⱈ	Ⱈ ⱈ	Х х	Х х	H h	600	600	хѣръ (ⱈⱑⱃⱏ)
Ⱉ ⱉ	Ⱉ ⱉ	Ѡ ѡ	—	—	700	800	ѡтъ (ⱉⱅⱏ)
Ⱋ ⱋ	Ⱋ ⱋ	шт щ	Щ щ	št ć	800	—	шта (ⱋⰰ)
Ⱌ ⱌ	Ⱌ ⱌ	Ц ц	Ц ц	C c	900	900	ци (ⱌⰻ)
Ⱍ ⱍ	Ⱍ ⱍ	Ч ч	Ч ч	Č č	1000	(90)	чрьвь (ⱍⱃⱐⰲⱐ)
Ⱎ ⱎ	Ⱎ ⱎ	Ш ш	Ш ш	Š š	—	—	ша (ⱎⰰ)
Ⱏ ⱏ	—	Ъ ъ	Ъ ъ	Ŭ ŭ	—	—	ієръ (ⰵⱃⱏ)
ⰟⰉ ⱏⰹ	—	ꙑ	ы	Y y	—	—	ієрꙑ (ⰵⱃⱏⰹ)
Ⱐ ⱐ	Ⰹ ı	Ь ь	Ь ь	Ĭ ĭ	—	—	ієрь (ⰵⱃⱐ)
Ⱑ ⱑ	Ⱑ ⱑ	Ѣ ѣ	Ѣ ѣ	ê (ja)	—	—	ѣть (ⱑⱅⱐ)
Ⱓ ⱓ	Ⱓ ⱓ	Ю ю	Ю ю	ju	—	—	*ju*
—	—	Ꙗ ꙗ	—	ja	—	—	*ja*
—	—	Ѥ ѥ	ѥ	je	—	—	*je*
Ⱔ ⱔ	—	Ѧ ѧ	Я я	ę	—	(900)	*ęs*
Ⱘ ⱘ	—	Ѫ ѫ	—	ą	—	90	*ąs*
Ⱗ ⱗ	—	Ѩ ѩ	—	ję	—	—	*jęs*
Ⱙ ⱙ	—	Ѭ ѭ	—	ją	—	—	*jąs*
—	—	Ѯ ѯ	—	ks	—	60	*ksi*
—	—	Ѱ ѱ	—	ps	—	700	*psi*
Ⱚ ⱚ	Ⱚ ⱚ	Ѳ ѳ	Ѳ ѳ	th	—	9	ѳита (ⱚⰻⱅⰰ)
Ⱛ ⱛ	Ⱛ ⱛ	Ѵ ѵ	—	y	—	400	ѵжица (ⱛⰶⰻⱌⰰ)

b) Tumačenje pismenah.

§. 2. Iz uzporedjene skrižaljke — negovoreć o vanjskoj sličnosti — vidi se, da prema današnjim glasovom hèrvatskoga jezika imade s jedne strane suviše znakovah iliti pismenah, s druge premalo.

Digitized by Google

1. Povèrh pismenah, koja se još i danas upotrebljuju, ima bugarska glagolica i cirilica po dva poluglasa: [glag.] ъ i [glag.] ь, što se latinski bilježe kao kratko ŭ i ĭ. [glag.] ъ [glag.] ь

Ovima poluglasima odgovara u hèrv. glagolici samo jedan znak [glag.]; uzanj nahodi se u najstarijih spomenicih (do 13. věka) i [glag.], što čini se da je postalo od [glag.]. U 17. věku razlikova Levaković u štampanih knjigah ĭ ([glag.]) od í ([glag.]).

2. Glagolskomu bug. i hèrv. [glag.] odgovara cirilsko ѣ i ꙗ, jerbo glagolica toga nije razlikovala; pišuć [glag.] izgovarat ćeš: *jarost* (ꙗрость), a pišuć [glag.] izgovaraj: *vrêdьn* (врѣдьнъ). [glag.] ѣ

I tu je istom Levaković razlučio [glag.] kao *ja* od [glag.] kao *ê*.

3. Stari slověnski jezik ima dva glasa na nos: ѧ [glag.] i ѫ [glag.] s jotacijom ѩ [glag.] i ѭ [glag.]; u lat. pismu bilježe se kao u jeziku poljskom ę i ą, jotovano *ję ją*: jedno izgovara se kao kad na nos izpustiš *en*, drugo kao *on*; мѧсо izgovori *menso* (ne: *mjaso*), рѫка izg. *ronka*. nosni samoglasi

4. Dvoglas ꙑ (strogo ъи) [glag.] ili [glag.] izrazuje se lat. *y*, a izgovara kao prelomljeni *ui*, gèrčki υ, francuzki *u*. [glag.] ꙑ

5. Za jedan glas nalaze se i po dva pismena s razlikom brojevnom, a ponajviše nisu drugačije niti u porabi; n. p. [glag.] (ѕ) vrědi kao broj 8 (6), dolazi prerědko u gram. oblicih, osobito kad je iz glasovnih uzrokah prešao *g* u *z*, kano ti [glag.] ass.; [glag.] měša se u bug. spomenicih bez reda i razloga s [glag.]; nego hèrv. [glag.] vèrlo je rědko; isto se tako rědko nalazi cirilsko і, osim kao brojnik i u dvoglasu ꙑ; od XV. v. u srb. spom. *pred* samoglasi město и; ѡ měša se s о, ponajviše na početku rěčih i u kraticah; ѿ samo kao brojnik. U bugarsk. spom. ponajviše оу, u sèrbskih skoro uvěk ȣ; isto valja za шт prema щ: u bug. glag. [glag.] uz [glag.], u hèrvatsk. samo [glag.].

§. 3. U tom sastoji se ono, što je više a manjak u ovom:

1. Niti u glagolskoj niti u cirilskoj azbuci neima samostalna znaka za ono, što je lat. *j*, nego si pomažu ovako: Kako se izrazuje *j*?

[illegible]

Digitized by Google

a) Za j*a* je j*u* uzima cirilica sastavljena pismena ꙗ, ѥ, ю; ali u glagolice je samo ⱓ (j*u*), jerbo za j*a* (ꙗ), ako neće da upotrěbi ⱑ, neima ništa posebnoga, kano ni za ѥ (j*e*), već uzima proste znakove ⰰ i ⰵ; n. pr. da se napiše rěč *kralje* glagolski, neznaš čim bi ju razlikovao od *kràle*, jerbo jedno i drugo pišu glagolski: ⰽⱃⰰⰾⰵ, nu za genitiv *králja* mogao bi osim ⰽⱃⰰⰾⰰ (što može značiti i *kràla*) i ovako pisati: ⰽⱃⰰⰾⱑ.

b) Za nosne glasove imade bugarski jezik i jotovanih znakah: *kralję* izraziti ćeš bug. glag. ⰽⱃⰰⰾⱗ, bugar. cir. кралѩ; isto tako akuz. zemljǫ napisat ćeš bug. glag. ⰸⰵⰿⰾⱙ, bug. ciril. землѭ.

c) Da se izrazi naš *ji*, neima ni u glag. ni u cir. drugoga znaka van prosti ⰻ, и: *moji* piši: ⰿⱁⰻ, мои; a za razliku od *moj*, *tvoj*, upotrebljuju barem štampane knjige znak ovako: мой твой, (t. j. moj, tvoj). Isto tako da razlučiš *krali* od *kralji*, piši pèrvo na prosto: ⰽⱃⰰⰾⰻ, a drugo: кралӥ (ⰽⱃⰰⰾⰻ).

Odatle slědi, da se *iji* piše s dva ии (ⰻⰻ) i tu da opreděliš razliku, čitaj велий *velij* i велии *veliji*.

d) napokon na kraju rěčih, da se znade, kada valja ⰾⱐ, ⱃⱐ izgovoriti tèvrdo, kada li meko, razlučiti ćeš jedno od drugoga pomenutim znakom; n. pr. конь čitaj: *kon* (gen. искони čit. iskoni), ali конь҆ čitaj: *konj*.

U hrv. glag. spomenicih ima kadšto priměrah, da vrědnost latinskoga *j* zastupa pisme ⱑ: ⱑⰰ (*ja*), ⱑⱎⱅⰵ (*jošte*); u tom smislu dolazi i ѣ u cir. srbsk. spomenicih, ali mnogo redje.

Bug. жд hèrv. *dj*

§. 4. 2. Narěčje starobugarsko ili bugarsko-slověnsko, u kojem su spisane najstarije, glagolske i cirilske knjige, nepodnosi nebnoga suglasa *dj* (t. j. da bi se zajedno sastali *d* i *j*), nego mu služi *žd*, ⰶⰴ жд: ⰿⰵⰶⰴⰰ, ⰱⰵⰶⰴⰵⱃⱐ, сѫждѫ.

Taj se *žd* nalazi i u naših, glagolskih i cirilskih, knjigah cèrkvene slověnštine, dokle god bijaše njezin upliv jači od narěčja narodnoga; a to je trajalo duže na istoku, nego li zapadu.

Da se pako izrazi narodni izgovor mekoga *d*, (*dj*, ђ) neimajući zanj u bugarskoj azbuci posebna znaka, upotrěbiše naši cirilski světski spomenici već u XII. stoleću znak ћ. — U hrv. glagolici mogaše poslužiti znak ⰼ, nu pošto se u hèrv. Pri-

Digitized by Google

morju glas *dj* vèrlo tanahno izgovara, skoro kao čisto *j*, to niti netreba posebna znaka, dakle: potvèrdjen bug. ⰒⰑⱅⰂⰓⱐⰄⰕⰅⰐⰟ, po primorskom izgovoru: potvrjen, piše se hrv. glag. ovako: ⰒⰑⱅⰂⰓⰟⰅⰐ; medja bug. межда, hrv. glag. ⰏⰅⰋⰀ.

Nalazi se ipak, osobito u kasnije vrěme sve to više upotrěbljen znak ⰊⰓ, posve kao lat. *j*: ⰍⰅⰊⰓ(izgovori k njej), ⰔⰑⰊⰓⰖ (izg. suju), ⰏⰅⰊⰓⰀⰞⰊ (mejaši) ⰏⰅⰔⰑⰊⰓⰀ (mesojija) i. t. d. hrv. ⰊⰓ

U starobug. jeziku upotrebljuje se Ⰼ (u clozovom rukopisu) i ⰼ (u ass. evangjelju) uvěk samo u tudjih rěčih, kano ti: ⰀⰓⰼⰅⰎⰟ, ⰅⰖⰀⰓⰼⰅⰎⰋⰅ i. t. d. u takovih priměrih bilježi cod. suprasl. pisme r posebnim znakom: еугении itd.) ⰼ

U cirilskih, osobito dubrovačkih, listinah dolazi za *dj* veoma često, da skoro uvěk pisme г; госпогіа, госпоги i t. d. to lahko da je po novogèrčkom načinu.

§. 5. Narěčje bugarsko nepodnosi niti našega glasa *ć*, nego шт ili щ, jasnim izgovorom dvajuh glasovah *št*, ne *šč* niti *ć*. bug. шт hrv. *ć*.

U najstarijih rukopisih, bilo glagolskih bilo cirilskih, obično se pišu oba znaka za sebe, n. pr. u cod. supr., u cloz., u assem. (měšovito) u grig. evang., mih. evang., grigor. nazianz. (měšovito) itd. U kasnijih spomenicih, zatim u naših listinah vlada izključivo щ i Ⱋ.

Da bi se pako izrazio naš glas *ć*, upotrebljivahu najstariji naši cirilski spomenici pisme к, n. p. u povelji kulina bana: тръгѹюке, хоке помокь тисѹка. U hrv. glagolici da razluče *ć* (Ⱋ) od *šć*, pišu rado udvojeni suglas ovako: ⰞⰋ, kano ti: ⰍⰟ'ⰞⰋⰅⰓⰀ, ⰒⰑⰎⰟⰔⰞⰋⰅⰐ, ⰔⰞⰋⰅ, ⰓⰖⰞⰋⰅ.

Za naš *ć* počeše sèrbski spomenici polovicom 14. věka pisati znak ћ (ћ), tako da se kasnije něko vrěme nije razlučivalo u pismu *ć* od *dj*, n. pr. мећа (medja) a хоће (hoće); ali skoro zatim preote mah novo znamenovanje znaka ћ, što ga je i Vuk Štefanović Karadžić punim pravom povratio početkom 19 věka u sèrbsku knjigu. što je ћ?

§. 6. Pojedini znakovi u pismu vežu se jedan na drugi; ali u rukopisih ima vèrlo mnogo kraticah, obično tim više, čim je ru-

Digitized by Google

kopis noviji. Kratice su dvovèrstne: da se po više pismenah u rěči izostavi ili po koje nad skraćenicu napiše, i da se po dva, tri i više pismenah sastave u jedan oblik, kano ti n. p. da se pismenima ꙍ i ꙍ sliju dva nutarnja stupca u jedan.

Tko je voljan rukopise čitati, treba da se svakako upozna s takvimi osobinami, jerbo bez njih nikud nikamo; najpristupnija je knjiga za nas o tom — Bukvar od popa Berčića.

c) Vrědnost pismenah brojna.

brojevi §. 7. Kako se u skrižaljci vidi, nebroje jednako glagolica i cirilica; pèrva je samostalna, druga priměrena alphabetu gèrčkomu. Znamenito je i to (dokaz starine), što glagolica netreba znakovah pomoćnih, a u cirilici odgovara ѕ gèrčkomu Ϝαῦ; za broj 90 gèrčkomu je κόππα naličan znak ϙ, a kasnije uvidiše, da se može na města njega uzeti cirilski ч s istom vrědnosti 90. Napokon zbog sličnosti medju gèrčkim sampi i cirilskim ѧ, steče i ovo pisme vrědnost brojnu 900; ali istu brojnu vrědnost ima i cirilski ц, valjda uplivom azbuke glagolske.

U cirilskih (bosanskih) spomenicih vrěde nekoja pismena što i glagolska: to je očevidan upliv zapadnoga hèrvatstva; najobičnije stoji ч za 1000, město ҂ а.

Kada jedno pisme kao broj dolazi, ogradjuje se točkama: ·Ⰰ· = 1, ·Ⰱ· = 2, ·Ⰲ· = 3; uza to još često cèrta iznad pismena: ·Ⰰ̄· ·Ⰱ̄·; kada se pako broj sastoji od više pismenah, rastavljaju se pojedince točkama, ili se zajedno napišu a sprěda i straga metnu točke. I tu se može cèrta iznad pismenah staviti. Napokon pamti, da se pismena pišu onim redom, kojim se broj izgovara, dakle od 11—19 jedinice pred deseticami; više putih dolazi medju brojeve veznik *i* što je lahko razaznati. n. pr. ⱑ. ⰻ. ⰸ. ⰹ. = 1528; чѵпв = 1492.

Digitized by Google

d) Posebna znamenja.

§. 8. U premnogih stvarih starobugarske književnosti očituje se silno upliv jezika gèrčkoga na slověnski: tako su i u upotrebljavanju svakovèrstnih znakovah iznad redka spisatelji slověnski slědili gèrčke, ponajviše bez nužde. N. pr. u stavljanju znaka ' ' iznad samoglasah, dvoglasah, itd. Što je koji spomenik kasniji, obično je takovih suvišnih znakovah u većem broju; novija štampa treba da se tih suvišnostih čuva onako, kao što razrěšuje sve kratice. Pamtiti valja da znakovi ' ' vèrlo često naznačuju, da je nekoji poluglas izostavljen, a to se nalazi već u suprasaljskom rukopisu i u ostromirovom evangjelju, kao što i u evangjelju Assemanovom itd; u hrv. pako glagolici stoji ' vèrlo rado město cěloga poluglasa ɪ. (znaci nad redkom)

Glava II.

Kako se glasovi děle.

§. 9. Dva su poglavita gledišta, s kojih se motre glasovi: jedno je f o n e t i č k o, gdě no se pazi samo na izgovor, t. j. na naravsku kakvoću, koju spoznajemo po načinu izgovora; drugo je e t i m o l o g i č k o, koje se osniva na izvoru glasovah i na proměnah, kojim su tečajem vremena podvèrženi, dakle jednom rěčju, na r a z m ě r j i h h i s t o r i č k i h. (fiziologija i etimologija glasovah)

Ova dva gledišta ponajviše su u medjusobnoj srodnosti, ali se rědko ili skoro nikada sasvim neslažu, a treba da se na jedno i drugo obzir uzme, jerbo bez toga neima prave i podpune fiziognomije nijednoga jezika.

S fonetičkoga gledišta děle se glasovi dvovèrstno: k v a n t i t a t i v n o i k v a l i t a t i v n o.

a) S k v a n t i t a t v n e strane gleda se, kolikom se silom zaděva zrak, koje li zaprěke ima svladati, kada iz nutra van prolazi.

Digitized by Google

b) S **kvalitativne** strane gleda se na organe koji, i kako li to zaustavljanje zraka prouzročuju.

§. 10. *Razděljenje kvantitativno*

A. Usta su podpuno otvorena . . I. Samoglasi
a) nos zatvoren . . . . 1. čisti
b) nos otvoren . . . . 2. nosni.

B. Usta su nepodpuno otvorena . II. Polusamoglasi
a) otvor zraku sa stranah jezika . . . 1. l
b) otvor zraku potresanjem . . . . . 2. r.

C. Usta su zatvorena . . . . . . III. Suglasi
a) nos otvoren 1. nosni
b) nos zatvoren 2. čisti.
α) Usta nisu stisnuto zatvorena, tako da zrak ako i težko, taruć se, ipak prolazi: a) neprekidni (němi i zvučni)
β) Usta su stisnuto zatvorena, tako da je zrak u jedan hip sasvim prekinut: b) prekidni (němi i zvučni).

Po ovom razděljenju, imajući pred očima samo jednostavne glasove, spadaju od staroslověnskoga jezika na

I. 1. ⰰ а, ⰵ є, ⰻ и, ⱁ о, ⱆ оу, ⱏ ъ, ⱐ ь (samog. čisti)
I. 2. ⱔ ѧ, ⱘ ѫ. (samoglasi nosni)
II. 1. ⰾ л. } polusamoglasi
II. 2. ⱃ р.
III. 1. ⰿ м, ⱀ н. (sugl. nosni)
III. 2. a. ⱄ с, ⰸ з, ⱎ ш, ⰶ ж, ⱈ х, ⰲ в, i *j*. (sugl. čisti neprekidni.)
III. 2. b. ⰽ к, ⰳ г. ⱅ т, ⰴ д, ⱂ п, ⰱ б. (sugl. čisti prekidni.)

Koji staroslověnski glasovi nisu ovdě spomenuti, spadaju medju sastavljene, kano ti sastavljeni samoglasi (obično govoreć **dvoglasi**): ⱑ ѣ i ⱏⰹ ꙑ, i sastavljeni suglasi: ⱌ ц, ⱍ ч, ⱋ щ, ⰶⰴ жд (dj).

Obično se bez obzira na fiziologički postanak děle glasovi na samoglase i suglase; tad broje *l* i *r* k suglasom. Nu za starobugarski i naš jezik zahtěvaju fonetički i historički raz-

Digitized by Google

lozi, da se pomenuta dva glasa strogo oděle od pravih suglasah, jerbo u starohèrvatskom jeziku izilazi njihova samoglasna narav očito na vidělo.

§. 11. ***Razděljenje kvalitativno.***

Kod razděljenja kvalitativnoga radi se o organih, koji tečaj zraka, kako iz čověčjega dušnika dolazi, prekidaju ili obustavljaju; u tom smislu može se govoriti samo o suglasih. Fiziologički nije istina, što bi se po imenu suglas (consonans) lahko mislilo, da se suglas samo pomoćju samoglasa izgovara. **što je suglas?**

Suglas u fonetičkom smislu jest onaj štropot, što nastaje, kada zrak, koji iz dušnika dolazi, na nekom městu u ustijuh ili sasvim zapne ili se samo o dotične organe tare; taj štropot sa zvukom glasa može biti u savezu ali nemora; nasuprot kod samoglasa nesmije zvučni glas, koji iz dušnika dolazi, nigdě zapeti.

Tri su glavna města u ustijuh, gdě se suglasi razvijaju, a dotični organi ovi su: a) nebo i jezik, b) zubi i jezik, c) gornja i dolnja ustnica. **kako postaje suglas?**

Tomu odgovaraju tri glavna reda suglasah: gèrleni, zubni i ustneni.

Izmedju ova tri glavna reda imade više prelazah, koji dakako netreba da u svih jezicih jednakom točnosti izadju na vidělo: na tom bo se osniva glasovna fiziognomija pojedinih jezikah, što ćemo pobliže razmotriti kod starobugarskoga.

> Gèrleni su: Ⰽ к, Ⰳ г, Ⱈ χ. Ovamo spada i *n* onakova izgovora, kao što je gèrčki: ἄγγελος ἄγκυρα.
>
> Zubni su: Ⱅ т, Ⰴ д, Ⱄ с, Ⰸ з i Ⱀ н.
>
> Ustneni su: Ⱂ п, Ⰱ б, Ⰲ в, ф –, Ⰿ м.

Iduć od gèrlenih suglasah iz nutarnjega nebca naprěd prema zubnim, nekako u sredini nalaze se tako zvani:

> nebni, kamo spada naš *j*, *nj* (bolje bilo bi ň), *lj* (bolje l') *dj* (bolje u cirilskom ђ) i *ć* (ћ).

Iduć od nebnih suglasah još bliže naprěd k zubnim, dolazi se do tako zvanih:

> jezičnih, kojim spada Ⱎ ш Ⰶ ж; a može se ovamo pribrojiti i sastavljeni glas *č* (Ⱍ ч) i *dž* (џ).

Digitized by Google

srodnost medju *l i r* sa samoglasi

Polusamoglasi *l* i *r* dokazuju svoju veliku srodnost s pravimi samoglasi u tom, što mogu čitavi red svijuh organah prěći: n. p. poljski ł najbliže je gèrlenim, naš *l* najbliže zubnim, i meki *lj* (ⰾ) najbliže nebnim suglasom.

što su němi, što zvučni sugl.?

Kod svih suglasah, jednostavnih i sastavljenih, znamenito je razlikovanje po glasu u něme i zvučne, ili kako drugi vole, u tvèrde i meke. Kod němih nečuje se osim gori pomenutoga štropota ništa, a kod zvučnih čuje se i zvuk dušnika, koji prati onaj štropot.

Němi su:	zvučni su:
ⰽ к k, ⱒ χ h.	ⰳ г g.
ⱅ т t.	ⰴ д d, ⱀ н n.
ⱄ с s.	ⰸ з z.
ⱂ п p.	ⰱ б b, ⰿ м m.
ⱇ ф f.	ⰲ в v.
ш ш š.	ⰶ ж ž.

Dvovèrstno ovo razlikovanje može se predočiti u skrižaljci ovako:

I. Suglasi. II. Polusamoglasi.

	A. Čisti				B. nečisti	
	a prekidni		b neprekidni			
	němi	zvučni	němi	zvučni	zvučni	zvučni
gèrleni	k	g	h		v	*l* i *r*
nebni				j	nj	
jezični			š	ž		
zubni	t	d	š	z	n	
ustneni	p	b	f	v	m	

Digitized by Google

§. 12. **Etimologički** smisao pojedinih glasovah nije svagda onakov, kakov je fonetički; n. p. etimologija posve drugačije shvaća glasove *c*, *č*, *ž*, *š* nego li fonetika; po etimologiji je оу (ѹ) svakako dvoglas, po fonetici, barem današnjoj, nije. *koliko se slaže etimologija s fonetikom?*

Ipak ima mnogo prekrasnih primĕrah, gdĕ iztraživanje historičko potvèrdjuje zakone, našaste u razmĕrih fonetičkih; n. pr. fiziologija uči, da su *i*, *a*, *u* tri temeljna samoglasa, i da je od *a* prelaz na *i* preko *e*; na *u* preko *o*; a historičko jezikoslovje potvèrdjuje tu istinu sasvim.

Ili što fiziologija pripovĕda o velikoj srodnosti *l*-glasa su samoglasi, tomu pruža poznatih neoborivih dokazah historija hèrvatskoga jezika, koja uči i potvèrdjuje tri stvari: a) da je *l* mĕstimice zbilja samoglas; b) da *l* prelazi u *u*; c) da *l* prelazi u *o*.

Razdĕljenje sugl. s gledišta slovĕnskoga.

Prema posebnim zahtĕvom bugarskoslovĕnskoga i hèrvatskoga jezika, valja pamtiti ovoliko:

1. Samoglasi ovijuh jezikah jesu po **izgovoru**:
   a) **jasni**: а ⰰ, е ⰵ, и ⰻ, о ⱁ; ѹ ⱆ, ѣ ⱑ.
   b) **mukli**: ѧ ⱔ, ѫ ⱘ, ъ ⱏ, ь ⱐ.
2. Samoglasi ovijuh jezikah jesu po **naravi**;
   a) **tvèrdi**: а, о, ѹ, ѫ, ъ i ꙑ
   b) **mekani**: е, и, ѧ, ь, ѣ.
3. Suglasi ovijuh jezikah jesu po **naravi**:
   c) **tvèrdi**: *k*, *g*; *t*, *d*; *p*, *b*; *h*; *s*, *z*; *m*, *n*; *l*, *r*.
   b) **mekani**: *c*, *č*, *z*, *ž*; *ć*, *dj*; *š*; *j*, *lj*, *nj*, *r'*; *št*, *dž*.

Tvèrdim samoglasom dolikuju u pregibu i tvoru rĕčih tvèrdi suglasi: u tom je starobugarski jezik, budući na starijem stupnju razvitka, mnogo nježniji od staro-hèrvatskoga (najćutljiviji su gèrleni glasovi), te nepodnose ovakovih spojenjah: кѧ, ге, шо, цъ, хь, itd. Zato se

4. Suglasi ovijuh jezikah dĕle po historičkoj srodnosti, te jesu:

Digitized by Google

a) gèrleni: *k*, *g*, *h*, kojim odgovaraju jezični: *č*, *ž*, *š*; i sični: *c*, *z*, *s*.
b) zubni: *t*, *d*, kojim odgovaraju nebni: *ć* (шт) *dj* (ђ жд).
c) ustneni: *p*, *b*, *v*, *m*, koji se nedadu umekšati.
d) *l*, *r*, *n*, koji se dadu umekšati.

Glava III.

Samoglasi.

§. 13. A. U starobugarskom i hèrvatskom jeziku jedni te isti.

bug. i hèrv. samoglasi slažu se.

Gdě u starbugarskom jeziku u pojedinih rěčih, naročito u osnovu dolaze samoglasi ⰰ a, ⰵ e, ⰻ и ⱁ o, upotrebljuju se ondě i onako isti samoglasi u starom i novom hèrvatskom jeziku.

Dakle iz starobugarskoga samoglasa može se po pravilu zaključivati na hèrvatski ali nemože naopako, jerbo hèrvatski n. pr. *e* ili *i* može biti, kao što ćemo niže čuti zaměnikom i nekih drugih starobug. glasovah.

slučajna zaměna suglasah

Rědki su primeri, gdě bi bez uzroka, pukom samovoljom, koji od pomenutih starobug. samoglasah zaměnjen bio drugim po pravilu mu neodgovarajućim. To su varijacije, kojimi se kadšto po dva najsrodnija narěčja razlikuju, a ima jih i u samoj starobugarštini; n. p. uz ⱃⰰⰿⰻ dolazi ⱃⱁⰿⰻ, ⰸⰰⱃⱑ i ⰸⱁⱃⱑ; питати i питѣти, теплъ i топлъ, попелъ i пепелъ; тенето i тоното; ⰳⱃⰰ uz ⰳⱃⱑ, n. pr. ⰳⱃⱑⰴⰰⱋⰻ, u našem starom jeziku: природитель M. 268. члѣнъ uz членъ. Predlog ⱃⱁⰸ- uz ⱃⰰⰸ- znademo, da je spojen s razlikovanjem narěčjah sěvernih od južnih i t. d.

Iz hèrvatskoga jezika spadaju ovamo ovaki priměri:

Digitized by Google

resti, *uzrest* uz *rasti*, *uzrast*; *kresti*, *ukrede* uz *krasti* (jednih i drugih priměrah imade u ciril. i glagol. spomenicih); ⰒⰡⰅⰕ uz ⰒⰡⰅⰕ miss. pist; *stepli se put njegova pist.. odizgara*; ⰒⰀⰎⰀⰝⰀ (palaça) vin.; *molstir* (manastir) spom. marul. *krela* (m. krila) gaud. 162. i t. d. starobug. ничьто odgovara ништорь i ⰓⰖⰞⰕⰛⰟ i ⰓⰖⰞⰜⰅ vin. spom. monum. — Osobito se rado zaměnjuju samoglasi u tudjih rěčih kano ti *a* s *o*: *ocat* (acetum) *oltar* (altare), *bosiljak* (basilicum), *poganin* (paganus); ili *o* s *u*: *biskup* (episcopus), *solun* (θεσσαλονίκη), *drmun* zovu naši otočani (n. pr. na Kèrku), što se inače veli *šuma*, gr. δρυμών. U kajkav. narěčju (često i u glag. spom.) čuje se: *tulik*, *kulik* m. *tolik*, *kolik* n. pr. 219.

§. 14. B. Starobugarski samoglas zaměnjen hèrvatskim.

1. Starobugarski samoglasi na nos.

U stárobugarskom jeziku imadu dva nosna samoglasa: єѧ, ѥѫ, koji postaju tako, da se na kraju rěči ili slovke, za kojom slědi suglas, glasovi *m* i *n* sliju s prednjim samoglasom *e* ili i (ь) u ѧ, a s *a*, *o* (ъ) u ѫ. bug. ѧ / hrv. e — bug. ѫ / hrv. u

Za rinezam stare bugarštine, koji je odkrio A. Wostokov, imade više dokazah: 1. dokaz **grafički** t. j. kako su slověnske rěči s nosnimi glasovi u tudje jezike prepisivali ili naopako: лѫгъ napisaše gèrčki λόγγος, зѫбръ — ζόμβρος, свѧтоплъкъ — σφεντόπληκτος, свѧтославъ — σφεντίσθλαβος; ili nasuprot gèrčki πεντηκόστη slov. пѧтикости, δρουγγάριος — дрѫгарь itd. 2. dokaz **etimologički**, osnovan stranom na medjusobno srodnih rěčih, kano ti: ⰌⰃⰟⰎⰟ *angulus* (ἄγκυλος), лѫка lit. *lanka*, рѫка *ranka*: зѧть lit. *žentas*, ⰒⰎⰡⰔⰀⰕⰊ got. *plinsjan*, лѧшта lat. *lens* — stranom na pouzajmljenih rěčih, kano ti: magj. *lentse* (od лѧшта) *péntek* (od пѧтъкъ), *rend* (od ⰓⰌⰄⰟ) *szerencse* (od срѧшта) itd. 3. dokaz **historički** t. j. dokaz cèrpljen iz historije dokazi rinezma

Digitized by Google

slověnskih jezikah, koja nas uči, da je do dana današnjega rinezmu trag sačuvan, najpodpunije u **poljskom** zatim i u **slovenskom** jeziku i u slovenskom narěčju jezika hèrvatskoga t. j. u tako zvanoj **kajkavštini**. 4). Dokaz **gramatički**, koji je osnovan na analizi gramatičkih oblikah samoga jezika starobugarskoga, kano ti: akuz. *a*-deklinacije na ѫ, kojemu odgovara gèrč. αν. lat. *am*. въдовѫ — *viduam*; nom. i akuz. od n-deklinacije gdě ѧ odgovara lat. *en*: сѣмѧ: — sem*en* (ali genitiv сѣмене — seminis). Lat. emo-emere odgovara glagol korěna *im* u inf. ęti s predmetnutim *j*: ѩти ali u sad. vremenu povraća se zbog slědećega samoglasa natrag: имѫ. Sr. jošter дъмѫ ali дѫти, жьнѫ i жьмѫ ali жѧти i t. d.)

naš jezik nema nazalah. Za hèrvatski i sèrbski jezik nemože se niti o najdavnijoj dobi njihova osebna bivstvovanja dokazati, da bi imali na nos izgovaranih glasovah; već město є ѧ svagdě upotrebljuju prosti i čisti є э, město ѥ ѫ čisti ѥ ȣ; tako da se u hèrvatskoj glagolici ili sèrbskoj cirilici nije sačuvao niti trag dotičnima pismenima bugarske azbuke.

Već u najstarijem (iz XII. věka) glag. odlomku hèrvatskoga razreda (hom. ljub.) imadu ovi priměri čistoga э (m. є): ⰂⰟⰒⰡⰓⰕⰆⰠⰡ (m. ⰂⰟⰕⰡ), ⰕⰓⰂⰀⰕⰡ (m. ⰕⰓⰀⰕⰡ), ⰂⰡ (m. ⰂⰡ), ⰒⰡⰂⰕⰡ (m. ⰒⰡⰂⰕⰡ), ⰔⰓⰡⰀⰞⰡ (m. ⰔⰓⰡⰀⰞⰡ). ⰂⰆⰂⰒⰡⰕⰡ (ⰂⰆⰂⰓⰡⰕⰡ), ⰡⰡ (m. ⰡⰡ), ⰈⰀⰞⰡⰓⰡ (m. ⰈⰀⰞⰡⰓⰡ) itd.

U listini cirilskoj bosanskoga bana Kulina (XII věk) imadu ovi priměri čistoga ȣ (m. ѫ): **присезаю** (m. **присѧзаѭ**), **правȣ вѣрȣ** (m. **правѫ вѣрѫ**), **трьгȣюке** (m. **тръгоуѭште**), **бȣде** (m. **бѫдеть**), **бȣдȣ** (m. **бѫдѫ**), **тисȣка** (m. **тъісѫшта**) itd.

Najpoznatije starobug. rěči s nosnima samoglasima jesu ove: ⰲⰵⰸⰰⱅⰹ (vezati), вѧштий (veći), ⰳⰾⰵⰴⰰⱅⰹ (gledati), девѧть, десѧть (devet deset) ⰶⰵⰴⰰⱅⰹ (žedjati), зѧть (zet),

Digitized by Google

ⰽⰾⱔⰽⱀⱘⱅⰻ (kleknuti), лѧшта (leća), ⰿⱔⱄⱁ (meso), прѧдѫ (predem), ⱂⱔⱅⰰ (peta), рѧдъ (red), ⱄⰲⱔⱅⱏ (svet) itd.

ⱘⰳⰾⱏ *(ugao)*, ѫзъкъ *(uzak)*, ⰳⱘⰱⰰ (guba), гѫсеница *(gusenica)*, ⰳⱘⱄⰾⰻ *(gusle)*, гѫстъ *(gûst)*, ⰴⱘⰱⱏ (dub), крѫгъ *(krûg)*, ⰽⱘⰴⱃⰰⰲⱏ (*kudrav*, kajkavci vele: *kundrav)*, кѫпати *(kupati)*, ⰿⱘⰴⱃⱏ (mudar), мѫжь *(muž)*, ⱂⱘⱅⱐ *(put)*, рѫка *(ruka)*, ⱄⱘⰴⰻⱅⰻ (suditi itd.

Imade i kod nas nekoliko pokrajinskih izrazah, gdě se jasno *n* čuje, kano ti; brenčati, brunčati, gondrati; žvenčati, klempetati itd.

Što u cirilskih spomenicih, osobito sadèržaja cèrkvenoga, iz 13—16. věka, dolazi ѧ, to nije više nosni glas, nego grafički zaměnik pravilnoga : десного стоѧніѧ (izgovori стоѩниѩ), ѿть основаніѧ M. 60; Неманѧ 86, поставлѧти, вседрьжителѧ, ѧзь itd.

2. Starobugarski poluglasi ъ ⱏ i ь ⱐ.

§. 15. Starobugarski jezik ima dva osobita samoglasa, koji se od svih ostalih odlikuju kratkim i muklim izgovorom, i jerbo se historički mogu uzeti za polovicu obična kratka samoglasa, to su jih dobro prozvali poluglasima: ⱏ ъ i ⱐ ь. Poluglasi ъ ь

Ovima poluglasima odgovaraju u srodnih indoevropskih jezicih obični puni glasovi, kano ti: бъдръ lit. *budru-s*; дъімъ gr. θυμό-ς: зрѣно lat. *granum*, мъстъ lat. *mustum*, медъ lit. *medùs*, сръдьце gr. καρδία, съто gr. ἑκατόν; ili дьнь lat. *dies* льсть něm. *list*, льнъ grč. λίνον, мьгла grč. ὀμίχλη, осьлъ lit *asil a-s*, стькло got. *stikls*; slov. rěčim na ьнъ odgovaraju latinske na *inus*, gèrčke na ινος itd.

Odavle vidi se, da starbg. poluglasu ъ ⱏ odgovaraju srodnih jezikah samoglasi *a*, *o*, *u* (υ), a poluglasu ь ⱐ samoglas *i*; poluglasi kano da su neka polovica ovih samoglasah, i tako bi jih valjalo izgovoriti t. j. $ь = \frac{i}{2}$, $ъ = \frac{a — o — u}{2}$

Digitized by Google

razmĕr polu-glasah prema samo-glasimá

Prava se vrĕdnost bugar. poluglasah vidi kad uzporedimo пьсати i писати, братьꙗ i братиꙗ, рьци i рєшти, възьмѫ i вꙑзимати; ili дꙑхнѫти — дꙑiхати — доухꙑ; дъмѫ i дъiмъ; мъкнѫти (maknuti) мъiкати, тъкнѫти — тъiкати; съхнѫти — соухъ itd. Odatle se potvèrdjuje, da je s historičkoga gledišta zbilja ь ⱐ izpod и ili є, a ꙑ izpod ꙑi (gèrčki υ.

kada ъ, kada ь?

Gdĕ da se piše ⱏ, gdĕ li ⱐ, razaznajemo a) iz razborita naslĕdovanja i uzporedjivanja najstarijih spomenikah stare bugarštine; b) iz sravnjivanja jezika slovĕnskoga s ostalimi srodnimi.

Tako se znade, koji poluglas valja pisati u padežih i osobah, i u izvadjanju rĕčotvornom: n. pr. da se instrum. jednine piše мь (ⰿⱐ), dativ množine мꙑ (ⰿⱏ); da se treća osoba jednine piše ть (ⱅⱐ) a da se supin svèršuje na тꙑ (ⱅⱏ). Da se pred dometkom скꙑ i ство пишє ь (ⱐ): ьскъ (ⱐⱄⰽⱏ), ьство (ⱐⱄⱅⰲⱁ). Ovako se pišu s ь: ьнꙑ, ьна, ьникъ, ьба, ьць, ьца, ьцє, itd.

Težje je razaznati, kako se u osnovu poluglasi upotrebljuju; n. pr. piše se ⰲⱐⰴⱁⰲⰰ zbog *vidua*, дꙑшти zbog θυγάτηρ; ⱄⱏⱀⱏ ὕπνος; i t. d.

Jedno si je pravilo lahko zapamtiti, da poslije mekanih suglah nemože stojati ⱏ ꙑ, a poslije gèrlenih nemože slĕditi ь ⱐ, dakle poslije *c*, *č*, *š*, *ž*, *št*, *žd*, *lj*, *nj*, *r*' nemože nikada doći ꙑ, a poslije *k*, *g*, *h*, nikada ь.

Poluglasi nemogu stojati na početku rĕči, nego samo u srĕdini ili na kraju. Evo nekoliko najpoznatijih osnovah s ꙑ; бꙑдрꙑ (bodar) ⰱⱏⰴⱑⱅⰻ (bdĕti), бъхъ (u bah), ⱂⱐⱍⰵⰾⰰ (pčela), бъчьва (bačva); въ (va u), ⰲⱏⰸⱏ (vaz, uz), вънoукъ (unuk), вънъ (van), ⰳⰿⱐⰸⰰⱅⰻ (gmizati), ⰴⱏⰶⰴⱐ (dažd), дъно (dno dance), ⰴⱏⱄⰽⰰ (daska), дъшти (kći t. j. dći), ⰸⱏⰾⱏ (zao)

Digitized by Google

къ (k, ka), ⰽⱏⰱⰾⱏ (kabao), късьнъ (kasan), ⰾⱏⰶⰰ (laž), ⰾⱏⰶⰹⱌⰰ (žlica), мъногъ (mnogi), мъχъ (mah, mahovina), мъчьта (mačta, mašta), ⱀⱏ (no, nu) нѫштвꙑ (naćve), ⱂⱏⱅⰹⱌⰰ (ptica), ръжда (rdja), ръзати (rzati), рътъ (rt); ⱄⱏ (s, sa), сънъ (san), ⱄⱏⱂⱏ (nasap ili nasip), съати (sisati, sasnuti), ⱄⱏⱅⱁ (sto), сътъ (sat), тъ (ta — taj), ⱅⱏⰽⰰⱅⰹ (tkati), тъкнѫти (taknuti), тъштєта (šteta), ⱅⱏⱎⱅⱏ (tašt).

Priměri osnovah s ⱏ ь: ⰲⱏⰴⱁⰲⰰ (udova), вьсь (vas, sav), дьбрь (dolina; sr. město Dabrina), ⰴⱏⱀⱏ (dan) жьзлъ (žezlo), жьмѫ-жати (žeti, žmem sr. ožimati), ⰸⱏⰴⱏ (zîd), львъ (lav), ⰾⱏⰳⱏⰽⱏ (lagak ili lahak), льзѣ (lazno), ⰾⱏⱀⱏ (lan), мьгла (magla), ⰿⱏⰳⱀⱁⱅⰹ (kajkavski mignuti, sr. očima), мьзгъ ili мьскъ (masak ili mazgov), ⰿⱏⰸⰴⰰ (mazda, u starohrv. jeziku), мьний (manji), мьнѣти (mněti), ⰿⱏⱍⱏ (mač), ньсти низѫ низєши (nizati — žem.), ⱂⱏⰽⰾⱏ (pakao, paklina), пьстръ (od пьс–ръ sr. hèrvat. pastèrva), пьсъ (pas), ⱂⱏⱎⱁⱀⰹⱌⰰ (od kor. пьχ; pšenica), стьгна (stegno), стьза (staza), ⱄⱅⱏⰽⰾⱁ (staklo), сь (saj ovaj), сьдє (sada, ovdě, slov. zdê); тьма (tma, tmina), ⱅⱏⱄⱅⱏ (tast).

Kakov je poluglas u osnovu proste rěči, onakov ostaje u svih izvedenicah, ako li njihov samoglas nenaspori. osnovni poluglas ostaje.

Nego i u najstarijih spomenicih prelazi veoma često od težka izgovora ъ u о: тогда, овогда, вонъ, ⱂⰰⰲⱁⱅⱁⰽⱏ, ⰽⰰⱅⱁⰽⱏ; ь pak u є: весь, день, ⰲⰴⱐⱁⱀⱏ ⰾⱏⱀⱁⱄⱏ.

Osobito u sklonitbi u instrum. jedn. i dat. množ. pred ⰿⱏ i ⰿⱏ naspori pravilno ⱏ u ⱁ, ⱏ u ⰵ; u lok. množ. nije uz ⱏⱈⱏ toli običan ⱁⱈⱏ, koli ⰰⱈⱏ.

§. 16. Za historički razvoj slověnskih jezikah osobito su zanimivi starobugarski poluglasi ъ i ь, kada dolaze u rěči poslije р ь i л ⰾ, tako da za njima slědi suglas. ⱏ i ⱏ uz ⱃ i ⰾ

Digitized by Google

I Ovdě lahko je razuměti, da ъ ili ь nisu bez znamenovanja, već pravilni, kao što je gori pokazano, zastupnici i pokraćenici inojezičnih punih samoglasah: sr. крьстъ s χριστός, кръвь s *cruor*, гръв-авъ s lit. gr*u*bus; što se ovdě ь i ъ piše poslije р, jamačno da se sačuvalo iz one stare uspomene, kad je rěč podpuno glasila: кристъ, грыбавъ, a кры imadu dapače Slovenci još i danas; isto je tako льнъ slabije i novije od pèrvobitnoga линъ (grč. λίνον).

zašto se piše ⰾⱏ i ⱃⱏ, a ne ⱏⰾ ⱏⱃ?

Da se pako uzmognu uzporediti priměri kano ti: плъкъ s lit. *pulkas*, длъгъ s got. *dulgs*, мрътвъ *s mortuus*, itd. treba najprije znati, da je slověnski jezik prema ovakomu redu glasovah: *ulk*, *ulg*, *ort*, itd. nepogodan, te si od *pulkas* pomislite *plukas*, od *dulgs* pako *dlugs*, i od *mortuus* oblik *mrotuus*; tada su slověnski oblici плъкъ, длъгъ, мрътвъ razumivi, a vidi se i razlog, zašto poluglas stoji *za* л i р.

Sigurno su pèrvobitno влъкъ, врьхъ itd. drugačije izgovarali nego li današnji: *vlk*, *vrh*; inače nebi niti pisali poluglasa: onaj dakle izgovor, koji dade povoda starobugarskomu pisanju, morao je nekako od prilike glasiti, kao: vlŭk, vrĭh. Tim neću ipak da kažem, da nebi bio starobug. poluglas upravo ovdě najprije postao bezglasnim, kao što je dolikovalo samoglasnoj naravi glasovah *l* i *r*.

kada bi se pisalo Ⱐ uza samoglasne Ⰾ i Ⱃ.

Čim se veća važnost pripisuje poluglasima Ⱏ ъ i Ⱐ ь, nastaje i ovdě pitanje, kada valja pisati ъ, kada li ь; o tom bilo bi se dèržati istih načelah, kojih u obće kod ovih poluglasah: kada većina najstarijih rukopisah i srodnost jezikah tako zahtěva, imalo bi se pisati ь Ⱐ, inače Ⱏ ъ.

Po većini starijih rukopisah, n. pr. s Ⱐ ь pisali bi se ovi osnovi: льг-ати (a s ъ: лъгати — lažem), льсть (něm. *list*), дльвь uz дельвь i дельва (düga); бльснѫти i бльскъ; сльза; прильпнѫти, осльпнѫти. брьселиѥ (crěp), врьхъ, врѣшти-врьхѫ (vrěći - vršem),

въскрьснѫти, дрьколь (cěp); зрьно, зрьцало, и-скрьнии, крьстъ i крьстити, мрьзѣти, рьци (zap. nač.), скрьгътати i скрьжьтъ, скрьница (škrinjica), срьд-ьце, срьнъ i срьна, срьпъ, срьсть (vlasi), трь kad je skraćeno od *tri*; трьник, трьпѣти, трьсть, хрьстъ i хрьстити, црькъі, чрьвь.

Ali kada se u malo rěčih stare knjige slažu, a gděšto protivi se upravo etimologički izvor rukopisnomu pisanju sa ъ ь, to je danasnji običaj, da se poslije samoglasah л i р u starobug. piše uvěk ъ, — veoma praktičan, ako i nije posve temeljit.

§. 17. Stari hèrvatski i sèrbski jezik, premda se razvijao pod neprestanim uplivom cèrkvene slověnštine t. j. jezika starobugarskoga, pokazuje ipak već od najranijega početka u nekih točkah razboritu samostalnost, dà može se reći do XIII. věka mnogo veću nego li od XIV. do XVIII. kako će poluglasi u našem jeziku.

1. Što je traga jeziku hèrvatskomu i sèrbskomu već iz najranije historičke dobe, nije poznavao dvajuh poluglasah niti u pismu niti u izgovoru; nego u glagolici zaměnjuje oba bugarska poluglasa jedan znak ⰺ, a u cirilici jedan poluglas ь. bugarska dva hèrv. jedan poluglas

Sva je prilika, da se u staro doba (n. pr. do XIII. i XIV. věka) ovaj jedan poluglas u srědini rěčih zbilja ponešto muklo izgovarao, ali je na kraju bio bez glasa. Zato u najstarijih, nabožnih i světskih, spomenicih ima priměrah, da je městimice ⰺ ili ь izostavljen, ali neima da je zaměnjen punim samoglasom.

Priměri glagolski iz najstarije dobe a) nabožni: ЫIЧV8, ⱉЫIⰀⰓIⰏЫI, ⰏⰆⰗIⰏЫI, ⰓⰗⰏЫIⰓIⰋⰘ, ⰓⰋⰆⰞIⰏЫI, ⰓⰋⰗЫIⰓI-ⰞⰗⰆ, ⰓIⰗⰆ, ⰑЫIⰏⰆ, ⰆⰑЫIⰞIⰓЫIⰞⰆ hom. ljub., ⰋⰓⰗ, ⰗⰆⰏⰆ-ⰆⰓ, ⰓⰗⰓⰗ, ⰏⰓⰀ, ⰗⰓⰝⰘ, ⰓⰗⰗⰓⰗ, mis. knk.

b) světski: ⰿⱏⰼⱃ, ⱃⰰⰴⱁⰰⰿ, ⰾⱃⰵⰸⱏⰵⰿ, ⱂⰱⰼⰴⰴⱏⱑ, ⰸⱏⰽⰰⰱⰼ, ⱂⰱⰴⰰ, ⰰⰿⱏ ⰽⱏⱅⱎⰰⰾⰰⰽⱏⰼ. Spom. kuk. 4. (1309).

Priměri ciriłski najstariji: жꙋпан od g. 1114 (ako je izvornik, znamenito bez poluglasa!), кто, срьцемь, рождства od god. 1189. itd.; ipak je običniji poluglas: кльнь се и подьписахь monum. 3., бань, босьнски, вьсѣмь, гьдѣ, кьто. сьвѣть 4; грьчьске, моцьно, мьнѣ, вьзьрѣние 9.

ⱑ město ⰹ

U najstarijih glagolskih odlomcih (mis.-kuk., hom.-ljub., tekl. itd.) do 13. věka dolazi kadšto město ⰹ znak ⱑ: ⰰⱎⰰⰾⰼⰵⰴⰴⱑ, ⰴⰵⰿⱏⰵⱃⱑ, ⰴⱑ, ⰿⱏⰸⰾⱑ, ⰴⰱⱑⱂⱑⱃⰰⰵ hom. ljub., ⰻⱑⱎⱅⱂⰿⱏⰵⰴⰹ, ⱅⰱⰹⱅⱑ, mis. kuk. ⰰⰾⰰⱃⰰⰰⰻⰾⱑ tekl.

U cirilskih nabožnih spisih nije se prije konca 12. věka doslědno razvio sèrbski upliv u starobug. jezik; zato ondě i dolazi kadšto bugarskim načinom poluglas ъ měšovito uz ь.

Hèrv. jezik naravi otvorene, nepodnosi poluglasah.

2. Osobitost je hèrvatskoga jezika, što traži čiste i pune glasove: narav njegova nepodnosi, kako se vidělo, samoglasah nosnih; s' njegovom se naravi neslažu niti poluglasi.

Zato se negdě u rano doba zametnulo dvoje načelo jezika hèrvatskoga prema starobugarskim poluglasima; gdě lahkoća izgovora dopušta, ondě se poluglas odbacio ili izbacio, a gdě izgovoru treba otvoren glas, ondě se poluglas zaměnio pravim samoglasom.

Od onoga, što i kako se měnjao narodnji izgovor, valja dobro razlučiti porabu pismenu, koja se samo u malo sretnih slučajevah tako samostalno, i bez stranoga upliva razvila (n. pr. u gèrčkom jeziku), da je možemo věrnim zèrcalom smatrati točna izgovora: u starom hèrvatskom i sèrbskom jeziku otima se trudno i polagano osobina narodnja navadam starobugarskim.

§. 18. Starobugarski poluglas nestaje u hèrvatskom jeziku bez traga:

Digitized by Google

a) na kraju rěčih višeslovčanih; ovdě bo u starobug. poluglas svoje duboko znamenovanje, kada se piše rěč: ГОСТЬ ili ПѦТЬ s Ь, a БОГЪ ili СЪНЪ s Ъ; u hèrvatskom bud glagolskoga, bud cirilskoga pisma ostade ı i ь samo od stare navade. u koliko slučajah nestaje poluglas sasvim?

Ove se navade neki cirilicom pišući Slověni još i danas dèrže, kano ti: Rusi i jedna čest Sèrbah, te su jim ъ i ь samo znakovi; uvidiv drugi (n. pr. Vuk Štefanović Karadžić) njihovu nepotrebu, dokinuše jih.

b) na kraju rěčih jednoslovčanih, koje u izgovoru nisu samostalne.

Ovaki su predlozi: ⰽⱏ, ⱄⱏ, ⰲⱏ, kada se s dotičnom rěčju mogu u jednu izgovoriti; inače predje ⱏ u ⱐ: ⰽⱐ, ⱄⱐ, ⰲⱐ; n. pr. ⰽⱐ ⰿ'ⱃⱆ Sp. kuk. 22., ⱄⱐ ⰿⱃⰴⰿ lobk. (i danas: sa mnom ili s menom), ⰲⱐ ⰲⰱⰰⰿⰵ Sp. kuk. 3. ⰲⱐⱌⱃⰵⰲⰻ, ⱄⱐⱎⰱⱐ, ⱄⱐⱖⱀⱐ itd. mis. —

Dočim od zaimena ТЪ postaje ta (i taj), od ЧЬ pako ča, može ipak poluglas i sasvim odpasti, kada se zaime prisloni kao enklitika uz predlog: ⱖⱐ-ⰲ' Sp. kuk. 22., ⱃⱐ-ⰲ' ⰱⰵⱌⰵⱃⰴ ⰱⰴⰽⰻ 110, ⱂⰴⱀⱐ-ⰲ' ⰴⱄⰲⰴ ⰲⰱⰾⰻ 129, ⱖⱐ-ⱌ 107, ⱃⱐⱌ 108 itd.

Budući predlog sa svojom susědnom rěči ponajviše jedna cělost, može mu se, gdě uztreba, ako je i dvoslovčan, zaměniti poluglas punim samoglasom *a*; veli se: nad-njega ili nad-*a*-nj, uz-njega ili uz-*a*-nj itd.

c) u sredini slovakah i rěčih medju takovimi suglasi, koji se mogu u izgovoru budi zajedno podněti, budi jedan ovoj drugi onoj slovci pribiti.

To biva osobito kod dometakah kano ti n. pr. ЬНА, ЬНО, ЬНЮ, ЬСТВО, ЬСКЪ, ЬТА, ЬБА, ЬДА, ЪКА, ЬЦЕ, ЬЦА, n. pr. sestrična (m. СЕСТРИЧЬНА), večernja (m. ВЕЧЕРЬНЮ), dostojanstvo (m. ДОСТОИНЬСТВО), molba (m. МОЛЬБА), tetka (m. ТЕТЪКА), sunce (m. СЛЪНЬЦЕ). itd.

Digitized by Google

Zato kod dometakah ьнъ, ьтъ, ъкъ, ьць, ako se rěč dočima samim poluglasom ъ i ь, (kanoti u nominativu i akuzativu jednine mužkoga spola) koji u hèrvatskom jeziku neima više znamenovanja, treba da onaj pèrvi poluglas, što je pred н, т, к, ц, predje u puni samoglas *a*: dakle od вѣрьнъ izilazi vêr*a*n, od кратъкъ: krat*a*k, od отьць: ot*a*c; ali čim se pregibom rěči krajni poluglas proměni u samoglas, odmah je u hèrv. jeziku onaj pèrvi poluglas suvišan ter će se izbaciti: dakle město вѣрьна samo: vêrna (razděli: vêr-na), m. кратъка samo kratka (razd. krat-ka), m. отьца samo otca (razd. ot-ca ili fonetički ot-tsa dakle otsa-oca.)

Redji su priměri, da se može poluglas izbaciti u osnovu rěči, kano ti n. pr. u pčela (m. бъчела), dno (m. дъно), kći ili dći (m. дъшти), ptica ili tica (m. пътица), sto (m. съто), tmica (m. тьмица) itd.

d) Poslije л ль i р ь, kada se nalaze medju dvěma suglasima, te po svojoj fonetičkoj naravi već i sami slovku čine.

I ovdě valja se sětiti, što je rečeno o razlici medju izgovorom i pismom. Cirilski spomenici, koji od navade a bez potrebe pišu poluglas ь na kraju rěči, pišu i poslije samoglasa л i р od navade obično poluglas; priměrah bez poluglasa ima znatno manje. (sr. Književnik I. str. 33—34); nu pisma glagolska, koja su samostalnija i manjemu uplivu cèrkvene slověnstine podvèržena, pišu obično samoglase ль i рь bez poluglasa.

Samoglas *r* u hèrv. jeziku još.

Samoglas *r* živi u hèrvatskom i sèrbskom jeziku podpunim životom sve do dana današnjega, te prima kad je kratak, obadva kratka, a kad je dug, obadva duga naglasa: pȑst, tȑgovac, tȓg, gȓma.

Samoglasa *l* hèrv. jez. sada više neima.

I samoglas *l* življaše u hèrv. i sèrb. jeziku još u XIV. i XV. stolětju podpuno, kao što dokazuju nebrojeni dokazi iz cirilskih i glagolskih, nabožnih i světskih, spomenikah književnih.

Digitized by Google

Evo nekoliko priměrah: [Glagolitic] [Glagolitic] .. [Glagolitic] [Glagolitic] Spom. kuk. 4. (g. 1309), [Glagolitic] 4, [Glagolitic] [Glagolitic] 8 (1375), 56 (1460), 86 (1470), 107 (1484), 131 (1491); [Glagolitic] *12*; [Glagolitic] [Glagolitic] 9 (1375), 17 (1414), 24 (1423); [Glagolitic] [Glagolitic] 33, [Glagolitic] 16; [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] 38 (1428), [Glagolitic], [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] 50 (1448). *)

Prelazu iz *l* u čisti samoglas nečudi se fiziolog nimalo, kadno je dokazano, da je *l* najbliži čistim samoglasom; osobito ako jezik sve to slabije udara o nebce, izilazi poljski ł, a taj je naličan polusuglasu *v*, koji se s jednoga kraja opet stiče i fiziologički i etimologički sa samoglasom *u*. Prelaz ovaj iz *l* na *u* započe na istoku, a svèrši se na zapadu; pa tako mu i ulazimo prije u trag medju cirilskimi (istočnimi) nego li glagolskimi (zapadnimi) spomenici. Zanimivi su ovakovi priměri, koji još neku borbu predstavljaju: дȣожань, дȣога Monum. 85 (1332), хомскои 89 (1333), [Glagolitic] sp. kuk. 32.

Čisti *u* dolazi već (najprije?) i u **pismu** u M. 45 (1254): царомь кȣгарьскомь; хȣмскомь 85 (1332), вȣкашинь 224 (1398); [Glagolitic] [Glagolitic] sp. kuk. 30 (1431), [Glagolitic] [Glagolitic] 35, [Glagolitic] [Glagolitic] 48; [Glagolitic] [Glagolitic], [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic]! 68 (1460).

c) **Kada je л i р s poluglasom ъ ili ь na početku rěči**, tada se samo *r* dèrži u hèrv. jeziku kao samoglas, *l* pako neprelazi u *u*, već mu se poluglas zaměnjuje punim samoglasom *a*. лъ i ръ na početku rěči.

Takovih rěčih ima malo: ръвати, ръвань, (hèrvats. **rvati** s predmetnutim *h*: **hrvati**; **rvanja** ili **hrvanja**), ръжда (**rdja** ili **hrdja**) ръзати (**rzati** ili **hrzati**), рътъ (**rt**, ovdě se veli i **rat**); ali od рьвьновати govori se i danas **revnovati**, **revnost** (samo što to nije prava hèrvatska rěč).

Od лъгати, лъжа, itd. postaje: **l*a*gati**, **l*a*ž** ili **l*a*ža**; od львъ biva: **l*a*v**, od льгъкъ: **l*a*gak**, od

*) Na otoku Kèrku još se gděgdě čuje samoglas *l*, n. p. **vlna**; nu to se je oduže sačuvalo samo u imenih vlastitih, koja su svagda stalnija.

Digitized by Google

льнъ: *lan*, od льсть: *last*; od льштати сѧ: laskati se ili lašćati. Samo od лъжица hèrv.: lažica, ožica i žlica. Naša rěč lub i lubina predstavljaju bug. oblik лѫбъ i лѫбина.

bugar. poluglasima odgovara naš *a*.

§. 19. Starobugarski poluglas ъ i ь zaměnjen je hèrvatskim punim samoglasom svagdě, gdě bi god i malo težji bio izgovor, da se poluglas izostavi.

1. Redoviti je zaměnik dvajuh poluglasah ъ i ь samoglas *a*, koji si u sve cirilske i glagolske spomenike, onamo od polovice 13 věka, sve dalje i obćenije put kèrči, tako da one iste rěči, što u najstarijih glag. odlomcih još poluglas ı upotrebljuju, u kasnijih rukopisih pišu ћ.

Za priměr mogu se uzporediti ovi osnovi iz Mis. glag. 1483 sa starijimi rukopisi: ПЬЋРІ mis., sp. kuk. 4. 5. (ПЬІРІ mis. kuk.), ПЬПЋБЯ mis. (ПЬПІБЯ tekl.), П'ӨЋРЯП m. (ПІӨІРЯ hom. ljub.), ПЋЯІ nov. (ПІЯІ mis. kuk.), ПЋЧМЯ m. (ПІЧМЯ tekl.), ЩЋЯПІ lobk. (ЩІЯПІ hom. ljub), МЋӨПЬЋ m. (МЗӨПЬЋ odl. zadr.), РЭ ПЋVЯПЭ ЯЭ (m. РЭ ПІVПЭ ЯЭ), ЩЋЩІ (ЩІЩЗ mis. kuk.), ПБЯШЋПЬІ m. ШЋПЬШЯМ m. nov. (ПБЯШІПЬЗ mis. kuk. ШЗЯПЯЭ ib.), ПЋ m. (ПІ homljub. tekl.), ЯЋ ЩЯПЧІ homljub. (ЯЗ odl. zadr. pèrvobitno сь), ПЋМРЯVЋ m. (ПІМРЯVЋ tekl.), ЯЋЯЗШЯЬІ lobk. (ЯІЯVЯ odl. ljub.); veznik РЋ hom. ljub. uz РЗ odl. ljub.; naš današnji *nu* osniva se na starom нѫ.

Ova je doslědnost u izměnjivanju poluglasah samoglasom ћ tolika, da je u nekojih rěčih i prestupila granice današnjosti, n. p. u rěči ПЋПЬЯПЋ (prema вьдова), u ПЬЋШЯ, дащи mon. 341 (prema дъшти), u ПБЋПЋПЬРІ (prema правьдьнъ), ПБЋПЋПЬРЯЧЗ lobk. (prema правьдьникоу), pravadni spom. 280; u ванȣкь mon. 88 (въноукъ - unuk), вачера (m. въчера) mon. 280, u тагда mon. 206 (m. тъгда; od tagda postade kasnije i tada); истинань чловѣкь m.

Digitized by Google

368, веначаць 326, самрьти 338, 341; sravni još сподобальшу, wставальшю 225 (prema сподобльшоу. (ovdě je ь skroz neorganički umetnut).

Kadšto se jedna rěč kasnije na dva načina razvila: n pr. od staroga ⰽⰴⰵ postade s jedne strane ⰽⰴⰵ (n. pr. u glag. spom. 22), s druge кдѣ i гдѣ (današnji *gdě*) n. pr. u mon. 2. 18. 22 itd. Od чь izadje s jedne strane ⰝⰀ, s druge pomoćju dodatka то: что ili що n. pr. що ми кьто да mon. 2. — Slični su tomu čakavizmi: ⰿⰰⱃⱆ (m. meni) sp. 32, ⱂⱃⰻⰸⱁⰲⰻ ⰿⰰⱃⰵ sp. 108, (staro ⰲⰵⱃⰰ, ⰲⰵⱃⰵⰻ); ⰿⰰⰾⰻⱀⱆ sp. 27. (m. mlin) itd. bugar. polugl. u istoj rěči čas izost. čas zaměnjen u *a*.

2. U najstarijih spomenicih, osobito cirilskih, ima mnogo priměrah da je poluglas izměnjen u *e* ondě, gdě je kasnije a i danas samoglas *a* u običaju. město bugar. polugl. u cir. sp. kadšto *e*

n. pr. već u hom. ljub. čita se: ⰰ ⱂⱃⰵⰸⱃⰵⰲⰰ, u mis. kuk. ⰸⰵⰿⰾⱑⱀⱆ, u tekl. opet: ⱂⱃⰵⰸⱃⰵ, glag. sp. 5 ⱂⱃⰻ ⰿⰻⱃⱆ ⰸⰵⰿⰾⰵⱀⱆ; u odl. ljub. ⰿⰵⰽⰻ; što je u odl. ljub. ⰿⰻⰾⱁⱄⱃⰴⰻⰵ, tomu odgovara u mon. 4: честьниковь. Sravni jošter mon. 36: босеньски, добитекь, сепьнѣ; 38: день, любекь; 42: доходекь (uz доходькь) шедь, itd.

Težko je kazati, jeda li se taj *e* piscu samo podkrao město poluglasa po običnom može biti za onda izgovaranju u cèrkvenom jeziku; ili mu je znamenovanje puno važnije, pak da čini prelaz iz nekošnjega poluglasa u današnji *a*?

Sasma rědki su slučaji, da starobug. poluglasu još i danas odgovara samoglas *e*, n. pr. u стьгна danas st*e*gno, u правьдьнъ, danas prav*e*dan; dat. instr. m*e*ni, m*e*nom (мънѣ, мъноѭ); u starom jeziku bijaše pravilnije: mani, manom. město polugl. i danas još *e* rědko

3. Napokon ima prem malo rěčih, da je poluglas ь izměnjen u samoglas *i* ili ъ u *o*: n. pr. uz ⰰⰴⰵ (staro сь zaime pokazno сь) ima i ⱄⰻ, što dolazi često u glag. i cir. spomenicih: си мир и си wбеть mon. 39; strbg. ь u *i* ъ u *o*

нь҆зати, danas n*i*zati; pridavno ime господьнь u starohèrv. gospod*i*nj pist., крсти господини mon. 263; město staroga црькꙑ dolazi već u mis. kuk. ⱌⱃⰽⰲⰵ; město чьсти ima ⱍⰰⱄⱅⰹ; sravni već u starom jeziku хрьбьтъ i хрибъ ili хрибътъ; město iz*a*slati čita se spom. 231: ⰹⰸⰰⱄⰾⰰⱀⰹ, město izabrani spom. 193: ⰹⰸⰱⰵⱃⰵⱀⰹ.

ъ u o: ⱁⰱⱃⰰⰸⱁⰿⱃⱏⰽⰰ mis., кой m. къй, которꙑй m. къ-торꙑй; stariji su когда i тогда nego li: ⰽⰰⰴⰰ i ⱅⰰⰴⰰ (m. къгда, тъгда); pamti любовь i црьковь m. boljega ⰾⱓⰱⰰⰲⰹ, ⱌⰹⰽⰲⰹ; sr. još mon. 361 ꙋпование (m. оупъваник, odakle današnja rěč: ufanje). itd. Pamti u glagola pèrvu osobu množine na *mo* město staro bug. мъ: n. pr. pišemo (starobugarski ⰿⰹⱎⰵⰿⱁ).

ъ u *u*: vun u sěv. stranah, inače obično: van (n. pr. glag. sp. 242); nevalja poměšati *sa* (prema съ) sa *su* (prema сѫ).

a) Kada oko naviče na pismo ї ъ, a uho na izgovor *a*, lahko je piscu gděšto i poměšati jedno s drugim, te napisati ї ь, gdě mu po nikojem pravu neima města: ⱃⰹ ⱁⰱⱃⰰⰸⱆ m. ⱃⰰ ⱁⰱⱃⰰⰸⱆ mis., ⱃ'ⰱⰰⱀⱏⰹ m. ⱃⰰⰱⰰⱀⱏⰹ brev. zagr. pag. 235; isto tako: вьмь (m. вамь), ньшь (m. нашь), вьтра, ирьдати itd. — to je novija nepotreba i zloporaba iz 15—16 věka.

b) Proti analogiji i zakonom slov. bud hèrv. jezika, dolazi kad što u cir. spomenicih 14. věka kod genitiva množine udvojeni poluglas ьь: сильь mon. 63, землье 73. 82 itd. — po svoj prilici da je to grafički izum za razliku gen. množ. od gděkojega padeža.

Digitized by Google

Glava IV.

Dvoglasi.

§. 20. U davno vrěme imadjaše starobugarski jezik tri dvoglasa: dvěma vidi se to po obliku: ⱆ оу i ⱛ (ⱛ) ꙑ (ꙑ), a trećemu ⱑ ѣ može se doslutiti vrědnost dvoglasna iz porabe historične. koliko je dvoglasah?

1. Dvoglas ⱆ оу Niti gèrčki jezik, niti starobugarski ima prava i prosta *u* samoglasa, već obadva zaměnjuju pèrvobitni *u* glasovima υ i ꙑ; a što je gèrčki ου i bug. slov. ⱆ, ima se uzeti za viši stupanj od ꙑ ⱛ. To se vidi na priměr u дъх-нѫти, дꙑх-ати i доухъ; u ⰴⱃⱆⱈⱏⱀⱁⰲⰵⱀⱏ, prema ⰴⱃⱆⱈⱏ. ⱆ оу

Da nam je kolikoća starih samoglasah ikoliko poznata, slědilo bi odatle, da je ⱆ оу uvěk dugim glasom (kao u gèrčkom ου).

Starobugarskomu ⱆ оу odgovara pravilno naš *u* (cir. *y*), koji može biti i dugim i kratkim samoglasom; n. pr. krüh, (кроухъ) büra (ⰱⱆⱃⱑ), ûm (оумъ), búditi (ⰱⱆⰴⰹⱅⰹ), slúga (слоуга). itd.

§. 21. 2. Dvoglas ⱑ ѣ. I ovdě, kao kod ⱆ оу, govorimo o dvoglasu više u smislu etimologičkom, koji nam je poznat, nego li u smislu fonetičkom, kojega nepoznamo. ⱑ ѣ

A. Iz mnogo se priměrah vidi, da je starobugarski ѣ:

1. zaměnik pravoga i u fonetičkom smislu dvoglasa ен (gèrč. αι).
2. zastupnik produženoga samoglasa *e*, od prilike $\bar{e}$, ili u krače zaměnik gèrčkoga η.

Dokaz tomu jesu a) tudje rěči: ⱇⱑⱃⰻⱄⱑⰻ, ⱅⱃⱑⰱⰻ, ⰰⰻⰻ, ⰴⰻⱑⰻ itd. b) zapovědni način ⱀⰵⱄⱑⱅⰵ, ⰳⱃⰵⰱⱑⱅⰵ, ⱂⰵⱌⱑⱅⰵ ⱂⰾⰵⱅⱑⱅⰵ město: *ne*seite *greb*eite, *pec*eite, *plet*eite; c) savez medju *e* i ѣ pokazuju priměri: ⰲⱑⱃⰰⱅⰻ i ⰲⱑⱃⱑⱅⰻ, ⰲⱑⰷⰰⱅⰻ

i ⰵ-ⰸⱃⱑⱎⰻⱅⱆ, ⰴⰵⱅⱑⱅⱆ i ⰴⱑⱅⰻⱅⱆ, ⱎⰵⰸⱅⱆ i ⱎⱑⱅⰻⱅⱆ; d) sravni napokon е s ѣ u: рекохъ ⱃⱑⱎⰵ, текохъ i ⱅⱑⱎⰵ, ведохъ i вѣсъ itd.

kako se ѣ izgovara? Odavle slědi, da je Ⱑ ѣ po kolikoći uvěk **dug**, pa i za njegov (barem idealni) izgovor, kad bi se dèržali pomenute etimologičke vrědnosti, ustanovili bismo **uzko** *e* (t. j. sredinu izgovora medju običnim *e* i *i*), po današnjem izgovoru kajkavskih Hèrvatah u rěči: *lêpo, dête, vrême* itd.

S ovakova izgovora, čim ga još većma sauziš, doći ćeš fiziologički do čista *i*, kao što govore ikavci Hèrvati: *lipo, dite, vrime*; i u samom kajkavskom ide **dugi** *ê* bliže na *i*, a **kratki** bliže na *e*: sravni *dête* i *dèca*.

glag. Ⱑ za cir. ѣ i ꙗ. Znamenito je ipak, da glagolska (bugarska i hèrvatska) azbuka za ono, što cirilica bilježi slovima ѣ i ꙗ, ima samo jedan znak Ⱑ: ili je to dokaz manjega savèršenstva (a veće starine) azbuke glagolske od cirilske, ili ujedno prava slika starodavnoga izgovora, kad su još oba slučaja: *ê* i *ja* spojena bila, od prilike u jedan dvoglas *ê*ᵃ ili *î*ᵃ.

Kada je Ⱑ, što cirilski ѣ, kad li što ꙗ glasio, odlučuje nauk o oblicih; može se ipak već i sada zapamtiti, da za **ustnenimi**, **zubnimi** i **sičnimi** suglasi ima Ⱑ samo valjanost izgovora *ê*, nipošto *ja*: nemože se dakle ⰴⱆⱎⱑ čitati *dusja* (jerbo tada trebalo bi da je *duša*), već *dusê*; nesmiješ тѣло čitati kao *tjalo* (jerbo tada trebalo bi, da je ⱎⱅⰻⰴⰵ) već *têlo*.

Po uzoru glagolskom upotrebljuju veoma često i najstariji cirilski rukopisi ѣ u vrědnosti običnoga ꙗ: (kadšto su takovi spomenici očiti prepisi s glagolskoga izvornika), n. pr. codex suprasliensis, psaltir bolonjski itd.

Hèrv. jezik neima pravoga Ⱑ-ѣ. §. 22. B. U **hèrvatskom** jeziku neizgovara se onaj glas, koji je prema starobug. ѣ, svuda jednako; već ga na sěverozapadu zaměnjuju uzkim *ê* (**kajkavski**), po južnom zapadu izgovara se kao *i* (**ikavci**), po sěveroistoku i istoku kao široki *e* (srěmsko-sèrbski **ekavski** izgovor), a južnom sredinom naroda hèrvatskoga i sèrbskoga izgovara se kao *ie—je*.

Digitized by Google

Već u dalekoj prošlosti nalazi se traga ovim narěčnim razlikam: izpod samoga upliva cèrkveno-slověnske književnosti pojavljuju se sve polagano osobine narodne.

Najstariji su priměri *i*kavštine u latinskih poveljah hèrvatske kraljevine iz XI. věka, kano rěči: stiniza (m. стѣница), svidoz (m. свѣдокъ) itd.

Razlikovati valja ipak spomenike nabožne od světskih: ondě bo ima upliva domaćega manje i zato se A měša se sa э
piše skoro uvěk ⰰ ѣ ili što mu je po izgovoru vèrlo srodno, prosti *e*. N. pr. u lobk. g. 1359. čitamo [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] itd. u evg. rem. [illegible], [illegible]. — A opet ⰰ gdě bi valjalo da je э: [illegible] (m. [illegible], nego), [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] itd. — Odatle se vidi, da već starohèrvatski jezik nije pojmio naravi starobugarskoga ⰰ ѣ, pak je zato postupao, kao da mu je pravi э-е. A to isto čine i najstariji glagolski světski spomenici n. pr. [illegible] (m. лѣта) gl. sp. 1. 2. 3. a [illegible] (m. течеть) sp. 3., [illegible] [illegible] (m. мѣстѣ) 3. uz: [illegible] [illegible] 4. (m. мєждѫ), i t. d.

1. U cirilskih listinah sèrbskih ima mnogo traga u 13 i 14. věku, da se ѣ kao *e* izgovoralo, a u pisanju měšalo jedno s drugim: повелѣние i повѣление, неврегѣни m. неврѣгени, гневомь m. гнѣвомь, сѣ m. се, где m. гдѣ (iz g. 1253. Stefan Uroš tèrgovcem dubrovačkim) i t. d. (sr. Književ. I. 18).

2. U cirilskih listinah hèrvatskih (bosanskih i dalmatinskih), zatim u glagolskih iz hèrvatskoga primorja dolaze već u 14. věku mnogi priměri s и ѹ: мисеца, сименѹ викиꙗ (1332: ban bosanski Stěpan s Dubrovnikom); [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] (g. 1309 iz Vinodola).

3. U cirilsklh listinah iz južne Bosne ili Hercegovine i dalmatinskoga primorja pojavlja se koncem 14. i u 15. věku današnji jekavski izgovor, koji je sprijate-

Digitized by Google

ljio istok sa zapadom i uslěd toga stekao pravo na obćenu porabu u jeziku književnom. Sr. Knjiž. I. 21.

4. Ovaj *j*ekavski izgovor prigèrli i dubrovačko pěsničtvo, kada se koncem 16. stolětja najkrasnije razcvalo i uzodlikovalo pěsnici, kao što su Gundulić, Bunić, Palmotić, itd. dočim je prije ovoga vremena bila sva dalmatinska književnost ikavska.

ѣ krivo upotrěbljen m. и ili ıє

Upotrebljujuć pismena u drugom znamenovanju, nego što im bijaše iz pèrva naměnjeno, lahko se dodje do zabunah: što nam dokazuju u cirilskih i glagolskih spomenicih ovakovi priměri: владѣцѣ и нѣю дѣтьци m. 210, (čitaj: vladici i njiju dit'ci) sr. mon. 211, 220, 224, 225, 226, 237, 243, 256, 363; ili: дȣбровачцѣєхь, wбѣю m. 314 (čitaj: dubrovačcieh, obiju). Sr. непрѣıатєлıа m. 343. прѣıазань 348, тѣємь рєчєнѣємь дȣкатомь 347. Ovdě je svuda ѣ = и, a ima premda redje priměrah za ѣ=ıє: нашѣмь. Puc. Sp. 7. 12.; прьвѣхъ вашѣхъ 15, почьтєнѣмь wбичаємь 374 i 375: ѣдно, мѣсто трѣбȣѣ моѣга; 389: що имь ѣ ȣ рȣкахь вѣрȣѣтє; 434: вь имє твоѣ, видѣниıє моıє, по листѣхь коѣ itd. Najposlije ima i priměrah, gdě se protivnim piše: ıє m. ѣ: намь рєчєнıємь mon. 267. коıєхь ib., обгıє Puc. sp. 1. нıєкȣ 162; нашıєми очима 15. чловıєка 40 itd.

ѣ kao lat. *j*

Kada je toli nesmiljena sudbina progonila tudjinsko pisme ѣ nije napokon ni čudo, što ga upotrěbiše za vrědost latinskoga *j*; tà od *i* do *j* neima velika skoka. U glag. spom. čitamo: ⰡⰀ (*ja*) 3, 37; ⰡⰑⰞⰛⰅ (jošće) 37. ⰃⰑⰂⰑⰓⰅⰐⰡⰀ 60. ⰡⰀⰐⰄⰓⰋⰋ 60. govorenja, jandriji) itd. u cirilskih: кнєзь Радивоѣ, воѣскомь, братьѣомь, своѣ опѣини mon. 365. itd. Odatle udje kod kasnije bosanske cirilice (ćurilice) u običaj, da su u pisanih i štampanih knjigah upotrebljivali ѣ za jota-

Digitized by Google

ciju glasovah л, н, д, ali stavljajuć ga sprěda, ovako: ѣл (љ), ѣн (њ), ѣд (ђ).

§. 23. 3. **Dvoglas** ꙑ ⰟⰉ y. S fonetičkoga gledišta čini *y* prelaz iz *u* na *i*, a tko izgovarajuć taj glas nepazi na osobiti połožaj ustnicah, izgovarati će město *y* zbilja čisti *i*. dvoglas ꙑ-ⰟⰉ

S etimologičkoga gledišta potvèrdjuje se ta istina na dva načina.

1. ꙑ-glas stoji zbilja u sredini medju ъ i оу, te odgovara pèrvobitnomu kratkomu *u*, koji je u gèrčkom takodjer zaměnjen s υ: sravni gr. φύ-ω slov. бꙑти, gèrčki θυ-μός slov. ⰄⰟⰉⰏⰟ gr. μῦς slov. мꙑшь (ali lat. mus), gr. κλύ-ειν slov. слꙑшати i t. d. koja je vrědnost dvogl. ⰟⰉ

2. ꙑ postaje kadšto sasvim očevidno od ъ i и, pak se to zajedno spaja u cirilskoj azbuci u ъи ili običnije u ꙑ a u glagolskoj skoro bez razlike u ⰟⰉ ⰟⰊ, n. pr. u sklonitbi pridavnoga imena добръ sa и čini добръи, a kad se ova dva glasa u izgovoru svežu, izilazi neki *ŭi* na vidělo.

Zato u friz. odlomcih X. v., jeditih ostancih stare slovenstine, pišc se ꙑ lat. pismom kadšto kao *ui* n. pr. *mui* t. j. мꙑ, *buiti* t. j. бꙑти.

Ali u starom bugarskom jeziku, kada nije ꙑ u osnovu, već se u pregibu sastao ъ sa и, vole za jasnoću izgovora u običnih najstarijih spomenicih nasporiti ъ pred и u ꙑ, dakle ukupno ꙑй, lat. pismom *yi*: добрꙑй, добрꙑихъ itd.

Hèrvatski jezik, što mu je uspomene od najstarijega vremena, nepodnosi mukloga *y*, zaměniv ga svagdě prostim *i*-glasom. hèrv. jezik neima ꙑ—*y*

To dokazuju slědeći osnovi starobug. s ꙑ, kojim odgovara hèrvatki *i*: ⰁⰟⰉⰔⰀⰕⰉ (brisati), ⰁⰟⰂⰑⰎⰟ (b*i*vol), бꙑти (b*i*ti), вꙑкнѫти (nav*i*knuti), вꙑ (v*i*) вꙑсокъ (v*i*sok), ⰂⰟⰉⰀ (v*i*ja, vrat), грꙑсти (gr*i*zem), ⰄⰟⰉⰐⰀ (d*i*nja) зꙑбати (z*i*bati) крꙑти (kr*i*ti), ⰍⰟⰉⰄⰀⰕⰉ (k*i*dati), кꙑй (k*i*jača), ⰍⰟⰉⰍⰟ (k*i*ka), кꙑпѣти (k*i*pěti), кꙑ-

СНꙐТИ (k*i*snuti) ⰽⰺⱍⰵⰾⰺⰲⱁ ⰱⰵ (k*i*čeljiv biti), ЛЪІСТО (l*i*st, l*i*stanjak), МЪІ, ⰿⰺⱄⰾⱐⰱ (m*i*sao), МЪІТИ, МЪІТО, ⰿⰺⱅⱁ, НЪІНѢ, ПРЪІШТЬ, ПЪІТАТИ, ⰽⰺⱍⱑ, ⰱⰺⱅⱃⱁ, СЪІРЪ, СЪІТЪ, ⱄⰺⱅⱐⰱ, ⱄⰺⱅⰱⰵⱎⱄⱏ, ХЪІТИТИ i t. d.

ꙑ u lat. prepisu hèrv. kancel. *u*

Iz domaće kancelarije hèrvatskih kraljevah IX. věka čitamo ovaka imena: zatimuslo, nedamuslo, nemuslo, cresamuslo itd.: odatle se sigurno zaključuje, da je u ono doba u tih riečih i hèrvatsko uho razlikovalo ꙑ od и; samo se nezna, jeda li to bijahu samo ostanci imenah vlastitih, ili se ovako izgovaralo i kod ostalih rěčih? —

cir. spom. měšaju и i ꙑ

Izmedju hèrvatskih starinah, pisanih glagolicom i cirilicom, ima ta, rekao bih, pravopisna razlika, što je glagolska azbuka posve zabacila i pismeni izraz ⰺⱏ, upotrebljujuć svuda po izgovoru prosti ⰺ, a cirilska azbuka, nemogav se posvem otresti upliva cèrkvenoga, pridržavala je dugo vremena ꙑ uz и neznajuć jih ipak pravilno razlikovati niti u najstarijih spomenicih.

Priměri glagolski najstariji: ⰺⰿⰺ ⱂⱃⰰⰲⰺ, ⱁⰴ ⱄⰲⰵⱅⰰⰳⱁ ⰴⱆⱈⰰ, ⰽⰰⰽⱁ itd. hom. ljub — ⰺⰸⰲⰾⰺⰹⰺⰵⰿⰰ, ⱄⰲⱁⰵⰳⱁ ⰿⰺⱃⰰ mis. kuk. — ⱄⰲⰵⱅⰰⰳⱁ, ⱄⰺ ⰺⰸⰰⰱⱃⰰ ⰲⰾⰰⱄⱅⰺⱅⱁ tekl. itd.

Priměri cirilski najstariji: БАНЬ БОСЬНЬСКИ (m. СКЪІ), ПРАВИ (m. ПРАВЪІ) ПРИѢТЕЛЬ, СЬ ВАМЫ (m. ВАМИ) list. Kulina bana 1186. — ПРѢСЛАДКЇ ГЛАСЬ mon. 8; ѠВИ ЦАРЕ, ДРОУГИЕ КНЕЗЕ ИНИ ВЛАДИКИ mon. 9. itd. — U spomenicih cèrkvenih dolazi měšanje češće nego li u světskih; dà u bosanskih i dubrovačkih pismih imade već u 13. věku listinah bez ꙑ, kano ti: mon. 26, 35. (osim rěči СЫНЬ) 36, 37, 38 itd.

Digitized by Google

Proměne samoglasne.

Glava V.

I. Stupnjevanje samoglasah.

S fonetičkoga gledišta nisu svi samoglasi jednake sile i važnosti: kod izgovora treba sad kraćega sad dužega vremena, traži sė čas uži čas širi otvor ustijuh. S ovom razlikom fiziologičkom spojena je i nutarnja razlika u znamenovanju dotičnih rěčih; neka se n. pr. uzporedi: pro-*gn*ati i pro-*ga*njati, n*e*sem i don*a*šam itd. stupnjevanje samoglasah

1. Dugi samoglas važniji je od kratkoga; jerbo se može reći, da je $\bar{a} = \breve{a} + \breve{a}$, $\bar{e} = \breve{e} + \breve{e}$, $\bar{i} = \breve{i} + \breve{i}$; itd. zato se veli: päd*ā*m (t. j. päd*aa*m), s dòbr*ō*m žèn*ō*m (nekada: ⱄⱏ ⰴⱁⰱⱃⱁ-ⱙ ⰶⰵⱀⱁ-ⱙ dakle: dobr*oo*m že-n*oo*m) itd. 1. dužina samogl.

Jedna je dakle vèrst samoglasnoga stupnjevanja, da se kratki samoglas produži u dotični dugi: n. p. znàti i znávati. — Kada i kako je to u starom jeziku bivalo, nemože se znati, jerbo nam kolikoća samoglasah nije poznata, osim nekolikih slučajevah kod stezanja, što ćemo niže §. 34. 1, 2. napomenuti.

Město dugoga $\bar{e}$ stoji kadšto ѣ: sr. гнести i гнѣтати, летѣти i лѣтати, ⰿⰵⱄⱅⱁ i ⰿⰰⱄⱅⰹⱅⱁ i t. d. ѣ kao dužina od *e*

Na město izbačenoga suglasa produžen je *e* u ѣ u ovakih priměrih: рѣхъ (m. рекохъ), вѣхъ (m. ведохъ), ⱃⰰⰱⱐⰵ m. ⱃⰵⰸⰵⰱⱐⰵ itd.; to je produženje u zaměnu.

2. Izvodeć rěči iz jednoga te istoga korena, nalazimo da se měnja čas ovaj čas onaj samoglas u korenu, a kad se uzporede svikolici samoglasi čitavoga roda zajedno spadajućih rěčih, lahko 2. naspor samoglasa

ih je od najslabijega do najjačega směstiti u **tri glavna reda.**

To je druga i važnija vèrst stupnjevanja; a za samoglas jači veli se ovdě, da je **nasporio** od slabijega, za slabiji da je **oslabio** od jačega.

Ovaj ćemo si nutarnji život samoglasah predočiti u križaljci; samo valja zapamtiti, da netreba da bude od svakoga korena red rěčih podpun, nego čas manjka ovaj čas onaj samoglas.

tri reda samoglasnoga naspora

§. 25. U I. redu izměnjuju se samoglasi u korenu ovako: ъ, е, о, а. *(a-red)*

U II. redu izměnjuju se samoglasi u korenu ovako: ь, и, ѣ (ой), ай *(i-red)*.

U III. redu izměnjuju se samoglasi u korenu ovako: ъ, ꙑ, оу (ов), ав, *(u·red)*.

I. *Red-A.*

naspor ъ-*e*-*o*-*a*

koren	ъ	е	о	а
br	брати (m. бъp-ати)		борѭ (borim)	обарати
ved.		ведѫ	водити	uvadjati
žen. ili *gъn.*	гнати (m. гънати)	женѫ (ženem)	погонъ (pogon)	поганꙗти (poganjati)
gr ili *žer*	грѣти (m. гър-ѣти)	жеравиѥ (žeravica)	горькъ (gorak, a, o)	възгарати. (garište itd.)
vrъt	вpътѣти	vreteno		вратъ.
vlъg	влъгъкъ			влага.
mlъz	млъзѫ (inf. млѣсти sr. млѣзиво m. млъзиво)			mlaz.
mek		намекнѫти	мокръ	омакати.
nes.		несѫ	носити	donašati.
tvr ili *tvъr*	твръдъ (m. твъръдъ)		затворъ	затварꙗти.

koren	ъ	е	о	а
hod i *šьd*	дошьдъ (došad)		ходъ	дохаждати. (dohadjati)
vęd (t. j. *vend*)		вѧнѫти (m. vendнѫти)	вѫдити (m. vonditi)	
vęz (t. j. *venz*)		вѧзати (m. venzati)	вѫза (m. vonza)	
męk (t. j. *menk*)		мѧкъкъ (t. j. menkъкъ)	мѫка (t. j. monka).	
tek		текѫ	токъ	истачати (истакати).

II. *Red-J.*

koren	ь	и	ѣ (ой)	ай	naspor ь-i-ě (oi)-ai
mьg	мьгнѫти (мьжати)	мизати (ili migati)	съмѣжити.		
mьn	мьнѣти ili памѧть t. j. pa-mьntь	поминати (spominjati)	мѣнити μνημονεύω поменъ		
cvьt	цвьтѫ (цвѣсти)	процвитати	цвѣтъ		
bid		обидѣти	бѣда.		
svьt	свьтѣтисѧ (свьнѫти t. j. *svьt-nąti*)	свитати	свѣтъ (světlost)		
vi		вити	вѣньць (zbog slěde-ćega suglasa) за-вой (zbog slědeće-ga samoglasa)		
pi		пити	напой	напаıати	
sti			ili стоıати стѣна	postájati	
di ili *dê*			дѣтѧ: доити задаıати..		

koren	ь	и	ѣ (ой)	ай
či		починѫти	по-кой	
ži		живъ	гой (goj)	uzg*a*jati
dvi			двой	udvajati.

III. *Red-U*

naspor ъ-у-u (ov)-av

koren	ъ	ъі	оу (ов)	ав
bъd	бъдѣти възбънѫти (m. възбъд-нѫти)	възбъідати бъістръ (m. бъід-тръ)	боудьнъ.	
brъs.	бръснѫти	бръісати	оуброусъ	
glъh.	оглъхнѫти		глоухъ	
dъh	дъхнѫти	дъіхати	доухъ	
gъb.	гънѫти (m. gъbn*ǫ*ti)	съгъібати	sugub, dvogub.	
sъl	сълъ	по-съілати		
dъm i *du*	надъменъ	надъімати	надоути	оудава
plu		плъівати	плоути (sad. vr. пловѫ)	плавити
slu			слоути (sad. vr. словѫ)	славити.
tru			на-троути (sad. vr. натровѫ)	отрава.
ty		тъіти	тоукъ	otava (?) ili товити

§. 26. a) Ova tri reda samoglasah mogu se uzporediti trima okruzima, u kojih se život samoglasni kreće, svagdě na svoj način; od navedenih i njim sličnih korenah nesmije se naći nikakovih novih tvorinah, da bi jim osnovni samoglas iz svojega reda preskočio u drugi.

naspor ide svojim pravil-nim putem

U hèrvatskom jeziku ima prividnih iznimakah ondě, gdě je već osnovni poluglas po naravi našega jezika

Digitized by Google

(§. 19. 1.) zaměnjen u *a*, n. p. d*a*hnuti, cv*a*sti prema bug. дъхнѫти, цвьсти (obično цвѣсти).

Ako od кысн৸ти postaje квасъ, od хытити pako хватати itd., tu je *va* premetnut město *av*: *kvas* m. *kavs*, *hvat* m. *havt*.

b). Nego ima i takovih korenah, koji potěraše nove ogranke iz inoga reda samoglasah, tako da je sastavljen red-A i red-J u neki složeni red samoglasnih okretajah ovako: ъ-ь; е, о, а; и—ѣ. Na priměr: naspor po *a*-redu i po *i*-redu

koren	ъ-ь	е	о	а	и	*i*	ѣ
rek	рьци zap nač.	рекѫ sad. vr.	рокъ samost.		прорицати glag.		рѣчь ili n. p. narěkovati.
plet		плетѫ	плотъ		оплитати	i	оплѣтати
br ili *ber*	брати	берѫ	изборъ		избирати		
ml	млѣти	мелѭ	моль (млатъ (?)		съмилати		
pek	пьцѣти сѧ		печаль		pripicati	i	pripěcati
mr	мрътвъ		морити	umarati	umirati.		
pьn	пѧти (t. j. *pьnti)*		опона	opanak	напинати.		
stl		стелѭ	столъ	slama (?)	постилати.		
dr	razdrt	дерѫ	раздоръ	udarac	въздирати		

Ovdě valja prije svega uvažiti veliku i fiizologičku srodnost medju dugim и i dvoglasom ѣ, koja se vidi i u priměrih: лиıати uz лѣıѫ, погрибати uz погрѣбати, цвѣлити i cviliti, зѣıати i зиıати itd. srodnost medju *i* i *ě*

Inače su poluglasi ъ i ь najslabiji; zatim je *e* i *o* s jedne и s druge strane; napokon dolaze а ѫ i ѣ, od kojih većega naspora neima. Jeda li pako i ѣ naspori u а, to se nemože za sigurno reći ;barem se nekoji ovamo

Digitized by Google

spadajući priměri mogu drugačije tumačiti. Ako uz inf. сѣсти (sad. vr. саджѫ) dolazi samostav садъ, to s obzirom na lat. gèrčki itd. jezik moramo zaključiti, da je bug. ѣ novijega izvora i da ima vrědnost dugoga *e* (sravni i u gèrčkom εε = ει uz η); vlak (oblak) spada k влък, isto tako стража k стрът, a влѣшти i стрѣшти biti će samo eufoničke vrědnosti město влъшти, стрѣшти (Sr. o tom u spregi). Napokon i лѣсти i лазити labko je sravniti s litavskim listi (m. lindti) lendu, landźoti.

Naspor je dvoji: nutarnji i vanjski

Ovaj trogubi naspor osnovnih samoglasah, kada se gleda dalje na njihov postanak, biva u slověnskih jezicih dvojim načinom: 1° zaměnjivanjem samoglasah, kano ti je prelaz od osnovnoga *e* na *o* i na *a* (to biva u reda *A*); 2° priděvanjem inih samoglasah do osnovnoga: to biva u redu *J*, kada se osnovniku *i* pridoděne spręda *a* ili *o*, dakle: *ai*, *oi*. Nu u srědini rěči postaje od *ai* dvoglas ê ѣ: n. pr. v*i*sêti ali v*ai*siti t. j. vê*s*iti; v*i*ti ali v*ai*nьсь t. j. vênьсь; a na kraju rěči ili pred slědećim samoglasom predje od *oi* i *ai* osnovni *i* u *j*, dakle: p*i*ti: nap*o*j, nap*aj*ati. To isto biva i u redu *U*, kada se osnovniku *u* ili *y* (mislite si gèrčki υ) priděne spręda *o* ili *a*, dakle *ou*, *oy* (ου), *au ay* (αυ), pak i ovdě pred slědećim samoglasom predje osnovnik *u* i *y* u *v*; n. pr. dyhati i доухъ (jerbo je zatim suglas), ali kryti i кровъ (jerbo je zatim samoglas), što bi strogo bilo: кроу-ъ; isto je tako u: sl*o*v*o* i sl*av*a samoglas *o* i *a* priděnut a osnovni *u* pretvoren u *v*. — Kod *l* i *r* naspori poluglas i dodje spręda, ako li za *l* i *r* slědi samoglas (n. pr. zatvor zatvarati); a straga, ako je za *l* i *r* suglas: vreteno, vrat.

protivno je nasporu, da samoglas oslabi

§. 27. Prema pravilom naspora lahko je iztumačiti i naopako nekoliko onih slučajevah, gdě samoglas oslabi.

Kada bismo imali ovdě uzporedjivati starobugarski jezik sa srodnimi indoevropskimi, protumačilo bi se, da je čitav slověnski vokalizam prema jeziku staroindijskomu, gèrčkomu ili gotskomu znatno oslabljen; ova se je slabost jače kosnula kraja, nego li srědine rěči: o tom biti će još govora.

Digitized by Google

U starobugarskom oslabi и rado na ь pred jotovanimi samoglasi: *ja*, *je*, *ji* itd. što dokazuju slědeći priměri: безаконьıе дрьзновеньемь, братьа, болѣзныѭ, людьıе i t. d. iz cod. sup. оуничьженье, любовьѭ, хꙑтростьи, грьдостьѭ, сꙑмѣреньıа itd. iz Antioch. pandkt. (ovdě bi svagdě město ь imao stojati и). Ovakih su priměrah puni puncati već najstariji spomenici, osobito u kojih se nalazi upliva ruskoga ili hèrvatskoga (Glag. Cloz.) и oslabi rado na ь

Istim je pútem udario i stari hèrvatski jezik, oslabiv mu ꙋ najprije u ı ili ', a zatim nestav sasvim: gdě je tako iznova došao zubni *t* ili *d* u doticaj s jotovanim suglasom, udari istom štokavština novijega vremena (od XVIII. i XIX. věka) u pretvor, koji zahtěvaju glasovni zakoni, najme ћ i ђ (ć i dj.); u starom jeziku, zatim u priměrih iz hèrvatske književnosti 15. 16 i 17. věka izgovarahu i pisahu rastavljeno: tj-dj (тj. i дj.) n. p. насилье mon. 28. повеленьемь 41, божье, злотворенье ib. вѣдѣнье, людье 45. i bez ь: порогенıа, хотенıє, владаню 85, печатю, поменꙋтıа, распетıє (iz 14 i 15. věka): [glagolitic] glag. sp. 8, [glagolitic] (čit. brat-je). u hèrv. jez. izpade zatim i poluglas.

Odatle slědi pravilo, da se u ovakih rěčih smije i danas još pisati tj, dakle: krěpostju, cvětje, bratja itd. ali su posve drugojačiji priměri: plaća i plaćati, sviće i svećenik itd. i danas razlikuje se ć od tj

Ovamo spadaju nadalje priměri kano ti: сью, дьѣкь, трьıе itd. u mon.; [glagolitic] hom. ljub. (m. διάβολος) [glagolitic] tekl. dapače [glagolitic] (m. оубиıение) odl. ljub. itd. Svemu tomu ima traga u bugarskom i starohèrv. jeziku.

Zapamtiti valja u starobug. jeziku nekoliko glagolah, koji samoglase е i и pokraćuju u ь:

a) u zapovědnom načinu: пьци сѧ: пьцѣте сѧ (od infinitiva пешти сѧ sr. našu rěč: pečal), тьцѣмъ (od тешти: i danas još kaže kajkavac: tьcête!), рьцѣмꙑ: рьцѣте, sast. нарьци (od решти;). Sr. tomu u Ostr. evangj. ничьсоже m. ничесоже. Rěč цѣсарь ili цесарь oslabi najprije u цьсарь i već u XII. v. priměrah) i onda u царь.

b) sad. vr. glagola ѩТИ-ИМѪ kada se sastavi s predlozi: ИЗЬМѪ, ОТЬМѪ, ВЪЗЬМѪ itd. město: izimǫ, otimǫ, vъzimǫ itd.

c) od glag. ШИТИ ima part. tèrpni: ШЬВЕНЪ, od ЖЕШТИ imadu oblici: ПОЖЬЖЕ, СЪЖЬЖЕНЪ itd. prema ЧИСТИ, ЧИСЛО ima sad. vr. ЧЬТѪ itd. prema ЦВИСТИ sad. vr. ЦВЬТѪ i t. d.

Iz navedenih pravilah §. 18. i 19. lahko je razuměti, zašto hèrv. jezik govori: otmem, uzmem ali cvatem, čitam; reci, recite itd.

II. Preglas.

što je preglas?

§. 28. Od samoglasnoga naspora razlikuje se preglas tim, što mu nikakova nutarnjega znamenovanja, nikakove simboličke vrédnosti, nepripisujemo: preglas ostaje na povèršini, naspor siže dublje u nutarnjost.

koliko je vèrstih asimilacije?

Svi pojavi preglasa osnivaju se na srodnosti glasovah, usléd koje se privlače ili odbijaju: odatle prilagoda iliti asimilacija i disimilacija.

1. Asimilacija pako može biti:
   a) samoglasna t. j. samoglas děluje na samoglas.
   b) suglasno-samoglasna t. j. suglas děluje na samoglas.
   c) samoglasno-suglasna t. j. samoglas děluje na suglas.
   d) suglasna t. j. suglas děluje na suglas.

2. Asimilacija može biti zatim:
   a) nalika t. j. da jedan glas sasvim naliči drugomu: dobr*uu*mu město dobr*ue*mu;
   b) dolika t. j. da jedan glas drugomu dolikuje: istok město: iztok itd.

Digitized by Google

3. Asimilacija može biti napokon: a) u n a z a d (regresivna), t. j. da potonji glas děluje na prednjega.
b) u n a p r ě d t. j. (progresivna) da prednji suglas děluje na potonjega.

Mi razuměvamo ovdě kao preglas u užem smislu asimilaciju pod 1. a) i 1. b), t. j. p r o m ě n u s a m o g l a s a, koju prouzročuje nekoji drugi samoglas ili suglas: a to su stranom slučajevi d o l i k e (A), stranom slučajevi n a l i k e (B).

A. 1. U starobugarskom jeziku ima važnih slučajevah s a m o g l a s n o g a p r e g l a s a u n a p r ě d, najpače děluje *i* (*j*) na slědeći samoglas, kada je s njim u neposrednom doticaju tako, da *jo* preglasi u *je*, *j*ѣ u *j*и, *j*ꙑ u *j*ѧ. pre- glas samo- glasah uz *i-j*

Valja pako znati, da neimajući glagolska i cirilska azbuka latinskoga *j*, spaja u cirilskom pismu і s nekojimi samoglasi ovako: ꙗ, ѥ, ю (to znači *ju*; a za *jo* neima niti joj netreba ništa, jerbo toga organizam starobugarski nepodnosi, već preglasi svagda *jo* u *je*), ѩ, ѭ; u glagolskom samo ⰵ, ⱑ i ⱓ.

Dočim dakle cirilici manjka *ji* (ima samo и), nestaje glagolici pismenoga izraza i za *ju*, *je*: to je i opet dokaz, da je glagolica nesavèršenija i starija.

Za preglas iz j*o* u j*e* (ѥ) ima nebrojenih priměrah u čitavom području starobugarskoga jezika n. pr. село sravni s полѥ, богомъ i кралѥмъ, жено i змиѥ, того i ѥго, той i ѥй, плетомъ i пиѥмъ, богословьць i воѥ–вода, чръность i горесть itd. *jo* pre- glasi u *je*

Za prěglas od *j*–ѣ u *j*и (u pismu samo и) ima više dokazah u starobugarskoj deklinaciji. kano ti: local свѣтѣ uz крли (izg. k r a j i), свѣтѣхъ uz краихъ (izg. k r a j i h), добрѣхъ uz доблихъ (izg. d o b l j i h), dat. lok. рѫкѣ uz змии (t. j. z m i - j i); sr. тѣмь, тѣхъ sa имь, ихъ (izg. j i m, j i h) itd. *jě* pre- glasi u *ji*

Za preglas od *j*–ꙑ u ѩ imade upravo toliko dokazah koliko je slučajevah, gdě poslije tvèrdih suglasah stoji ꙑ naměsto ѫ naročito: *jy* kada zastu- pa *ją*, pregla- si u *ję*

Digitized by Google

a) akuz. množ. od ъ-deklinacije: рабъı sr. sa конıѧ.
b) gen. jed. i nom. ak. mn. od а-deklinacije: женъı sr. sa змиıѧ
c) akuz. množ. тъı uz ıѧ.
d) part. sad. vr. пекъı, рекъı (sr. ženski spol пекѫшти, рекѫшти) uz: пиıѧ, биıѧ itd.
e) nom. камъı (osnov. камен) znamenito prema знамѧ (osnov. знамен), i корѧ (osn. корен).

isti preglas valja i poslije sugl. č, š, ž. 2. Buduć da se s etimologičkoga gledišta slověnske gramatike jezični glasovi *č*, *š*, *ž* smatraju, kao da već sadèržavaju u sebi sakrivenu silu *j*, to se sve rečeno u točki 1. proteže i onda na pomenute samoglase, kada su u neposrednom doticaju sa *č*, *š*, *ž*, n. pr. женоıѫ uz доушеıѫ; доуховьнъ uz доушевьнъ; lok. мѫжи, сърашти; akuz. množ. мѫжѧ, gen. jedn. nom. ak. množ. доушѧ; кого uz чего, participij sad. vr. пишѧ–пишѫшти prema берѫı–берѫшти itd.

preglas uz c i z 3. S etimologičkoga gledišta imadu ц i з kadšto vrědnost jotovana к i г (kao кj, гj), osobito u dometcih, kojimi se rěči proizvode ьць, ьца, ьце, ица, n. pr. отьць, срѫдьце, овьца, любица,), ili sa з: u кънѧзь, i пѣнѧзь, zatim u стьза (m. стьг–j–а), ıѧза (m. ıѧг–j–а), польза (m. по–льг–j–а).— U ovakovih priměrih valja isti preglas, što je spomenut pod točkom 1. i 2., dakle: lok отьци, ak. množ. отьцѧ; gen. стьзѧ itd.

za c nemože doći o niti y Inače nespada з medju mekane suglase, nego se kaže n. образъ, образѣ, образъı itd.; a poslije ц može stojati barem ѣ i u korenu n. pr, цѣлъ, i u pregibu, gdě je iz к izašao, n. pr. рьцѣте, рѫцѣ, чловѣцѣ itd.; nu о i ъı nemogu poslije ц nikada slěditi.

i hèrv. jezik gleda na pregl. posl. j, č, š, ž. §. 29. U starom hèrvatskom jeziku imade pomenuto načelo samoglasnoga preglasa podpunu valjanost, da se za *j* i jezičnimi *č*, *š*, *ž* nemože podněti glas *o a*, za ѣ i ъı rekosmo, da jih hèrv. jezik niti neima.

a) Ali što u načelu valja, od toga ima pojedince mnogo iznimakah tako, da je sila većine, koju zovemo analogijom, preotela mah i u onakove priměre gdě su proti

Digitized by Google

strogomu pravilu o preglasu. N. pr. premda hèrv. jezik još i danas razlikuje: bog*o*m od boj*e*m, mrak*o*m od klju-č*e*m, grad*o*m od muž*e*m itd., ipak čitamo u izvornoj glag. listini već od g. 1321 dativ ПРЯЯ (město ЗЯ) prema tvèrdomu ПОЯЯ; ki joj manjkaju. Vin. 367; ВСОЙ WПКИНѢ. Mon. 31. itd. slučaji hèrv. jezika proti preglasu

b) Danas veli se bez razlike dušom, kraljicom itd. nekoč: ДОУШЕѬ, a zanimivi su prelazni oblici: МИЛОСТИЮ БОЖИЮВЬ mon. 20. КОЮВЬ ib. uz. СИЮВЬ ЗЕМЛОВЬ СРЬБЬСКОВЬ mon. 4., СВООВЬ ВОЛОВЬ 12. СЬ МОИОВЬ БРАТИОВЬ 32 (sve već iz XIII. stolětja!)

Buduć da u azbuci neima *jo*, izrazuju ga ili prostim w ili ИW ili ИО: КWWМЬ ЛЮБО ЗЛЕДІЮ mon. 22 СЬ СВОИОВЬ ВОЛОВЬ 39, СВОWВЬ, ГЛАВОВЬ, СЪ КОWВЬ 44.

c) Osobito je nećutljivim postao naš jezik u sastavljenikah, gdě se malo ne uvěk rěči vežu samoglasom *o*; n. p. nekoč bijaše ДОУШЕОУБИИЦА, a danas: novac duš*o*gubac: kokin tanc*o*vodja; sovo buć*o*glava itd. tako je već mon. 62. ТОУГОЗЕМЛІАНИНЪ (izg tudjozemljanin) itd.

d) Město starobug. ЪІ, koji je postao od Ѫ, upotrebljuje hèrv. deklinacija već od najstarije dobe *e*, koji inače odgovara bugarskomu Ѧ, dakle: žene, ribe (bug. ЖЕНЪІ, РЪІБЪІ) itd. I to je neka vèrst asimilacije, koja je po slědica one ubitačne analogije u jeziku, što zatira mnoge tragove starinskih osobinah i nekošnje pravilnosti. město ъі u hèrv. deklinaciji *e*

§. 30. 4. Preglasu od samoglasa *a* na *e* poslije pomenutih suglasah *j, c, č š, ž,* ima nebrojenih priměrah u staro- i novočeskom jeziku, ali u starobugarskom, u starom i novom hèrvatskom veoma malo. preglas od *a* na *e*

Ovamo će spadati u starobug. glag. ЧЕКАТИ uz ЧАКАТИ, u hèrv. samo čekati (kajk. i čakati habd.);

Digitized by Google

ѥноуаръ m. ꙗноуаръ, u starohèrv. jenvar; zatim nekoliko osnovah, što počimaju s ѣ, kano ti: ѣсти, ѣдро, ѣздити, ѣхати, koji su se po svoj prilici već u starobug. měšali u izgovoru i kao: jasti (ꙗсти), jadro (ꙗдро), jazditi (ꙗздити) jahati (ꙗхати), i kao: jesti, jedro, jezditi, jehati. — U hèrv. jeziku kaže se samo jesti i po ikavskom izgovoru: jisti, ali jasle; ijadan uz jedak, jaduz jed; jedro ili jidro; jezditi uz jahati. — Ovamo spada i rěč: jagla prema jigla ili igla (lat. acus).

u najstarijih spom. ciril. piše se za samogl. ѣ m. ꙗ.

Znamenit je i čini se više fonetički nego li grafički pojav najstarijih spomenikah cirilskih iz XII. i XIII. věka, što na početku rěči i poslije samoglasah pišu uvěk ѣ město po današnjem izgovoru potrebitoga ꙗ: n. p. ѣзъ od g. 1186; ѣ (t. j. ꙗ ego) 3 puta u list 1189: ѣко, ѣже, всакоѣко, молениѣ, ѣсно, покаѣние itd. od. g. 1198. Nije li i to preglas? nalik istodobnomu českomu *e* m. *a*.

preglas *u* na *i*

5. Preglas od *u* na *i* poslije mekanih suglasah ograničen je takodjer u starobugarskom jeziku na nekoliko slučajevah: възлибити uz въздюбити, либо m. любо, плинѫти m. плюнѫти; слина m. сплюна; sr. штитъ s lat. scutum; римьскъ i роумьскъ (romanus) itd. Hèrvatski jezik odustao je i od tih rědkih priměrah, pišuć samo: uzlj*u*biti, plj*u*nuti; ipak slina, štit.

u starohèrv. jeziku preglasi ę u *a* iza mekanih suglasah

6. Osobita je vèrst starohèrvatskoga preglasa, da s očitim uplivom mekana suglasa *j*, *č*, *ž* na slědeći nosovni samoglas *ę*, nepreglasi ѧ kao što inače svagdě u hèrv. jeziku na *e* nego na *a*. Ovakove su rěči: ѩзыкъ (m. ljenzyk sr. lat. lingua), koji već hom.ljub. piše [glagolitic], i svi kasniji nabožni i světski spomenici glagolski (n. p. spom. kuk. 12, 107, 274. vinod. 139 itd.); isto tako pišu jazik svi starohèrvatski pěsnici u 15. věku (u primorskih stranah

Digitized by Google

čuje se to još i danas); starobug. ЧѦТИ sa cělim rodom izvodah glasi u starohèrv. jeziku; ⱍⰰⱅⰹ, ⱂⱃⰹⱍⰰⱅⰹⱎⰹ spom, kuk. 31; ⱂⱃⰹⱍⰰⱅⰰⱈⱏ 55, ⱂⱃⰹⱍⰰⱎⰵ 60, i kod starih pěsnikah itd.; starobg. ѬТИ glasi u starohèrv. jati (ⱑⱅⰹ): ⱂⱃⰹⱑⱅⱏ hom.ljub., ⱁⰴⰰⱑⱅ҃ⱏ glag. sp. 37., ⱂⱁⰹⱑⱎⰵ 48. ⰹⰸⱏⰹⱑⰰⱅⰹ 60., ⱂⱁⰹⱂⱃⰰⰲⱏ 217 itd. Strbg. ЖѦДАТИ ЖѦДЬНЪ u starohèrv.: ⰰⱈⰹ ⱅⰰⰵⱅⱏ ⱅⱈⰹ mis. kož. ⱅⰰⰹⱃⰰ mis. rim, žaja, žadan, žajati pist. pěsn. itd. žati, žatva (starobug. ЖѦТИ), čado (m. ЧѦДО), jatra (m. ѬТРА) luc.; jačmen-jačmenjak (ѬЧЬМЪІ-ЕНЕ).

Može biti, da je ovde є ѧ onako preglasio na ѩ (ja), kao što biva redovito u ruskom jeziku, gděno se već u veoma starih slověnskih rukopisih čitaju ovaki priměri: начало жатвъі itd. Antioch. pand.; a što je istomu pojavu i u nas traga, da su ostanci starine, koja nas opominje na davno predpověstno doba hèrvatskoga jezika.

7. Preglasu u nazad ima u starobugarštini jedva nekoliko tragovah, gdě se može srodnost dokazati medju prednjim samoglasom i slědećim *i* ili *j* ili jotovanim suglasom *c* i *z*, tako da slov. ѣ preglasi u и. Sr. od korena рек glag. нарѣковати i нарицати; od kor. тек glagol: истѣкати i истицати; sravni зиѩти (m. зѣѩти) i зѣвнѫти itd. pre-glas regre-sivni rědak

Taj preglas nalazi se i u hèrv. jeziku toli redovito, da *j* nikako netèrpi izpred sebe *ě*-a (razuměvam *ie-je*). Veli se dakle: grijati (грѣѩти) ali ogrievati, smijati se ali podsmievati se; sijati ili sѩjati, ali sievati itd. hèrv. jez. netèrpi *ě* izprěd *j*, već preglasi u *i*

B Preglas po nalici:

§. 31. Gdě prednji samoglas u rěči děluje na slědećega tako, da mu posve naličnim izilazi — taj se slučaj samoglasne proměne zove samogl. preglasom po nalici. Ne- samo-gl. pre-glas po nalici

Digitized by Google

koliko ovakih slučajevah ima u sklonitbi, osobito imena pridavnoga, i u glagola:

aego preglasi u *aago* 1. U gen. jedn. mužk. spola preglasi po nalici аıего u ааго, te su i u najstarijih spomenicih veoma rědki priměri za pèrvobitni oblik: n. p. ⰓⰠⰄⰎⰀⰓⰀⰅⰃⰑ cloz. II. 203; ⰞⰀⰎⰀⰅⰃⰑ grig. evang., възлюбленаего ps. tum. XII. st.

uemu pregl. u *uumu* 2. U dat. jedn. m. spola preglasi po nalici оуıемоу u оуоумоу, a ovdě su pèrvobitni oblici veoma rědki: n. pr. оусѫжденоуıемоу supr. бъıвъшоуıемоу exarch.

ěemь pregl. u *ěěmь* 3. U lokalu jed. m. sp. preglasi po nalici ѣıемь u ѣѣмь, i taj je oblik mnogo običniji od onoga pèrvobitnoga: грѣшьнѣѣмь. добрѣѣмь, небесьнѣѣмь itd. supr. Město ааше ima kadšto аеше, osobito u evang. assem.

ijemь u iimь Kod pridavnih mekana suglasa, gdě prosti lokal izilazi na и (§. 28. 1.) preglasi иıемь u иимь, i to je pravilni oblik: послѣдьниимь m. послѣдьни-ıемь.

ijehъ u iihъ 4. Instrumental jedn. i lok. množ. samostavah na иıе glasi s preglasom po nalici na иимь i иихъ m. иıемь, иıехъ, n. pr. дрьзновениимь supr. дѣаниıхъ supr.

ije u *ii* *aje* u *aa* 5. Kod glagolah IV. i V. 1 reda biva u sad. vrem. preglas iz иıе u ии, iz аıе u аа, kano ti: твориниши (m. твориıеши), хвалиить (m. хвалиıеть) itd samo što ovdě niti u najstarijih rukopisih nedolaze drugačiji van stegnuti oblici: твориши, хвалить itd.; nasuprot oblici nepreglašenoga аıеши, аıеть, аıемъ, аıете običniji su od preglašenih ааши, аать itd. samo glagol имати ima obično stegnute i nestegnute oblike: аши i ааши, ать i аать: имаши i имааши, имаать uz имать itd. Priměri na аать: ⰒⰅⰓⰎⰀⰘⰀⰀⰞⰅ, ⰃⰅⰓⰅⰕⰒⰀⰀⰞⰅ, ⰒⰅⰆⰑⰓⰀⰀⰞⰅ itd. grig. evang. ⰃⰅⰛⰎⰀⰆⰓⰀⰀⰞⰅ ev. mih. itd.

ajehъ u *aahъ* 6. U imperfekt. preglasi аахъ iz аıехъ, ѣѣхъ iz ѣıехъ, a mêsto ѣѣхъ postaje veoma rado: ѣахъ. dakle: видѣѣхъ (m. видѣıехъ) a iz toga видѣахъ; растѣѣше (m. растѣıеше) i растѣаше; писаасте (m. писаıесте).

Digitized by Google

Štogod je u ovo šest slučajevah udvojenih samoglasah — a tako se piše u najstarijih rukopisih malo ne uvěk — svagdě čine uzevši jih zajedno d u g u slovku, kako joj se trag sačuvao u hèrvatskom jeziku još i danas.

7. Čini se, da ovamo k preglasu spada i oblik nominativni samostavah na ѢІНИ m. ѢІНІА: ПОѴСТѢІНИ (m. ПОѴСТѢІНІА), zatim na ИЙ (m. ИІА): СѪДИЙ (m. СѪДИІА) МЛѢНИЙ (m. МЛѢНИІА); a može biti i nominativ na *í* m. *ije* ili *ie*, n. pr. ⰏⰑⰁ'ⰡⰀⰏⰑⰖ Sp. 8., ⰁⰪⰡⰏⰑⰏⰑⰕⰁⰅⰓⰖ ib. (iz Baške na otoku Kèrku); ⰓⰪ ⰈⰏⰑⰁⰪⰏⰑⰖ (uvratje) Sp. 32. pre-glas od *ynja* na *ynji?*

§. 32. 8. U nevedenih (1—7.) priměrih proměnjivao se drugi samoglas, da bude prema pèrvomu; ali imade i tako, da se prednji samoglas měnja preglasom po nalici, da bude prema drugomu. nalika samoglasa pèrvoga na drugi

Najznamenitiji je priměr ovakova nazadnoga preglasa po nalici u sastavljenoj sklonitbi pridavnih imenah, kad no izpred dodatka zaimenoga и predje osnovni ь iopet u и, n. p. лѫжь-и preglasi u лѫжий; лѫжь-имь u лѫжимь itd. Osobito je poučno zaime upitno korena кѣ sastavljeno sa zaimenom и, ꙗ, ѥ, gdě pred padežnim и preglasi koren къ u кꙑ (кꙑй, кꙑимь, кꙑихъ, кꙑими), pred ꙗ u ѧ: кꙗ nom. jedn. žen. sp., nom. akuz. množ. sr. sp., nom. ak. dvoj. m. sp.; pred ѥ (t. j. *jo*) u ко (ко-ѥго, ко-ѥмоу, ко-ѥмь, ко-ѥѩ, коѥй).

Po onom, kako poznajemo srodnost glasovah ѣі i ѧ lahko je protumačiti akuz. množ. muž. sp. zatim. nom. i ak. mn. ž. sp. najme oblik кѣиѧ.

9. Govoreć o nalici samoglasnoj, napomenut ćemo i sasvim nov pojav proměnah glasovah jezika hèrvatskoga, gdě nije neposredno niti u istoj rěči uticao samoglas na samoglas, već je upliv većine utamanio manjinu; tako je dakle bi reć n e v i d i v i m načinom izašao preglas jednoga samoglasa po nalici na drugi. preglas po analogiji većine

Tomu je u hèrv. jeziku mnogo priměrah, kad se uzporedi što je pravo hèrvatski sa starobugarskim; evo jih samo nekoliko:

Digitized by Google

a) u akazativu množ. m. sp.; nom. i ak. množ, ž. spol. preglasio je po nalici na ѧ (э) padežni dočetak ꙑ u prosti *e* (město u prosti *i*): kaže se: s i n e (m. сꙑнꙑ), že'n e (m. женꙑ) itd. dobro je: m u ž e (prema мѫжѧ), d u š e (prema доушѧ). Ima ipak u starohèrvatskom jeziku mnogo put oblik na *i* i gd bi smio i gdě nebi smio stojati prema bug. slověnštini.

b.) Po nalici na zaimėnu sklonitbu того, ѥго (ili po hèrvatskom тога ѥга) preglasili su dotični padeži pridavah ovako: светого (m. bug. свѧтааго) велиѥго (m. bug. велиѥаго) ili pravo po hrv.: [illegible] [illegible].

Tomu su preglasu tragovi u spomenicih iz najstarije dobe, kano te iz XII. vieka: светога, вьсега, зьлога. mon 4. всакога, велиега 9. [illegible] sp. kuk. 3:, [illegible] ib., [illegible] 4.

c) Prema zaimenomu dativu томоу, ѥмоу glasi u hèrv. jeziku takodjer pridav u tom padežu isto ovako: [illegible], [illegible].

Ovdě se niti u cèrkvenih niti u světskih spomenicih neupotrebljuje drugačiji oblik van na омоу (емоу): n. p. već u tekli ima [illegible] uz [illegible] od god. 1189. mon. велиемоу; znameniti su oblici participijalni i komparativni: дающомоу mon. 22. младѣишомоу, прѣдрьжещомоу 48. — to je borba medju pravim hèrvatskim i uplivom starobugarskim.

d) To isto valja znati za dativ i lokal ženskoga spola, gdě je prema zaimenom тои hèrv. jezik preglasio dotične oblike na ой: [illegible] (m. [illegible]) i b o l j o i (m. [illegible]); zatim u lok. muž. spola m. ѣѣмь imade hèrv. jezik, prema томь oblik [illegible] (m. [illegible]) itd.

Već se u mon. 9. (od god. 1199.) čita: светои богородици, на страшьномь соудищи; mon. 12. градьскои; mon. 18 (god. 1222) w всакомь доуховномь исправлени, прьвои, uz bugarizme w поповьсцѣмь поставлени; божьствьнѣи и неизреченѣи славѣ itd.

Digitized by Google

§. 33. Imade slučajevah, da se u rěči dva samoglasa zasebice nerado sastanu, što biva osobito kod samoglasah *ii* (ꙇ ꙇ); tomu će se jezik ukloniti preglasiv *ii* u *ei* (ili *oi*), a to se zove disimlacija. N. pr. město ВЕЛИЙ čita se u assem. takodjer ⰲⰵⰾⰵⰻ, m. ostr. КРѢПЛИИ u assem. ⰽⰾⰰⱄⰵⰻ. město ОУБИНИЦА ima hèrv. jezik ꙊБОНИЦА (n. pr. Puc. sp. 12.) pamti gen. množ. ЗАПОВѢДЕЙ mon. 9. СѢТЕЙ ВРАЖИХЪ glasn. XIII. 364; ЛЮДЕЙ V. 20. St. vit. sym. 7.; ЛАКʼТЕЙ glasnik. X. 219; ДѢЯНЕЙ XIII 366. ПОВЕЛѢНЕЙ St. sym. 21. БЕС-КОНЕЙ mon.. 63. disimilacija samoglasna

III. Stezanje samoglasah.

§. 34. Slověnski jezici nepriaujaju za one, što suglas medju samoglasima rado izbace, ili premetnu kano ti n. pr. jezik gèrčki u λέγεαι město: λέγεσαι, λύεις m. λυετι itd. Zato su i rědki priměri, da se u jednoj rěči dva samoglasa zasebice sastanu, ograničeni na sastavljenike, gdě se pojedine sastavine jošter osećaju: na-učiti, ВЪНИМЕНИТИ, ДОИЖДИТИ. slov. jezici netèrpe po dva samogl. zasebice

Gdě toga neima, zahtěva narav slověnskih jezikah, da se oba samoglasa budi sastave iliti stegnu u jedan, budi rastave suglasom: ono se pèrvo zove stezanje samoglasah, a drugomu velimo, da je naměnjeno proti nepodnosivomu zěvu (hiatu).

Stezanju dvajuh samoglasah ima više priměrah u hèrvatskom nego li u starobugarskom jeziku: ovdě bo oseća se vrědnost i znamenovanje pojedinih sastavinah mnogo tanahnije nego li u nas.

1. Što je u §. 31. 1-6 kazano za starobug. jezik o samoglasnom preglasu po nalici, ondě je hèrv. jezik, u koliko su njegovi oblici sasvim osnovani na bugarskih, uvěk obadva samoglasa stegnuo u jedan. Zato se već u hom. ljub čita: ⰴⰾⰰⰳⰰⱑⰵ, ⰿⰾⰰⰴⰵⱀⱑⰵ, ⱎⰵⰴⱃⰻⰿⰾⰰⰳⰰⱑⰵ, sve po

Digitized by Google

jedan ћ; ili mon. 19. (od godine 1199.): находещаго апостольскаго, чьстьнаго, грѣшьнаго, светаго, благаго, isto tako ima u tekl. ⱄⱅⱃⰰⱀⱐⱀⱁⱆⰿⱆ (m. странъноуоу-моу), i u lokalu su oblici: ⰲⱄⰵⱃⱀⰵⰿⱐⱀⱁⰿⱐ hom. ljub. ⰺⱄⱅⰻⱀⱁⰿⱐ frag. zdr. — vèrlo rèdki svědoci starine; običan je pako stari lok. na ⱁⰿⱐ (kod tvèrdih) ili ⰵⰿⱐ (kod mekanih:) n. pr. ⱀⰰⱎⰵⰿⱐ hom. ljub.

Na stezanju osniva se sad. vrěme glagolah V. I. reda, kano ti: да се оузима, позива mon. 18 (god. 1228, uz reminiscencije cèrkvene: оузимаеть, поставлаеть); влада m. 20. wсвобага 23. исьправла 23. запрѣщаа, испльнига, наврьша 117. itd.

u imperf. *aa* u *a*, *ěě* i *ěa* u *ě* — Zatim u prošl. trajn. vremenu steže se аа u а, ѣѣ i ѣа u ѣ: привезоваше се mon. 9. слышахомь 74. дарwваше 117, що се 8 нихь 8дрьжаше 131; кои м8 кладѣх8 332. uz кладех8 340 кладих8 365; ⰲⱁⰴⰰⱎⰵ mis. kuk. ⰴⰰⱄⰹⱄⰵ glag. spom. 28, ⰿⰹⰴⰵ 11. ⱎⰴⰵ 16, ⰹⰵⰴⰰⱎⰵ 72.

U imperfektu ima stegnutih oblikah na *ih-iše-ihu* (m. ⰰⱈⰵ ⰰⱎⰵ-ⰰⱈⱆ) osobito mnogo stari hèrvatski jezik iliti čakavsko narěčje: grediše, zoviše, pasiše, kladihu, tecihu itd. to su u hèrv. prozi i pěsničtvu 15-18. věka veoma obični oblici.

pridavni oblici sastav. deklinacije osnivaju se na stezanju. — 2. Povèrh toga ima u sastavljenoj sklonitbi imena pridavnoga više padežah stegnuta oblika, kano: dobra (m. dobraja — dobraa); dobrō (m. dobroje — dobroe-dobroo); gen. dobrē (m. dobryę, kano da je dobręę, što bi u hèrv. bilo: dobręę) sv. tudjē město tuždęę. — akuz. dobru stoji město dobrąją-dobrąą-dobruu. Hèrv. oblik dobrī odgovara dvěma starima: добрꙑй i добрии, jerbo je hèrv. *i* takodjer město bug. ꙑ — I u priměrih, kano ti: ⱄ ⰿⱁⱆ ⰴⱁⰱⱃⱆ ⰲⱁⰾⱆ spom. 22. i 15. ima stezanje, m. s' mojeju (моѥѭ) dobroju (доброѭ) voljeju (волѥѭ).

Digitized by Google

Kod svih slučajevah stegnuta samoglasa sačuva mu se u hèrvatskom jeziku trag u samoglasnoj dužini: sr. tòga s dòbrōga, tòmu s dòbrōmu, dobrî ἀγαθοί i dobrī οἱ ἀγαθοί. Neimamo razloga, zašto nebi věrovali, da se ovako razlikovao izgovor dotičnih oblikah već odavna. svoj stvo stegnuta samoglasa je dužina

Ima nekojih rěčih, koje samo městimice dolaze u stegnutom obliku, kao osobina narěčna, kano ti čakavski *mâ* m. *moja*, *mû* m. *moju*; isto tako: *tvâ tvû*, *svû*, *kî kâ kû* itd. Ovakim je oblikom naći priměrah u svih glagolskih i cirilskih (zapadnih) listinah: n. pr. ⰿⰰⰺ ⰴⱁⰱⱃⰰⰺ glag. sp. 19. ⰿⰰⰿⰰ 37; město заıацЬ (ⰱⰵⰸⱁⰴⱁⰱⱆⰾⰰ ⱅⰰⰹⰵⰳⰰ ev. rems.) kaže se danas: zêc u. štok., zajec u kajk. narěčju. Naša rěč bân stegnuta je od bojan (gèrčki pisahu: βοεάνος). Rěči: nada, nadati se stegnute su od nadeja, nadêjati se; kajk, veli se još i danas: nad'-jati se, a u Vranč. stoji nadiati; sr. u spom. Puc. 60: ТОМꙋИ СМО СЕ ВЬЗДА НАДИꙖЛИ. Što neki pišu nadežda — nevalja za hèrv. jez. nikako; kajk. gospâ stegnuto je od gospoja, gospoa m. gospodja.

3. I dvoglas ѣ postade kadšto od dvajuh očevidno stegnutih samoglasah: već su §. 21. navedeni nekoji priměri zapovědnoga načina: ПЛЕТѢТЕ m. plet-e-i-te; ЗОВѢТЕ m. zov-e-i-te (sr. děla-i-te, razumě-i-te, kupu-i-te); ovamo spada lokal: РАБѢ, РЗІБѢ, gdě ѣ stoji město starijega *ai*; sr. gèrčki lok. οἴκοι, χαμαί lat. humi, domi, Romae itd.); zatim sastavljeno НЕ i ЮСМЬ čini НѢСМЬ, 3. osoba pokraćena НѢ (m. НѢСТЬ) mon. 32. ikavski РꙊ: spom. 3. 108. vin. 102. — НЕ i КДЬНЬ sastavljeno glasi ikavski: НИДЬНЬ mon. 265., u starih pěsnikah (n. pr. u Ranjine) nidan, ali u starobug. neima НѢДИНЪ; ovako se i nîmam, nîmaš n. pr. ⰹⱆⰼ ⱃⱆⰿⰰⰺⱆ sp. 35. osniva na nedokazanom НѢМАМЬ (m. neimam), ekavski: nêmam. ѣ-ě postaje kadšto od dvajuh samo glas.

Digitized by Google

IV. Zěv.

što je zěv? §. 35. Kada bi se u rěči sastala dva samoglasa, spadajuća zasebice raznima dvěma slovkama, nastati će po izgovoru zěv (hiatus), koji slověnski jezici u obće jedva i to samo od sastavljenikah podnose: samo*u*k, mod*roo*ka, n*eu*k itd. U prostih pako rěčih rastavlja oba ona samoglasa, da nebude zěva.

Zěvu odolěva j 1 suglas *j*. bi-j-em, kri-j-em, pi-j-eš; ku-j-emo, snu-j-emo; ovamo spadaju sva imena tudja na *ija*: Azija, *iji*: Dalmaciji, *iju*: Slavoniju i t. d.

Zěvu odolěva v 2 suglas *v*: bi-v-ati, ri-v-ati, zna-v-ati; ču-v-en uz ču-j-em, da-jati *i* da-v-ati (jedno u sad. vr. dajem, drugo: davam).

Pravo rekši ovdě *j* ili *v* nije upravo samo umetnut već preda slědeću slovku predmetnut, a to sve po onom poznatom pojavu slov. jezikah, što mu nepočimlje rado slovka samoglasom, te se zato i veli: Jana (m. Ana), Jegjupkinja, jajce (lat. ovum) i t. d. gled. §. 36.

preglas iz i u j, iz u u v, da se dokine zěv 3. Kadšto dokine se zěv tako, da jedan od dvajuh samoglasah predje u suglas, i to *i* u *j*, *u* i *y* u *v*, kano ti su: pokoj (od kor. či ili što bi po slov. glasoslovju nemoguće bilo, ki); goj (od kor. ži), krov (od kor. kry), kov (od kor. ku); sr. gen. svekrve s nominativom svekry, inf. завꙑти part. завъвенъ, рꙑти–ръвениие. Ovamo spada: najme (m. na ime), najti (m. naiti ili premetnuto naći) i tudja imena: avgust, jenvar itd.

Izgovor ide uvěk i dalje, nego li ga smije pismo naslědovati; ali naši stari spomenici nedèržc se svagdě toga pravila, već izběgavaju zěv takodjer medju dvěma raznima rěčima ovako od prilike: ⱃⱑ-ⱃⰰⰿ ⰿⰰⱃⰹⰰ vin. 432, spom. 50. ⱂⱁ-ⰰⰴⰰⰿⰹ spom. 51, ⰴⱁⱑ-ⱃⰰ ⰿⱐⰰⱋⱑ 117., н–ине ѡсвете mon. 243., на–нои странѣ 12, в–их 312.

Digitized by Google

Glava VI.

I. O samoglasu na početku i dočetku rěči.

§. 36. Kao u nutarnjih slovkah, tako zazire staro-bugarski i hèrvatski jezik od zěva takodjer na početku rěči, stavljajuć u izgovoru pred samoglase *a*, *e*, *ę*, *ą*, *ê*, ꙇ, *i*, suglas *j*, što se u cirilskom pismu kod pèrva četiri samoglasa ovako izrazuje: ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ, ali od *jê*, *j*ꙇ, i *ji* neima drugačijega pismenoga izraza, van prosti и; u glagolici pako neima niti za *je* izraza pismenoga osim prostoga ⰵ, a za *ja* može se po §. 2. 2. uzeti ⱑ ili samo prosti ⰰ. *slov. jezik zazire od zěva i na početku.*

Poimence valja znati, da:

1. а ⰰ stoji na početku rěči samo u nekojih česticah: а, абиѥ, ⰰⱎⱅⰵ (ako), ali; zatim u tudjih rěčih: angjeo, apostol itd., inače mu je predpostavljen *j*, samo što u staro-bug. jeziku dolazi s *j* i bez njega nekoliko priměrah: азъ i ꙗзъ (*ja*, lat. gr. ego-ἐγὼν), аице i ꙗице (jajce lat. ovum), абльѕо i ꙗблъко (jabuka něm. apfel), агнѧ i ꙗгнѧ (jaganjac lat. agnus), адро i ꙗдро (jadro), азва i ꙗзва (jazva, t. j. rana) аворъ i ꙗворъ; авѣ i ꙗвѣ (javi), акъ i ꙗкъ, ако i ꙗко. *a na početku rědko*

Stari glagol алъкати s čitavim rodom izvedenih rěčih dolazi u starohèrvat. jeziku samo u premetnutom obliku лакати; prid. ⰾⰰⰽⰰⱅⰹ sp. 70.; sravni jednako: камень litv. akmen, работа něm. arbeit itd.

2. е ⰵ i ѧ ⱔ nestoje na početku rěči bez *j*, koji ako gdě i nije izražen pismom, valja ga ipak dodati u izgovoru; n. pr. ѥгоуꙗ, ѩза (lat. angor), ѩтро (gr. ἔντερον), ѥсмь (gr. εἰμὶ t. j. ἐσμι), ѥсть (lat. est), ѥлень litv. elnis itd. S *v* ima: вѧзати (m. ѧзати sr, ѫза); вельбѫдъ (déva) sr. got. ulbandus. Pamti ipak: *e*, *ei*, *eda*, *ele*, *eto*, *evo itd.* *e na početku skoro nikada*

3. ⱘ, ѫ nalazi se i s *j*, i s *v*, i bez njih; ѭза, вѫза, ѫза; ѫглъ lat. angulus, ѫтроба i ѭтроба. *ѫ ⱘ na početku*

na početku rěči ljubi kajk. naréčje *vu* m. *u*

Pošto starobugarskomu ⱛ odgovara naš ⱆ, to valja znati, da u staro- i novohèrvatskom jeziku t. j. u čakavskom i štokavskom narěčju samoglas *u* rado čist stoji, ali u kajkavskom narěčju predmetne mu se malo ne uvěk suglas *v*; dakle: ugao (kajk. vugel), uzak (kajk. vuzek), udica (kajk. vudica), utroba (kajk. vutroba) itd.

ě na početku neima.

4. ⰰ ⱑ stoji na početku rěči samo u vrědnosti pravoga *ja*: ѩ: ⰰⰴⱁⱄ ѣсти (jesti), ⰰⱃⱁⱄⱅⱐ ѣрость ili ѩрость (jarost).

na početku *i* i *ji*

5. Najneizvěstniji jest početni и, koji se neimajući niti glagolica niti cirilica pismena *j*, sad čita kao *i* sad kao *ji*. U tom se nezna pravo za svaki slučaj, gdě valja izgovarati *i*, gdě li *ji*, jerbo se niti danas živući slověnski jezici neslažu posvem: rěči n. pr. игра, ⰻⰳⰾⰰ, ⰻⱄⰽⰰⱅⰹ izgovara Hèrvat s prostim *i*: igra, igla, iskati, ali Čeh predmiće svuda *j*, dapače gděšto i *v*, ili se drugačije pomaže, te veli: jiskati i viskati; jehla, hráti itd. Starobug. искати stoji město *j*-ѣскати sr. litv. jěszkoti.

o i *u* mogu stojati na početku

6. о ⱁ i ѹ ⱆ stoje i u starobugarskom i u hèrv. jeziku bez tudje pomoći, samo što se starobugarski ѹтро u nas uvěk govori i piše jutro; ipak se čuje: sutra i sjutra; glag. sp. 208: ⱆⱅⱃⱁⱅⱆ; starobug. ⱆⰶⰵ i ⱓⰶⰵ, hèrv. samo *jur*; najposlije pamti vonja od kor. *on*, dakle město onja.

pred *y* stoji uvěk *v*.

7. Pred ꙑ stoji uvěk suglas *v*; sravni ѹчити s в-ꙑкнѫти; gèrč. lat. ἐν-in odgovara slov. вѫ ili въ; вꙑдра sr. sa litv. udra; ovamo spada i вꙑсокъ, itd.

U hèrvatskom jeziku, kada bi imao sprěda t. j. na početku rěči stojati *vь* ili *vu*, nepodnosi jih organizam jezika, već prelazi jedno i drugo na *u*: dakle predlozima въ i възъ odgovara danas *u* i *uz*, ali u starohèrvatskom jeziku takodjer va i vaz: n. pr. mon. 206: вазвраштене (danas uzvraćene).

samoglasni dočetak

§. 37. Doslědno prema početku dočima svaka starobugarska rěč samoglasom (čistim ili nosnim) ili poluglasom, uzporediv pako staroj bugarštini srodne jezike indoevropske (n. pr. gèrčki-latinski-gotski) nadje se, da i samima poluglasima ъ i ь odgovaraju puni samoglasi inih

Digitized by Google

pomenutih jezikah, za kojima je često odpao konačni suglas *s* ili *t*, ili *m* (*n*).

1. Odatle točni zakon za starobugarski jezik, da mu se svaka rěč svèršuje bud na samoglas *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, bud na dvoglas *ê*, *y*, bud na nosni glas *ę*, *ą*, bud na poluglas ъ ili ь; pak zato pišu poluglase i onda, kad jih više nisu izgovarali, dà i onamo, gdě jih nije trebalo, kao se vidi na tudjih rěčih, što su još podpuna dočetka: gèrčki ἀδάμας, pišu slov. адамасъ, a ovdě je ъ suvišan, ali u rěči авгоустъ ili анъгелъ nije ъ suvišan, već je zaměnik onoga *o* ili *u*, koji od pèrvobitne rěči i od zadnje slovke ostaje, odbaciv konačni *s*: αὔγουστο-ς, ἄγγελο-ς, augustu-s angelu-s. svaka se rěč u stbg. j. svèršuje samoglasno

Staroslov. авгоустъ, анъгелъ itd. razlikuje se samo konačnim poluglasom od talijanskoga: a u g u s t o, a n g e l o.

Kada se ima na kraju rěči pisati ъ, kad li ь, o tom gledaj §. 15.-18., za razjašnjenje slědi jošter:

Taj p r a v o p i s n i običaj — a drugo i nebijaše u kasnije doba, kad je poluglasima vrědnost nestala — uzčuva se u hèrvatskom jeziku cirilskoga pisma neobičnom tvèrdokornostju u slici jednoga poluglasa ь, koji bi pridopisivali kraju rěči, nemogav odolěti staroj navadi, i onda, ako je inače sasvim dokinut. N. pr. u mon. 403 od g. 1416 ima listina kralja ugarskoga Matije, pisana naskroz bez poluglasa, dapače дѹржати piše krivo město дрьжати, ipak na kraju rěčih dopisuje poluglas. Medju glagol. spomenici ima br. 136, 177 dvě listine s bosanskom cirilicom, koje samo na kraju rěčih pišu ь; ondě broj 222 ima samo dva put poluglas ь, a u br. 241, 244 itd. neima ga nigdě: tako je u bosanskih ćurilicom pisanih listinah od 16. věka naprěd i taj robski običaj svladan.

Dočim su ovako Hèrvati već od 16. věka u ćurilici izostavljali suvišne jerove, trebalo je kod Sèrbaljah žestoke borbe, dok jih i ondě ponajviše priměrom Vukovim do danas malo ne sasvim izagnaše.

U glagolskih spomenicih, gdě se narodni jezik mnogo slobodnije kretao, ode poluglas ⱏ i njegov zaměnik ' mnogo ranije u nemar i zaborav.

2. Oduzevši to, da se starobugarski poluglasi ъ -ѳ i ь -ѳ u hèrvatskom jeziku na kraju rěčih niti izgovaraju niti pišu, stoji hèrvatski dočetak.

Digitized by Google

inače sasvim pravilo, da se dočetak starobugarski slaže s dočetkom istih rěčih u hèrv. jeziku, dakako prema redovitomu zaměnjivanju onih glasovah, kojih u hèrv. jeziku neima.

Tko dakle uzme u pamet protumačene zakone, što vladaju izmedju starobugarskoga i starohèrvatskoga jezika, znati će, da obliku вλъкъ odgovara sasvim po pravilu najprije vlk i zatim vuk, da se starobug. врѣмѧ slaže s našim vrěme, da starobug. женѫ odgovara naše: ženu itd.

različit dočetak u hèrv.

§. 38. Tomu pravilu ima nekoliko dodatakah:

a) Mnogi oblici hèrvatskoga jezika nisu prema starobugarskim niti se mogu posvem iz njih izvesti: n. pr. instr. starobugarskomu женоѭ, доушеѭ odgovarao bi pravilno i da neima drugoga pravila, hèrv. ženoju, dušeju; i zbilja nalazi se traga obliku ženou iliti ženû, sasvim tim preoblada ovdě u hèrvat. jeziku analogija mužkih imenah, te današnji oblik ženom predpostavlja za staru bugarštinu nečuveni instrum. женомь onako, kao bogom dolazi iz богомь.

dočetno Ⰰ u nas i

b) Po redovitom zaměnjivanju glasovah odgovara slověnskomu ѣ u nas prema trojemu naréčju sad *e* sad *i*, sad *ie-je*, ipak u padežnih dočetcih stoji u hèrv. jeziku uvěk *i* město ѣ: veli se ženi, ruci, nozi, meni, tebi itd. prema staromu ЖЭРА, ЬЭЄVА, ҎЭѦА, мънѣ, тебѣ.

Pokrajinski oblici, kano ti: mene, meneka, tebe tebeka itd što dolikuju sasvim ekavskomu narěčju, nepristaju u jezik književni niti se neupotrebljuju.

hèrv. jezik ljubi na kraju dočetni *a*

c) Hèrvatski jezik, što je već nekoliko krat spominjano, podaje pretežnije gospodstvo samoglasu *a*, a tomu ima dokazah i u dočetku rěčih: n. pr. tog*a* m. того, i po tom dobrog*a* m. доброго; m. прѣмо (predlog) dolazi prem*a* (n. pr. mon. 83.); oblici кꙋда, свꙋда, инꙋда itd. preobladaše dotičnike starobugarske na де ili дѣ; противa jest običnije od противꙋ itd.

l prelazi u *o*

d) Što je noviji razvoj hèrvatskoga jezika, vladaju pretežnije samoglasi od suglasah. Zato se onamo od 14. věka pretvara dočetni *l* u *o*: misao, kupovao; u 2. padežu množine prelazi poluglas ъ (ь) u puni *a*: ženъ-žena (ženah), nožь: noža (nožah); gdě je koji padež na *m*, rado mu se priděva

Digitized by Google

samoglas, da bude *ma*, *me*, *mi*, itd. Tako se veli u narodu ženama m. ženam; tome, ovome m. tom, ovom; nami, vami m. nam, vam itd.

Historičke je gramatike dužnost, da i to napomene, jerbo spada u život (makar i nevaljao) hèrv. jezika; ali u književni jezik ovaki oblici nepristaju nikako te jih se valja čuvati kao najvećih u gramatici barbarizmah. nije sve za književnost što je u narodu

Ima mnogo tomu sličnih nepodobštinah narodnjega izgovora (n. pr. osakaćeni oblici tog dobrog, i t. d.) kojih se svaki jezik književni jednako čuvati mora, zvao se on hèrvatski, zvao němački, bio on turski bio kinezki.

II. Samoglas oduzet ili dodan.

Češće se dogadja u jeziku, da po koji glas od rěči odpadne nego li da joj štogod pridoraste.

Što glasovi odpadaju, tomu je uzrok ona sve veća slabost a sve manja svěst za podpuni obseg rěči, koja je prirodjena jeziku kao naravska poslědica njegovih proměnah. zašto glasovi odpadaju

Što se glasovi dodavaju, biva ponajviše s nutarnjih zametakah, kao dalji razvoj iz korena; redje su to dodatci blagoglasni, naměnjeni lagljemu i ugodnijemu izgovoru. zašto se glasovi dodavaju

§. 39. Samoglas može u rěči nestati: a) sprěda iliti na početku, i to se zove odsuvak (aphäresis); b) straga iliti na kraju, i to se zove sasuvak (apokope), c) u srědini, a to je izsuvak (synkope).

1. odsuvak (aphäresis). Najviše mu je priměrah u tudjih rěčih, kano ti: пискꙋпь (biškup) mon. 83. uz єпискоупь 18; vangjelije uz єваньгелиє m. 29. lemozina; stari novac перьпера město hyperpera; sr. пакꙑ i опакꙑ. Ovamo spadaju kraći oblici: sam (m. єсмь) si (m. єси), smo (m. єсмъ), odsuvak-aphaeresis

ste (m. ѥсте), su (сѫть m. ѥсѫть); râl (sc. zemlje), ralo, ralica, ratar itd. dolazi od kor. orati; današnjemu voće odgovora starije овоще (n. pr u sav. typ. stud.) Sr. priměre, kano ti: ⰒⰑⰊⰬⰡⰑⰑ (m. ⰒⰑⰊⰬⰡ ⰑⰑⰑ) ⰆⰬⰡⰊⰬ sp. 225. ⰓⰡⰓⰑⰏⰋ m. ⰓⰡ ⰑⰓⰑⰏⰋ itd.

Pokrajinski izgovor odbacuje od predlogah *iz* i *uz* (възъ) samoglase ovako: Ⰸ ⰓⰀⰑⰑⰀⰆⰡ ⰆⰬⰡⰊⰬⰡ vin. 32, ⰈⰏⰀⰞⰓⰀⰆⰡ sp. 134.

2. sasuvak (apokope). O tom ima priměrah već u §. 37. 2 i 38. c. d., gdě je ujedno kazano, da većina slučajevah
sasu-vak.- sasuvka samoglasnoga nepristaje u jezik književni. Ako se da-
apok- kle od infinitiva na *ti* često u govoru odbacuje *i*, neima tomu
pe město u jeziku književnom, niti zna za tu nepodobštinu stari hèrvatski jezik; isto je tako nedopušteno osakaćivanje padežnih dočetakah, kano ti odbacivanje samoglasa *u* u dativu zaimenah i sastavljene sklonitbe pridavah (dakle dobrom město dobromu); jerbo se tim i měšaju dva različita padeža, kao su dativ i lokal. Niti u prislovah: ovamo, onamo, kamo, tamo, ovako tako onako sada, onda, kada, tada itd. neodbacuje se konačni samoglas u starom niti u novom hèrv. jeziku osim narěčja kajkavskoga; ali za starobug. кѫдѫ, тѫдѫ ili кѫдѣ, тѫдѣ stoji hrv. kuda, tuda itd. ili bez samoglasa: kud, tud, ovud itd. ali ni to nije po štokavskom narěčju, već čakavski i kajkavski: ⰍⰀⰊⰬ ⰍⰀⰞⰀ Sp. 31. Město пакъı (što se još u starohèrv. jez. nalazi: ⰒⰡⰍⰀ sp. 86, 108 itd.), veli se: pak (пакь mon. 32.) ili paka (kod dubrov. pěsnikah); starobug. ѥще (sast. ѥщеже) odgovora starohèrv. jošće, novije jošte; město pokraćenoga: ѡщь mon. 268 312, ⰀⰞⰬ spom. 117 itd. dolazi i još; město medju (staro междоу) ima medj i med (po sěvernih stranah); obapol spom. 217 m. обапола ili полъı?

Pri'ěpak же ⰆⰅ, pretvoriv se u hèrv. jeziku u *re*, dolazi i u pokraćenom obliku kao *r*: jur (m. ⰅⰆⰅ), nik-
жэ tore ili niktor (m. ⰐⰋⰍⰬⰕⰑⰆⰅ), ⰐⰋⰞⰡⰬ (m. ничьтоже)
re r itd. Podpunoga *re* ima u starom jeziku veoma mnogo: кире, коликоре mon. 4. ере, тере, 12. никоире чловѣкь

Digitized by Google

17. никоере неправьде 20. когаре 28. какоре 30. никимре 39. нищаре 43. РЗЪПЬЋБЭ sp. 23. ЭБЭ 28. РЗЪПЬЯБЭ 37. 49. РЗШППЋБЭ, РЗԼЋԼЯБЭ 48. itd.

Medju slovničkimi oblici najvažniji je primĕr samoglasnoga **sasuvka** druga osoba jedn. sad. vr. gdĕ je od dočetka ши odbačen konačni samoglas *i*, a tomu je naći traga već u najstarijih spomenicih iz XII.-XIII. vĕka: u mon, 28. (iz Dubrovnika XIII. v.) имашь, простишь, ȣзимашь uz cèrkvenoslovĕnske oblike: прибѣгнеши, вьзлюбиши, ȣстрѣбȣеши itd; mon. 41. od g. 1253: примешь, ѥсьхабишь, бȣдешь itd.

Do danas čuva se trag podpune druge osobe u glagola: ѥси, **jesi**.

3. **Izsuvak.** (synkope). Njemu ima mnogo, dà najviše primĕrab, kod starobugarskih poluglasah, gdĕ jih po §. 17. i 18. hèrvatski jezik izbacuje. Ovamo spada i pomični *a*; jerbo hèrv. **otac-otca** itd. osniva se na jednom starom obliku отьць-отьца. izsuvak-synkope.

Već najstariji rukopisi starobugarskoga jezika izbacuju kadšto poluglas ъ ili ь n. pr. u rĕči ЧЗЄ ЧЗДЬЄ ЬШЭ, РЗЬШЭ, ЧШЭ itd. Osobito valja to za predloge, kada su sastavljeni s rĕčmi: възъ (n. pr. въстокъ m. възътокъ), изъ (n. pr. изгнати m. изъгнати, a u nas **izagnati**), разъ (разбой m. разъбой, распятъ u nas: **raspet** i **razapet**.

U §. 27. naznačen je put, kojim izpade *i* iz staroslovĕnskih samostavah na ню: u spomenicih čita se МПЋЖЋРЗЭ 12, ѲЬШБЋПЗЮ 32, ЯПЋЯЭРЗЭ 28, ali ЯПЋЯЭР'Э 27, ѲЬПЬБЋПЭ 28, ѲЬРЋРТЭ 59; МИЛОСТИЮ uz ДОБИТЬЕ, ВѢРОВАНЬЕ, ПЕЧАТЬЮ, ali ПЛАЋЕНИ mon. 347.

I latinicom pišući, bez organičkoga pravopisa, razlikovahu: **posfechien**, **vrachia**, **zaschichenyem skupschina** od: **dobitye**, **chitye**, **bratya**; isto tako: **xiuglienye** od **magne**, **uzdarxanye** od **oschuargnen** itd. pist.

Kada se od staroga ШЬЭШЗЗ, ШЬЭШЗА, ШЬЭШЗЭ pokrati pèrvi nominativni З najprije u Є i zatim izpadne, dolazimo do današnj. oblika **tretji**, **tretje**, **tretja**, a kada se odbaci konačni З postaje: **treti treta**, **treto** (čakavski) n. pr. sp. 32.

Digitized by Google

U imperfektu i aoristu 1[a] osobe množine odgovara današnji *smo* staromu хомъ, posredovanjem historičkih oblikah: *homo*, *hmo*. Narastak straga (t. j. *o* město starobug. ъ) dělovaše ovdě ubitačno na prednji samoglas, što je u savezu i s naglasom: sr. dvojinu ՋՑᏢmቶ (u spom. glag.) prema staroslov. сынома, posredovanjem oblika сынъма.

Povèrh toga ima i pojedinih rěčih, gdě je samoglas izbačen: n. pr. dosta m. do sita, možda m. može (biti) da; pladne m. poladne; u rěčih: pokle, dokle, odkle ili odakle itd. izbačen je samoglas *o* koji bijaše u; поколѣ доколѣ i одъколѣ. u starosl. псати ili kako supr. piše ѱати m. писати, пьсати; sinoć osniva se na lokalu сеи нощи ili си нощи, skraćeno s izbačenim iz srědine *i*, dolazi oblik: snoćka n. pr. spom. 230.

§. 40. Samoglas može rěči pristupiti: a) sprěda t. j. na početku: tada ga zovemo predsuvak (prothesis); b) straga t. j. na kraju: tada je zasuvak (epithesis); c) u srědini i tada je usuvak (epenthesis).

samoglasni predsuvak 1. Predsuvak (prothesis). Malo mu je priměrah n. pr. obrve prema starobug. dualu бръви, исполинъ (gigas) m. сполинъ (po Šafař. Starož I. 157 iz vlastitoga imena Spali).

samoglas. zasuvak. 2. Zasuvak (epithesis). Najznamenitiji mu je priměr onaj prilěpak *i*, koji se nalazi kod někih padežah u zaimenih, a osobito ga je mnogo u spomenicih od 14. věka naprěd: n. pr. mon. 85: тои да се зна, таи правда, ѡвомꙋи, сиюи, саи. Ovako se i danas još veli taj, ovaj, onaj, saj, m. *ta* (тъ) *ova* (овъ) itd.

Kada se tomu uzporede priměri: ШОЯ%ЋЭ gl. sp. 51. ЯРЯ%ЋЭ 60. 69. 81 itd., čini se, da je *i* (*-j*) i *je* ostatak staroga жде, kojemu odgovara po organizmu hèrv. jezika *dje*, a u hèrv. najpače primorskih i bosanskih spomenicih zaměnjen je *dj* često samim *j*: sr. такожде mon. 18, sa такое mon. 353. ШЋ4ЯЭ sp. 48. i такои m. 366. ШЋ4ЯЯ sp. 60. Ili mon. 237: толикою да пою (t. j. podju), мею uz: онаи села, тои наидосмо. Još očitiji su priměri: овакиге izgov. ovakidje mon. 338.

Digitized by Google

3. Usuvak (epenthesis). Mnogo mu je priměrah, gdě zauzima samoglas *a* u hèrv. jeziku město poluglasa, pak i povèrh toga ondě, gdě se nadju po dva nepogodna suglasa: n. pr. jes*a*m (staroslov. ѥсмь, mis. kuk. ћθъꙅ ЭՁmI); u množini netreba usuvka, jerbo je ъ zaměnjen u *o*: jesmo (starobg. ѥсмъ), ali u mis. 1483: m8 ՁШЭmЪЭШЭmЪ8 ЭՁћmI. lobk. ꙌՁ%ɪ ШШШ88 ЭՁћmI; mon. 75. га самь кꙋпио. Ovako je sedam, osam (staro. седмь, осмь), ШI 8%ћPI psalt. zadr. ali 8%PI lobk.; vosak (ШՁ8Ձ4I lobk., kajk. vojsk), mozak (мозгъ), misal (мъісль), jakovalj pist. (ꙗковль) itd. — usuvak epenthesis.

Već su protumačeni ovamo spadajući priměri, kano ti: ob*a* tu meju spom. 3., od*a* v'sih' 48, služ*a*b' 137, z*i*braše 117, iz*i*brani 184, z*i*gna (t.j. iz*a*gna) 115, itd. I u starobug. ima: обиколити, изибрати, обиходити обишьдъ itd.

Glava VII.

Kolikoća samoglasah i naglas.

§. 41. Naglas posve je različit od kakvoće i kolikoće samoglasa. Budući posve samostalan od glasa, neimadjaše iz pèrva niti nikakvoga nanj upliva. Zato može u staroklasičkih jezicih: indijskom, gèrčkom i latinskom naglašena biti i slovka, koja je inače kratka, a bez naglasa slovka, koja je inače duga, bilo položajem bilo naravskom dužinom. — kolikoća i naglas.

To se tečajem jezičnoga života měnja, a gospodstvo se naglasa širi i raste tako, da mu se kolikoća, kadšto i sama kakvoća glasa pokorava na toliku službu, te se samo naglašena slovka smatra dugom, kao n. p. u današnjem němačkom jeziku; a bivše od prije nenaglašene

Digitized by Google

nu ipak duge slovke, spadaju u kratke, dočim pèrvobitne kratke gděšto sasvim izčezavaju.

Prema ovim načelom, nestoje svi slověnski jezici na istom stupnju razvoja. Dočim ruski ili poljski jezik, nerazlikujuć kolikoće slovčane, děli jih na naglašene i na nenaglašene; dočim slovenski jezik neima dužine izvan naglasa: odlikuju se česki i hèrvatski jezik tim, što imadu dužinu i izvan naglasa, dapače **hèrvatski** jezik spaja jošter u sebi **dvě** prednosti, nadkriljujuć i slovenski i česki jezik, te znade ne samo za samostalnu, nenaglašenu, dužinu, već su mu takodjer naglašene slovke, čas duge čas kratke.

Hèrvatski je dakle jezik u tom jednako savèršen i bogat, dà još i nježniji ter bogatiji od samoga starogèrčkoga.

Znamenito, što se ova prednost hèrvatskoga jezika ima razuměvati samo za njegovo novije **štokavsko** naréčje, koje se kako u svem, tako i u naglasu razvilo iza starijega čakavskoga. (Gl. slovnicu od A. Mažuranića.

hèrv. jezik ima četiri naglasa: dva za duge, dva za kratke slovke.

Od četirijuh naglash današnjega hèrvatskoga jezika, spojena su **dva** ` i " s kratkoćom i dva (^, ´) s dužinom slovakah, tako da se svaka duga slovka, uzevši město nje dvě kratke, može svestina pèrva dva naglasa ` i " : **b r ȁ t**, **v ò d a**; **b ô g**, **d ú š a**, iliti **b ȍ o g**, **d u ù š a**, što bi se moglo i ovako bilježiti: **b ȍ̄ g**, **d ù̄ š a**.

Strogo uzevši imamo dakle i mi, kao i Gèrci, samo **dva naglasa**: jedan je **oštar** (acutus), drugi **težak** ili **utažen** (gravis); nu ako bijaše njim dopušteno, da **oštronaglašenu dugu** bilježe svojim zavinutim naglasom, zašto je nebi i mi razlikovali posebnim znakom? ta ovako je naglasom označena ujedno i samoglasna dužina. Gèrk bi dakle našu rěč **bôg** ovako napisao i naglasio: βῶγ, a rěč **jéla** ovako: ἤλα; gèrčkomu zavinutomu naglasu odgovara podpuno i naš zavinuti, sr. Corssen II. 208.

Digitized by Google

§. 42. Stariji hèrvatski jezik, tako zvano narěčje čakavsko, razlikovaše se u naglasu znatno od današnjega, a na koliko je još danas ono starije narěčje i naglašivanje poznato, za čudo je srodno s jezikom ruskim, pak u gděkojih pojavih sěća na jezik gèrčki i staroindijski. narěčje čakavsko u naglasu razlikuje se od štokav.

Glavna je prednost naglasa čakavskoga od štokavskoga, što i kod višeslovčanih rěčih može stojati na samoj poslědnjoj slovci. U takovih je slučajih, kao što inače, narěčje štokavsko pomaknulo naglas za jednu slovku naprěd, pridèržav ipak prijašnju slovčanu dužinu. N. pr. čak. vodà štok. vòda, čak. gen. vodê štok. vòdē itd.

Naglas čakavski bijaše jamačno nekoč obćenit po čitavom hèrvatskom i sèrbskom jugu; zato mu je, bilo u pojedinih rěčih bilo městimice i naskroz, svuda traga naći medju najčistijimi štokavci. Ovoj istini svědoče takodjer stare štampane knjige, na koliko se može razabrati smisao njihovih obiljno bilježenih naglasah. N. pr. u Zlatarićevih pjesmah, štampanih „U Bnecieh po Aldu" god. 1597 nalaze se nekoje rěči ovako naglašene: s velikóm pomgnióm; tieh roditégl; lexéchi hudómu cloviku; nascé slavé glas. Kašić u gramatici 1604 bilježi: oví gospodár; telèta, ditèta; vodìca, divìca; jedíni, jedína, jedíno: jednák, jednáka, jednáko; dvà gospodìna; dvadesét, petdesét itd., sto tisúcch; blaxenníyi blaxeníya, blaxeníye; s' manóm, s' tobbóm, sà sobbóm itd. čakavski je naglas stariji i nekoč bijaše obćeniji

§. 43. Preko narěčja čakavskoga dalje nije nam ništa poznato niti o kolikoći, kamo li o naglasu jezika starobugarskoga. Da je razlikovao dužinu i kraćinu slovakah, o tom neima dvojbe: pèrvobitno barem čini se, da bijahu uvěk dugi glasovi: ѧ, ѣ, ѫ, оү; za dužinu uzimahu dakako takodjer udvojene samoglase: ии. ѹѹ, ѫѫ u sklonitbi i spregi. naglas staroslověnski nije poznat

Povèrh toga bijahu doista i prosti samoglasi u mno-

Digitized by Google

gih korenih već od naravi *dugi*, samo da se to nije posebnim znakom izrazivalo; gdě se u kolikoći slovčanoj još i danas slažu jezik hèrvatski i slovenski (a to biva malo da ne uvěk), ondě nije nevěrojatno pomisliti, da je iste kolikoće bila i starobugarska slovka.

U nekojih kasnijih cirilskih spomenicih udje u običaj udvajanje samoglasah, da se izrazi dužina slovke n. pr. u Mon. 314. (od god. 1432) ima ovakovih priměrah: своѡга слаткоѡга, людди, с коѡга, записе, нищоѡрь, мноѡмь, краалю, поклисаара, добрꙋꙋ и приятелскꙋꙋ любавь, на всее, примаамь, могаахь, даали, слобоћаваа, заобаве, згоѡрь, дань сꙋꙋћни i t. d.

Glava VIII.

Suglasi u obće.

§. 44. Kako se děle suglasi, gledaj §. 9—11.

Sve vèrsti suglasah nisu u svakom jeziku zastupane.

Neimaju svi jezici jednaka broja suglasah; gděkojim zatèrla se jedna vèrst, a na njezino město razvila druga. N. pr. što su u gèrčkom jeziku φ ϑ χ, toga neima u slověnskih jezicih, već jih zaměnjuju *b*, *d*, *g*: sravni gèrč. ὀφρὺς i slov. obrve, νέφος-nebo, fugio-běžim, ϑρασύς-drzak, ϑυγάτηρ - дъшти, δολιχός-dlg (dug), ὀμίχλη- mьgla itd. Nasuprot noviji je slověnski prirast, što prelazi *g* u *ž* i *z*, a *k* u *č* i *c*, jerbo toga neima niti u najbližem susědstvu litavskom.

konzonantizam bug. i hèrv. u obće se slažu.

§. 45. Suglasom starobugarskim odgovaraju po pravilu isti u našem jeziku, a dok se god protivno nenapomene, valja dèržati, da su suglasi starobugarski posve istovětni s hèrvatskimi.

Digitized by Google

Kod suglasah mnogo je običnije medjusobno zaměnjivanje, nego li kod samoglasah: to je neka igra u jeziku, s kojom su spojeni biljezi naréčni, kadšto i tanahne razlike u znamenovanju. Pravi povod ovakovim zaměnam može se reći, da je ponajvišekrat težnja u jeziku za lahkim i udobnim izgovorom. O prilagodjivanju suglasah govoriti će se niže; ovdě istom o zaměni samoj o sebi: suglasna zaměna.

a) mnogo se izměnjuju poluglasi *l* i *r*, kojima pověst jezikah jedan izvor pripisuje. Sr. кликнѫти i крикнѫти, prepelica i plepelica (dapače i pepelica), strěti i stlěti (postilati), srebro i Silber, Gligorije i Gliša prema Gregorius, χρυσός i zlato; βραδύς i mlad; a opet: рекѫ i loquor, gräd i χάλαζα (lat. grando).) — sr. u spom. glag. 297. lihtar (něm. richter), i 284. legistroma (register), 258 porkolap: burggraf. Napokon gèrč. lat. dometak trum ter, slov. dlo telь; — *l* je u bližnjem savezu s *v*, kano ti: свобода i sloboda. — Starobugarskomu же odgovara hèrv. *rc* u samoj čestici, (vidi §. 39. 2) i u glagolu moći-mogu: морешь mon. 44 (iz XIII. v.); ⰏⰑⰆⰅ vin. 63.; m. izžene (u starobugar. иждене) kaže se hèrv. obično izrene; město ne*že* (danas ne*go*) isto tako: ⰐⰅⰆⰅ vin. 67., sp. 59, město даже ima starohèrv. jezik dori. *l i r* zaměnjeni — *že—re* zaměnjeno

b) Gèrleni *k*, *g*, *h* měnjaju se toli medjusobno, koli prema svojim jezičnim i sikavim: гавранъ prema corvus (kajkavski takodjer: kavran); gusar prema хѹрсарь (u mon.) lat. cursarius; štok. grč, kajk. krč; štok. kruška kajk. hruška (хроуша), mazga uz masak; štok. siroma(h), kajk. siromâk; město kto ili tko kajk. gdo, itd.; uz garište dolazi: žarilo, uz gèrlo imamo: žrělo, uz zvězda poljski gwiazda, město драселъ ima i драхлъ; kajk. dihati, štok. disati; uz kaditi dolaze čadje, uz kavka dolazi čavka, uz cviliti česki kvíliti itd. Iskvarena je kao od nemara, latinska rěč September, kada čitamo: ⰏⰔⰜⰡ ⰔⰅⰕⰏⰅⰂⰓⰡ sp. 9. *g i k* — *k i h* — *g i ž* — *k i č*

c) Ustneni *t* i *d* izměnjuju se: u predlogu *od* prema *d i t*

Digitized by Google

starobug. отъ (kaže se još ipak: otiti, otišao), drop i trop, drčati i trčati, komad uz комать (što je u spomenicih običnije: gr. κομμάτιον) itd.

g i *d* Kadšto izměnjuju se zubni i gèrleni: mezgra (staro мѧздра), drozd i drozak (drozga) stbg. дрозгъ, stbg. длато glasi u nas: dlěto i glěto, kajk. glětva. Sravni реѡе (πέντε) i litv. penki lat. quinque Zubni zaměnjen je ustnenim u glagolu: paščiti se se (n. pr. [glagolitic] gl. sp. 214): u bugar. slov. тъштати сѧ.

s i *š* d) Sikavi *s* prelazi u tudjih rěčih često u *š* i *ž*: ruža (i rusa): rosa, križ: crux (chriuze u něm.) pasulj i bažulj (faseolus), apoštol, pištula; staro хъıзa, хъıжa i хъıшa (iz něm.) itd. Početni чр. *čr* i *cr* prelazi u naš цр: чрьвь : crv, чрьвенъ, crven, чрънъ: crn, чръта: crta, чрѣво: crěvo.

Slověnski *s* često je zaměnikom gèrlenoga suglasa *k*: srdce: καρδία lat. cordis (cor); осмь: ὀκτώ (octo), десѧть: δέκα (decem) съ i сѫ: lat. cum itd.

ph u *p* e) Već je u §. 44 kazano, da sl. jezici neimaju φ *ph*, nego mu je u rěčih od starine srodnih zaměnikom *b*, в; ali u drugih, osobito kasnije uzajmitih rěčih zaměnjuje ga *p*: Pilip-Φίλλιππος, Stěpan-Στέφανος, ponistra-fenestra, post-Fasten, pop, opica itd.; ali pamti ufanje (prema оупъванию), koja je rěč po svem zapadu dobro poznata.

β u gèrčkih rěčih izgovara slověnin kao *v* Gèrčki β bijaše tako izgovaran, da su ga Slověni bližim dèržali svomu в ⱇ, nego li к ⰱ: ваньсати: βάπτω, varvar-βάρβαρος, ⱇⰰⱄⰻⰾⰵⰹ-βασίλειος, перварь sr. s februarius; виѧлеюмъ, власвимия itd.

Město *v* ima *b* u brime (po Dalm. m vrime); *p* u pedepsati (m. pedevsati gr. παιδεῦσαι); captěti, Captat (m. cavtěti, Cavtat) itd. S Judaeus sravni: žid, židov; s jejunium: žežin: *j* i *v*: japno vapno; *n* m. *m* na kraju rěči kod čak. narěčja: iden gaudenc. 127.

§. 46. Starobugarski jezik neima hèrvatskih suglasah *ć* (ћ) i *dj* (ђ), koji su fiziologički tako postali, da se *j*

poradi *t* pretvorio i prilagodio u *ś*, a poradi *d*-a u *ź*; zato je po fiziologiji *ć* jednako sastavljenima *tś*, a *dj* sastavljenima *dź*, ili po krupnijem kajkavskom izgovoru: *tš* i *dž*.

staro-bug. j. neima „niti „

Ali stara bugarština nepodnosi ovakovih glasovnih sastavinah, nego premetnuvši jih voli: *št* i *žd*: leća: лашта, medja [illegible].

Ove osobine dèrže se bezizuimice svi pravi starobugarski spomenici, razlikujuć se toli od staroslovenskih, koli od staroruskih, i svih inih slověnskih književnih starinah.

razlika medju staro-bugarskim i staro-slovenskim

Jezik slovenski razlikuje se uprav u ta dva glasa ponajbitnije od bugarskoga, te je bliži i srodniji hèrvatskomu. U frizinskih odlomcih čita se n. pr. choku (izgovori hoču hrv. hoću ali bug. хощѫ), crisken (izg. krščen hrv. kršćen bug. крьщенъ), prigemlioki (izg. prijemljoči, hrv. prijemljući i bug. приѥмлѭщи) itd.; to su nepobitni dokazi, da izmedju starobugarskoga i staroslovenskoga jezika ima znatnih razlikah.

št i žd u staro-hèrvat. jest bugarizam.

Kada je stara bugarština kao jezik cèrkveni, kojim bijaše pisano već nekoliko knjigah, zavladala narodom hèrvatskim, nametnu mu uz druge bugarizme i taj biljeg tudjinstva, sastojeći se od nehèrvatskih glasovah: *št* i *žd* (ⱋ щ, ⰶⰴ жд). U najstarijih glag. spom. hèrvatskih čitamo: [illegible], [illegible], [illegible] mis. kuk., [illegible] tekl., [illegible] odl. ljub., [illegible], [illegible] brev. prag., [illegible] lobk., [illegible] mis. nov., uz to dolaze ipak već i hèrvatizmi: [illegible] lobk., [illegible] ib., [illegible] ib., [illegible] mis. nov. itd.

Tanahni izgovor *dj* kao *j* nije ograničen samo na hèrvatsko Primorje, već se nalazi tragomice po svih krajevih hèrvatskoga naroda, osobito po Dalmaciji i Bosni. N. pr. u cirilskih spomenicih br. 159 (od g. 1367 listina Tvrtka, bana Bosanskoga). ѡть пороениѣ, мею;

Digitized by Google

br. 204 (g. 1301. Sankovići ugovaraju s Dubrovnikom) граѣне, потврьюкмо, меѣми; sr. mon. 210, 211, 224, 225, 226, 237, 243, 254 itd.; zatim u pretežnijoj većini književnih proizvodah hèrvatske Dalmacije, sve od 15. do 18. věka.

Město rastavljenih [glagolitic], шт pišu hèrvatski, cèrkveni i světski spomenici uvěk [glagolitic], щ (sr. §. 5), upotrebljujući ga toli za glas *ć*, koli za *šć*, bez razlike, a samo rodjeni Hèrvat mogao je razaznati, kada mu čitajući treba izgovarati *ć*, kad li *šć*. N. pr. kao *šć* moraju se izgovoriti ove rěči: [glagolitic] vin. 66., [glagolitic] spom. 69, [glagolitic] 10, [glagolitic] 11, [glagolitic] 57, [glagolitic] 28, 34. itd.

[glagolitic] znači hèrv. *ć* i *šć*.

Da se toj neprilici doskoči, udje u hèrvatskoj glagolici od 14. věka naprěd (osobito u 15 i 16 v.) u običaj [glagolitic] samo uzimati za današnji *ć*, a kada bi trebalo izraziti *šć*, predpisivahu mu još [glagolitic], ukupno [glagolitic]: [glagolitic], [glagolitic] Spom. 5, [glagolitic] 37, [glagolitic] 40, [glagolitic] 31. itd.

Gdě bi trebalo izraziti *št*, pisahu od toga časa rastavljeno [glagolitic]: [glagolitic] spom. 48, [glagolitic] vin. 85, [glagolitic] spom. 32.

cir. к = *ć*

Cirilski (světski) spomenici, želeći odolěti istoj pometnji kod pismena щ, upotrebljivahu za *ć* u prastaro doba к, n. pr. u mon. 4., 23., 28., 31., 41., itd. sr. u dušan. тисоущоу коукь (ovdě jest jedno s drugim: t i s u ću k u ć); znak ћ, koji je najprije značio *dj* sr. §. 4, zavlada kao *ć* istom od 14. věka, i to u zapadnih listinah: mon. br. 159 (g. 1367) добровоевикь, прибиникь, боикь, мокехь, кльнѹке, кѹки; (u mon. 88 ima гочетника, лѹкаревика itd. uz: меке, мекамн, dakle u istom pismu ђ = *dj* i ћ = *ć*.

Imajući cirilica za *ć* ovako poseban znak, neuztreba joj za *šć* udvojena znaka, nego bijaše dovoljno pisme щ.

§. 47. Još nam je nešto spomenuti o gèrlenom suglasu χ ***h*** *h*. **Taj slovenski suglas etimologički je posvem različit od gèrčkoga** χ, **premda je njegov znak u**

Digitized by Google

cirilici očivěstno uzajmljen iz gèrčkoga alfabeta; a prema tomu bijaše mu po svoj prilici i izgovor drugačiji. Gèrčki najme χ, kao no etimologički odgovara pradavnomu indoevropskomu *gh*, tako bijaše i fonetički oštro izgovaran, nalik na *kh*; ali slověnski χ *h* zaměnik je sikavoga glasa *s* po vrědnosti etimologičkoj, po fonetičkom pako znamenovanju bijaše u starobugarskom od prilike u sredini medju *kh* i medju *h* iliti gèrčkim hakom oštrim, dakle u českom jeziku dobro bilježen kao *ch*. **gèrčki χ nije slov. *h*.**

Neima dvojbe, da se i u starohèrvatskom jeziku *h* oštrije izgovarao, t. j. kao *ch*, ne pako kao prosti hak (*h*): tomu svědoči pravilno upotrebljivanje njegovo ne samo u svih glagolskih i cirilskih spomenicih, već takodjer u starom hèrvatskom pěsničtvu 15. i 16. věka i u svih prozom pisanih knjigah istoga vremena. **kako se izgovara slov. *h***

U 17. i 18. věku, koliko se može razabrati iz nesklapnoga pravopisa, čulo se još samo *h* (oštar hak), pak i to dakako slabije koncem nego li početkom i sredinom rěči, dok se nepokon u naše vrěme i taj oštri hak *h* u velikoj većini hèrvatskoga naroda iz izgovora izgubio, zaměnjujuć ga u izgovoru kadšto *v*: m ù v a, s ú v a (m u h a s u h a), kadšto *j*: s m e j, g r e j, s n a j a (m. s m ě h, g r ě h s n a h a), kadšto *g*: o r a g, p r â g (m. o r a h, p r a h), kadšto *k* itd. **danas se *h* rědko čuje**

Što je ipak dalje prema zapadu, zatim u cvětnjaku hèrvatske književnosti u Dubrovniku, čuje se u izgovoru *h* dobrano još i danas, a razgovětnost pismenoga jezika zahtěva, da se piše svagdě, gdě mu je po etimologiji města, te je znak skrajne surovosti, tko bi u knjizi ovako pisao: l e b a (m. h l ě b a), r á n a (m. h r a n a), k r u v a (m. k r u h a) itd.

Gdě da je *h* po etimologiji, to nalazi znanost i pověst jezika; dapače u latinski pravopis uobičajilo se i uzakonilo pisati *h* još i u genitivu množine imenah samostavnih, što nije po etimilogiji.

Digitized by Google

Glava IX.

Proměne suglasne.

1. Dolika od suglasa na suglas.

§. 48. Obćenit je zakon izgovora, da medju dvěma neposredno se dotičućima suglasima vlada fonetička srodnost; zato kada se u izgovoru sastanu dva suglasa raznih organah (n. pr. gèrleni i ustneni itd.) treba, da su oba dva bilo něma bilo zvučna, ili kako drugi zovu: bilo tvèrda bilo meka, bilo jaka bilo slaba.

sugla-sna dolika Nije li tako po korenu rěči, to zahtěva izgovor suglasnu doliku:

a) prednjega suglasa na potonji, koju zovemo nazadnom ili unazad.

b) potonjega suglasa nà prednji, koju zovemo naprednom ili unaprěd.

pervi suglas mora doli-kovati drugo-mu α.) Po suglasnoj dolici unazad prelazi *dk*, *bk*, *zk*, *žk*, u *tk*, *pk*, *sk*, *šk*, i *gt*, *bt*, *zt*, *žt*, *čt* u *kt*, *pt*, *st*, *št*, n. pr. **ПЬЗЉЗПП4З** sp. 11, 65; **ꙡЗПП4З** 12, **ППЂЋПП4З** 60, слатко mon. 224, влатковићь, гатке 314; лѹпко 219, **РЗЯ4З** 80, тешко sp. 51, мѹшкога 89, натрашка 267, ѡптече опьтекло 204, роштво 266, **ЗꙡЗШППЋ** 37, що, **ПЗШПЭРЭ** 5, 72, **ПЬЭШПЋПШЗ** 91. U svih ovih priměrih dodje do dolike istom u hèrv. jeziku, pošto je izpao bugarski poluglas, koji je štitio korenite suglase, dakle: доходъке, боудъко, владъко, гадъке, любъко, низъко, тажько, мѫжьскь, натражька, обътеч., рождьство, чьто, почьтение, прочьтъши itd.; zato

kako valja da mi pišemo je na samoj starobugarštini osnovan današnji običaj pisanja: dohodke, vladko, sladko, gadke, ljubko, nizko, težko, mužko, natražka, obteče itd.

Digitized by Google

β). Po istoj dolici prelazi *dp*, *zp*, *dh*, *bh*, *dć*, *bć*, *gč*, *dč*, *bč*, *zč*, *gš*, *ds*, *bs*, *dc*, *bc*, *zc*, u *tp*, *sp*, *th*, *ph*, *tć*, *pć*, *kć*, *tč*, *sč*, *(šc)*, *kš*, *ts*, *ps*, *tc*, *pc*, *sc* itd. n. p. ⱂⱁⱅⱂⰵⱍⰰⱅⰻ sp. 51, (bug. подъп. hèrv. podpečati), испитахь mon. 18, нисpotoкь ⰻⱄⱂⱏⰲⰵⰴⰻ vin. 291 (ovdě je i bug. исп. a može biti u hèrv., nu nemora), вьсходе 28, бесхарьнимь 22, ⱄⰾⰰⱅⱋⰻⱀⱆ vin. 210, слоботьщпна 284 (bug. слободьщина, hèrv. s l o b o š t i n a), опькина 12, ⱁⱂⱋⰻⱀⰰⱅ 16, (bug. обьштиня hèrv. o p ć i n a, i još običnije danas: o b ć i n a); ⱂⱍⰵⰾⰰⱅ vin. 101. (sl. бъчела), o l a k š a t i (m. o l a g š a t i), госпотство mon. 210. (m. господьство, hèrv. samo g o s p o d s t v o), срьпски m. 18 (m. сръбьскъ hèrv. s r b s k i), ѡботци 341. (m. ободьци hèrv. o b o d c i), ⱄ ⱌⱃⰻⰽⰲⰵⱀⰻⱌⰵ 56 (iz c r i k v e n i c e) i. t. d.

γ). Napokon *sg kd*, *sd*, *šd*, *kb*, *tb*, *sb*, *šb* prelaze u *zg*, *gd zd*, *žd*, *gb*, *db*, *zb*, *žb*, kano ti: ⰸⰳⱁⰴⰰⱅ 28 (bug. сыгода hèrv. z g o d a i s g o d a), ⰸⰳⱃⰻⱋⰵⰴⰵ vin. 73 (bug. сигр. hèrv. s a g r.) ⰳⰴⰰⱅ 32, ⰻⰸⰳⰴⰰⱀⰵ 37, 49, гдѣ mon. ili гди (hrv. isto tako); здe 35, ⱀⰰⱅⰸⰳⰴⰰⱅ 50, ⰸⰴⱃⰰⰲⰵ ⱄⱀⰴⱃⰰⱅⰻ· 107, з добровь воловь 44, ⰳ ⱅⰻⰳⰸⰰ 92, тадба vin. 110, 204, 300, ⰸⱅⰱⰰⱅ-ⱀⱉ, sp. 12, ⰸⱅⰱⰰⱅⰻ vin. 31 (s a b r. hèrv.), зборомь 82, (m. съборомь hèrv. s b o r i z b o r ili s a b o r).

Za hèrvatski književni jezik uobičajilo, se pravilo, da se koren rěči i što je negibko, t. j. nepodvèrženo proměnam sklonitbe ili sprege, piše po izgovoru, dakle: **p č e l a**, **z d r a v**, **k ć i** (m. дъшти ili **d ć i** čes. **d c e r a**), **d r u š t v o** itd.; ali gdě proměne pregibne u raznih oblicih iste rěči iznose u izgovoru na vidělo čas suglas koreniti čas njegovu doliku, ondě vlada u današnjem hèrv. jeziku običaj pisanja po korenu, dakle: **s l a d k o g a**, **d o h o d k a** zbog **s l a d a k**, **d o h o d a k** itd. **koje pravilo vlada za hèrvatski jezik**

Predlozi, kada su u sastavljenih rěčih, dèrže se korena; samo *s*, *uz*, *iz* i *raz* mogu se upotrebljivati i po korenu i po izgovoru; bolje je *z* g o d a nego li *s* g o d a, a sve jedno i *z* p i t i i *s* p i t, i *z* t o k i i *s* t o k.

U pokrajinskom izgovoru prelazi predlog сꙁ pred *v* u *z*, čega štokavština nedopušta: ⰸⰲⱃⱈⱆ vin. 65 (štok. s v è r h u), ⰸⰲⰵⰸⰴⰰⱅⰻ, ⰸⰲⰵⰸⰴⰻ, ⰸⰲⰵⰳⰰⱅⱆ

m. svezati, svoziti, svèrgao; još se tako veli i [illegible] vin. 274 m. snaiti itd. Ovamo spada nazoči (glag. sp. 130.) prema насꙋочице mon. 459., dapače i sam predlog съ za se: [illegible] sp. 3. itd.

medjusobna dolika §. 49. Kadšto nije se samo pèrvi suglas prilagodio na drugoga, da bi mu dolikovao, već se i drugi proměnio prema pèrvomu tako, da je iz pèrvobitnoga dvosuglasa po korenu izišao sasvim nov po izgovoru.

zč u sč nadalje u šč napokon u šć i št — Ovamo spada nekoliko slučajevah stare bugarštine: зч neprelazi samo u *sč* (kao. u. p. u mon. 88: бесчисленние), nego dalje u *šč*, koju sastavinu starobug. jezik, nemogav je podněti, měnja u *št*: бештьстьнъ postade iz без-чьстьнъ; бещиня и безъ оустроениꙗ grig.-naz. (m. безъ чина itd.); *sž i zž u žž i napokon u žd* město *sž* i *zž* imalo bi biti *žž*, ali pošto slov. jezici netèrpe udvojenja (srav. §. 60.) prelazi nadalje *žž* u *žd*: město izženu čitamo mon. 203: иждени, duš. да иждеnоуть се; m. възжелѣвъ čita se mon. 8 вьжделѣвь. — Napokon *zc* prelazi u *sc*, ali u najstarijih bugarskih rukopisih dolazi, osobito u lokalu *st*, město *sc*, dakle: бѣсовьстѣ (m. бѣсовьсцѣ), чловѣчьстѣи (m. чловѣчьсцѣи) itd.

U priměrih, kano: проклецтво mon. 204, господцки 390, 408; [illegible] spom. 58, [illegible] 60, [illegible] 114 itd., zaměnjeno je, poslije izbačena poluglasa, *ts* ili *ds* u *c*, čemu u književnom hèrv. jeziku neima města; već dèržeći se osnova starobugarskoga pišemo: prokletstvo, gospodski, bratstvo, hèrvatskomu, ladislav i. t. d.

sporadička dolika. §. 50. 1). Ima pojedinih slučajah suglasne proměne, koji ako i nisu osnovani na dolici spomenutoj u §. 48., ipak směraju na lahkoću i udobnost izgovora; n. pr. u starohèrv. molstir (Spom. 81, vin. 62) město: monstir, prema манастирь ili namastir; [illegible] ili [illegible] spom. 114 m. znam., скрозѣ mon. 66 (skroz) m. сквозѣ; mlogo m. mnogo, a opet vnogo (kajk.) m. mnogo, pomlja m. pomnja, sumljiti m. sumnjiti, tavno i tavnica m. tamno, tamnica (sthrv. тьмьно, тьмьница), guvno uz gum-

Digitized by Google

no, naopako: Bnetci: Mletci ili Mnetci itd. prema taljanskomu Venezia; město zamka čuje se u izgovoru gèrleni *n*: zanka (po grčkom pismu: ζάγκα). Uz присвањати ima i присмањати u Stulija: svedjeti), a u hèrv. poznat je glagol: smuditi prema свждити. Sp. чръмьнъ uz чрьвлюнъ; vrpca m. vrvca (връвь znači uže), nevalja pisati vrbca, jerbo to nedolazi od vrba! Město vladalca ima ⰂⰎⰀⰄⰀⰑⰜⰀ spom. 37 itd.

Prelazu, poznatomu u hèrvatskom jeziku, iz *l* u *o* bijaše fonetičkim posrednikom *v*, kao svědoče priměri historički: ⰓⰈⰃ ⰒⰑⰞⰀⰎ (m. pošal, danas pošao), ⰈⰓⰈ ⰍⰀⰞⰕⰅⰎ (m. kaštel ili po današnjem kašteo) ⰀⰍⰀ ⰬⰖ ⰏⰑⰎⰉⰀⰎ glag. spom. 250 (oko g. 1545).glagol. spom. 242: ⰬⰖⰞⰅ ⰁⰀⰓⰀⰐⰑⰂⰀⰎ, Ⰵ ⰒⰑⰓⰑⰂⰀⰎ. U Puc. spom 257: дав (m. даль) сам-8 8-т д8г itd. *l* prelazi u *o* preko *v*

Znamenito, što je *l* kao samoglas izměnjen na *u*, u ostalih pak slučajih prelazi pravi suglas *l* u *o*, tomu je uzrok različiti položaj: jedan put medju suglasima, drugi put za samoglasom. *l* prelazi u *o* i *u*

Historičkih priměrah ga *o* město *l* ima već iz 14. věka u listinah bosansko-dobrovačkih, n. pr. u mon. 85 (od g. 1332) био, владаоца, кvпио; жvпа конавао*с*ка 204 (1391); u glag. spom. ⰔⰀⰑⰓⰀⰎⰀⰔⰅⰓⰑⰕⰅ ⰑⰑⰏⰖ 34, ⰔⰖⰂⰅ 58; u pišt. čakavskim narěčjem pisanih: spomenuo 47, hotio 52, kastio 78 itd. Valja pako znati, da *l* prelazi u *o* samo na kraju rěčih ili pred suglasom; nevalja dakle pisati: slušaoc jerbo nije pèrvobitno slušalc već: slušalac, a genitiv slušaoca, jer je město: slušalca.

Krivo je mněnje, da je tobože prelaz iz *l* na *o* ograničen na samo narěčje štokavsko.

2. Ovamo spadaju jednako tvorene rěči: гжсль, ли (kor. gąd) gusle, исли (kor. jad) jasle, мыслъ (kor mъd): misal (danas misao); прѧслица (kor pręd): preslica; число (kor, čьt): čislo, iz kojih se vidi prelaz od *d* i *t* pred *l* u *s*, što nebiva svagdě. sr. §. 61; u rěčih pako: maslo, veslo i još gděgod priljubio se *l*-u sikavac *s* město *z* (korenito: mazlo, vezlo); napokon izměnjuju se u aoristu kao znak vremena obadva srodnika *h* i *s* tako, da pred suglasi stoji *s*: рекохомъ ili *d i t* pred *l* u *s*

Digitized by Google

rekohomo, ali rekosmo, rekoste m. rekohte (u starijem jeziku dolazi kadšto i na: hote). Sravni jošter пръсть s kor. пръх u пръхнѫти; tako su пръсть i прахъ dvojim načinom tvorene rěči, ali istoga znamenovanja; i u жестокъ kor. žeg.?

U starom jeziku ima i pèrvobitniji aorist s čistim znakom *s*: n. p. цвисъ, чисъ (m. kasnijega цвьтохъ, чьтохъ), ali inojezičnimu *s* odgovara u slověnskom pomnogoputih *h*: n. p. suh litv. sausas, uho litv. ausis, lokal рѫкахъ litv. rankosъ itd. sr. knjiž. I. 156.

disimilacija §. 51. **Kada se sastanu u rěči dva suglasa istoga organa, budući slov. jezici neimaju udvojenja, prilagodjuje se pèrvi drugomu tim, što mu postane neslučnim. To je disimilacija, i najviše dolazi u tvoru rěčih.**

Město *dt* i *tt* biva *st*: прѧсти, плести (m. прѧд-ти плет-ти); власть, чьсть (m. влад-ть, чьт-ть), пѣстоунъ (pěstun) od kor. pit (nutrire), i tako dalje. Sr. §. 50. 2. *dt* i *tt* u *st*

Město *gk* i *kk* biva *hk*: льгъко: лахко mon. 255, мѧкъко mehko, влъгъко: vuhko, a prema tomu i u mužkom spolu: lahak m. lagak, mehak m. mekak, vuhak (to je kajkavska rěč) m. vugak. Ovako se čita u glag. spom. 54: ⰽ ⰽⱀⰵⰸⱆ (m. *k*-knezu); město дъщи (u starohèrv. дьћи ili тьћи) dolazi ⰼⱋⱆ spom. 9, 214 vin. 212, 214, ⰽⱋⰵⱑⱆ spom. 46 , кюре (t. j. ćere) mon. 240 itd.; komparativ vekši (n. pr. u spom. 12), čini se, da se osniva na stanom ветъшай od pozitiva ветъхъ. *gk* i *kk* u *hk*

Ovamo spadaju dvostruki priměri: kutnji prag uz kućni pr.; votnjak m. voćnjak, notnjik uz noćnik itd. i ovdě bo postade disimilacijom tnj město tjnj. — Napokon su tomu svodni priměri, kano t: mogujstvo gaud. 130 (m. mogućstvo), nojca (m. noćca) itd.

2. *Dolika od suglasa na samoglas.*

suglas dolikuje samoglasu To se ima tako razuměvati, da se nekoji suglasi prilagodjuju samoglasom, koji za njimi slěde; (mnogo je redje prilagodjen samoglas suglasu, o čem govori §. 28); mi razuměvamo dakle ovdě proměne suglasne, prouzrokovane slědećim samoglasom.

Digitized by Google

§. 52. Najćutljiviji su gèrleni suglasi, koji se nemogu odèržati izpred samoglasah *e*, *i*, *ê*. ѣ. ѧ, već prelaze koli u jezične: *č*, *š*, *ž*, toli u sikave: *c*, *s*, *z*,: to biva ne samo u sklonitbi i spregi, nego takodjer u osnovih. Sravni по–чи–нѧти и по–кой, [illegible] i [illegible], сѫхнѫти i соушити. gèrleni prelaze u jezične

Pobliže nije moguće za izvêstno opredêliti, kada prelaze gèrleni u jezične, kad li u sikave; pamtite ipak ovoliko: i u sikave

1. Pred *e* prelaze gèrleni samo u jezične: чловѣче, [illegible], [illegible]; očese, ušese; печеши, стрѣжеши (stražiš) itd pred *e* jezični

U današnjoj hèrv. deklinaciji ima primêrah na *ke*, *ge*, *he*, ali to su kasnije tvorine: n. pr. gen. noge, ruke, akuz. duhe odgovara staromu ногы, рѫкы, доухы.

2. Samoglas *i* pretvara u sklonitbi i spregi gèrlene u sikave, u tvoru i izvodu rêčih u jezične: n. pr. чловѣци [illegible] [illegible]; пеци, мози, връси, ali božij, tužiti, točiti, sušiti, vèršiti, močiti. pred *i* jezični i sikavi.

Buduć da hèrvatski jezik nerazlikuje ы od и, to prelaze u nas gèrleni i ondê u sikave, gdê bi to bilo proti organizmu bugarskoga jezika; n. pr. u instrum množ. od ъ-deklinacije [illegible] krk. uz [illegible] (bug. съвѣдокъı), [illegible] spom. 108. засельци uz заселькы i засельки mon. Dočim u pomenutom slučaju kajkavsko narêčje neima nikakve dolike (ondê u obće neprelazi *ki* u *ci*, niti *gi* u *zi*, niti *hi* u *si*), znamenito je motriti pravac imenah pridavnih. Spèrvice imadu samo u nom. množ. muž. sp. pretvor gèrlenih u sikave: [illegible]; дроузии, u ostalih padežih množ. slêdjaše iza gèrlenoga dvoglas ы, dakle bez pretvora: [illegible], дроугыимъ itd. Ali hèrv. jezik, koji nerazlikuje *y* od *i*, udari u pretvaranje gèrlenih na sikave preko svih padežah, gdê je god *i* nakon dotičnoga suglasa, kao svêdoče slêdeći primêri: оубозии, кралевсции mon. 18., мали и велици 24. дѹбровьчсцн 47; [illegible] 16. [illegible] 37. [illegible] [illegible] [illegible] taj je prelaz u hèrv. i za *i* kad je m. *y* u imenu pridavnom neima danas za *i* preglasa.

Digitized by Google

32. [illegible] 37. [illegible]' 70, [illegible] 32. 60; свемь землꙗмь босансцемь и хꙋмьсцемь mon. 85. нашиемь дразиемь 89. itd. перьпирь велицѣхь 112. сь малыми и велицѣми 125, рꙋсагомь босансцимь, кралевь ꙋгрсцихь 267. itd.

Ovoga se načina dèrže starohèrvatski pěsnici od 15-17 věka u Dalmaciji, a dělomice govori i piše se tako ondě još dan današnji; nu pretežnija **većina** naroda odustala je kod pridavah od pretvora sasvim, i to je za današnji književni jezik pravilo.

Ovamo spada rěčca *zi* prema *že* (gèrčki γε), što rado pristaje uza zaimena pokazna: tazi župa mon. 19. sizi mir 35, tolikozi 41, тези црькве duš. Danas obično se u množini oblici: ovizi tizi i t. d. čitavi sklanjaju: tizieh, oniziem itd. — Sravni: sa *zi* prema *že* čestice. ako, ače (ili *če*) i acê (аць і ць).

3. Dvoglasu ѣ dolikuju u sklonitbi i spregi sikavi su-
pred ě sikavi glasi: нозѣ, [illegible], доусѣ, [illegible]. Po §. 38. b. zaměnjuje se ovdě ѣ našim *i* s istim fonetičkim uplivom: nozi, ruci, recite, mozite i t. d.

Tvoreć i izvodeć rěči ima ѣ pravu vrědnost ꙗ, i zato prelaze gèrleni u jezične, poslije kojih suvišan je *j*: komparativi
kada je ě-ja stoje pred njim jezični крѣпъчай, мъножай, тишай dolaze od крѣпък-ѣи, мъног-ѣи, тих-ѣи. Ovamo spadaju glagoli III. reda s gèrlenim korenom: млък-ѣти: млъчати; слъх-ѣти: слъшати, бој-ѣти: боꙗтисѧ. Oblik sadanjega vremena i neprelazno znamenovanje ovih glagolah opreděljuje jim město u III red.

U korenih dakle i osnovih vrěde ча, жа, ша toliko, koliko da je кѣ, гѣ, хѣ iliti кꙗ, гꙗ, хꙗ N. pr. sravni часъ i χαιρός něm. hweile, оужасъ (kor. žas) got. gaisjan; доуша m. доух-ꙗ.

4. Samoglas nosni ѧ pretvara gèrlene u jezične: отроча
pred ę jezični (prema отрокъ), рекошѧ (prema рекохъ). U osnovih ima ipak: зѫб-нѫти, зѧть, сѧг-нѫти, сѧти.

Budući u hèrvatskom jeziku *e* zaměnik nosnoga ѧ, valja mu pripisati istu vrědnost i jednaki upliv.

Digitized by Google

5. Samoglas ь ⱐ, kao skraćenik samoglasa *i*, zahtěva mě-sto gèrlenih uvěk jezične: рѣчь, грѣшьнъ, вражьда; koren ход uz шьд, кьх. uz чьх. itd; sr. бъхъ (*u*-bah) i бъшь (baš). pred ь jezični

§. 53. Izpred glasovah *l* i *r* ima, osobito u osnovih, proměnah suglasnih, koje se osnivaju na dolici. U obće može se za *l* i *r* kazati, da prianjaju na jezične, u koju vèrst i sami spadaju. Sravni злато i жлътъ (žut), něm. gulth, lit. geltas; горъкъ i жаръ i зоря; гласъ, гръло, жрѣло; зрьно i жрьнъвь, lat. granum; чрънъ i kary; чрьвь litv. kirmins; колѣно i član (takodjer u hrv. škljan), krdo i črêda; шлѣмъ goth. hilms; sr. kriša ili krišnja (Mikalja) i črešnja s trešnja, kroz i črêz i t. d. pred *l* i *r* rado stoje jezični

Iz sklonitbe ima priměr, da ⰽⱆ neprěči prilagode: влъхвъ u nom. množ. glasi: влъсви, u vok. jed. влъшве. — Ovako si valja protumačiti i dočetak infinitivni шти (*ći*) od: кти, гти, хти: najprije segnu upliv samoglasa *i* preko *t*, pretvoriv *k* u *č*, *g* u *ž*, *h* u *š*; zatim po suglasnoj dolici od *čti* i *žti* bude *šti* n. p. ⱃⰵⱋⰹ (rekti), ⰿⱁⱋⰹ (mogti), врѣшти (vrêhti). To isto valja za samostave; ⱂⰵⱋⱐ (pektь), ⱀⱁⱋⱐ (noktь), ⰿⱁⱋⱐ (mogt). Iz osnovah spadaju ovamo: цвѣтъ, звѣзда prema; květ, gvězda; sr. loćika (лоцика) i lactuca. *v* neprěči prilagode

§. 54. Povèrh spomenutoga prelaza iz *k* u *č* i *c*, običaje se u hèrvatskom jeziku *k*, kod tudjih rěčih, kada *e* ili *i* slědi za njim, pretvoriti u *ć*, n. pr. Maćedonija, ćelija, ćesar; ćilim, ćiril, ćiriak, ćorda. A opet *g* umekša se kod tudjih rěčih u *gj*, kano: liturgjija, gjeneral, angjeo. u tudjih rěčih *k* u *ć* *g* u *gj*

Da je takodjer u starobugarskom jeziku traga mekano izgovorenu *g*-u, dokazuje i samo slovo ⰼ, što dolazi u assem. kod tudjih rěčih, kano ti: ⰵⰲⰰⰼⰵⰾⰹⰵ, ⰰⱀⰼⰵⰾⱏ, a u hèrv. glagolici odgovara mu ⰃⰒ. U cirilici bilježili bi г znakom zavinutim: анꙉелъ: a prema tomu čini se, da i к, koji cod. supr. istim znakom bilježi, nije ništa ino, van naš današnji *ć*.

Digitized by Google

3. Upliv *j*-a na predjašnji suglas.

j uza suglase

§. 55. Koliko su god važni pojavi jezični, koji izilaze na vidělo uplivom *j*-a, njegovo je dělovanje malo ne sasvim nevidivo, jerbo niti ima glagolska niti cirilska azbuka za taj glas posebna znaka, već si pomažu po §. 28. A. 1. Nu kada će, da se izrazi upravo samo *j*, neprateć ga nikakov samoglas, upotrebljuju и ȣ sa znakom uzvinutim: й ȣ̆. Dakle **kraj** napisati ćeš: край, kraja: краꙗ, kraju: краю, kraji: краи.

Dolazi li *j*, bio on spojen sa slědećim samoglasom, (ꙗ, ѥ, ю, ѩ, ѭ), bio nespojen (t. j. **virtualno** u njem sadèržan, kano ti u и (= *ji*), є (= *je*), ѣ i ѧ (= *ja*) u neposredni doticaj sa suglasi, valja pamtiti ove proměne:

gèrleni uz *j* u jezične

1 Gèrleni prelaze u jezične: *k* u *č*, *g* u *ž*, *h* u *š*, ali ovdě su se obadva glasa *kj*, *gj*, *hj* sljubila u jedan *č*, *š*, *ž*, i zato se *j* više niti nepiše, dakle: алък-ꙗ (t. j. алъкја) piši i izgovori: алъча, доух-ю (t. j. доух-јȣ) piši te izgovori: доушоу, лъг-ѩ (t. j. лъг-јѧ): лъжѧ.

sikavi uz *j* u jezične

2. Sikavci *s*, *c*, *z*, prelaze takodjer u jezične: *š*, *č*, *ž*, n. p. носјенъ postaje ношенъ, грозјенъ: гроженъ, otьc-j = **otьč** (volja **otьča**: voluntas patris).

skj prelazi u *št* ili hèrv. takodjer *šć*

3. Slědi li *j* nakon udvojenih suglasah *sk*, pretvoriti će jih najprije u *šč*, a zatim pošto *s* nedolikuje *č*-u, preći će u *š*, t. j. oboje zajedno u *šč*; nu glasovna sastavina *šč* nije niti prema bugarskomu niti prema hèrvatskomu jeziku, već ondě prelazi uvěk u *št* (t. j. strogo uzevši odpao je *š* od fonetičke sastavine *štš*), a u nas barem u blažije *šć*. Prema infinitivu искати prispodobi sad. vr ищтѫ, иштеши, иштеть, (m. искјѫ, искјеши, искјеть), u nas: **ištem i išćem**, **išteš i išćeš**. Ovako je i koren штѧд u savezu sa скѫд, n. pr. штѧдѣти (parcere) i скѫдъ (inops).

Valja dobro razlučiti starobuagrski шт, kada je prema našemu *ć*, kada li opet prema našemu *št* ili *šć*. Jedan put je po etimologičkom izvoru: *tj*, *ktj*, *gtj*, *htj*, drugi put: *skj*, *stj*; bugarizam je (dakle pogreška) pisati: **svešten ik** m. **svećenik**, **snužden** m. **snudjen**, a dobro hèrvatski: **ištem** uz **išćem**, **praštam** uz

.prašćam, moždani uz moždjani. Stbg. dočetku ⰺⱋⰵ odgovara naš *ište* ili *išće*, jerbo je pèrvobitnije *isko* (sr. česki stanovisko hèrv. stanovište itd.); stbg. rěčim na ⱋⰺⱀⰰ odgovaraju hèrvatske na ština ili šćina, jerbo je i tu pèrvobitnost ovako: ⱄⰽⰺ-ⰺⱀⰰ.

U rěčih: štenac, štit, tašt itd. osniva se *št* takodjer na pèrvobitnom *sk*.

§. 56. 4. Zubni suglasi *t* i *d* pretvore se uz *j* u *ć* (ћ) i *dj* (ђ), *tj* u *št*
ali u starobugarskom jeziku, kako rekosmo §. 46, u шт (*št*) *(ć)*, *dj*
i жꙉ (жд). Niti ovdě nepiše se više *j* poslě *št* i *žd*, jerbo je vir- u *žd* (ђ)
tualno sadèržan. Današnjoj rěči: oděća odgovarala bi stbg. одѣшта, a starobug. одежда odgovara starohèrv. ѡдега izgovori: mon. 62. odedja, ili ⱁⰴⰵⰻⰰ, po primorskom izgovoru: odeja.

Dodje li *j* iza *st*, to će jih pretvoriti u starobug. jeziku u *sšt* ili *ššt*, a jedno je *š* suviše; dakle поуст-јенъ: поуштенъ, милостја: милошта.

To je u nas drugačije, jerbo od *st-j* biva *sć*, a po u hèrv.
dolici *šć*: pušćen, milošća stariji su, ali i danas ve- *št* i *šć*
oma običui oblici uz novije: pušten, milošta.

5. Suglasi *l*, *r* i *v*, kada rastavljaju *j* od zubnoga *t*, ne- *l*, *r* i *v*
protive se pretvoru, koji bi se inače našao poradi *j*, n. pr. od neprě-
glag. motriti, bio bi intenzivni: matrjati, a dělujuć *j* i će pre-
preko *r* na *t*, dolazimo do oblika: размаштрꙗнѩ: isto tako: оу- *tvora*
мрътвлюнъ, съоумрьщвенъ grig. naz. — U nas neima toga danas, ali tragomice bijaše nekoč, n. pr. mon. 244: ꙋхищренꙗ.

U našem starijem jeziku (a dělomice i danas) ima priměrah jotovana zubnoga suglasa, gdě ga po bugarštini nebi trebalo: прѣгнемꙋ кнезꙋ mon. 42., послигними 226., посликнемꙋ 283., даан сꙋгни 296; sravni suproć uz suprot, godj (n. p. tkogodj) uz god.

§. 57. 6. Na suglase *b*, *p*, *v*, *m*, neima *j* nikakova upliva *b*, *p*, *v*,
ali je osobitost istočnoslověnskih naręčjah, što u glasovnu sa- *m* s *j*
stavinu *bj*, *pj*, *vj*, *mj* umiću suglas *l*: tomu je usuvku (epenthe- veže
sis) pravilnih priměrah naći već u najstarijih rukopisih, kano ti: usuvak *l*
evang. ostrom., evang. assem., glag. cloz.. ciril. jerus.; tim čudnovatija iznimka, koju čini cod. suprasl., pišući: оставенъ uz оставьѥнъ, земѩ m. землѩ itd. premda ne uvěk.

Istomu pojavu, kojim se odlikuje cod. supr., slični su pri-

Digitized by Google

gdě je u hèrv. vj, bj pj, mj iz novije dobe, netrěba l umetnuti

měri jezika hèrvatskoga od samostavah, odgovarajućih bugarskim na иѥ. Rečeno je naime (§. 27), da u hèrvatskom oslabi и na ь, dakle bug. здравиѥ hérv. здравьѥ i здравѥ, bug. копиѥ hèrv. копьѥ i копѥ; bug. любъвиѭ hèrv. любавью i любавю. Valja pako znati, da je stariji hèrvatski jezik, sve do 18 věka, kod ovakovih priměrah osěćao bi reć neki poluglas ь ı, zašto mu nije trebalo usuvka *l*; istom najnovija štokavština veli: z d r a v l j e, k o p l j e, l j u b a v l j u.

kako se može umekšati l, n, r

§. 58. 7. Suglase *l*, *n* i *r* umekša *j* na nebne *lj*, *nj*, *rj* po (po Vukovu pravopisu dobro nacèrtano: љ, њ); ali se nesmije nikada zaboraviti, da neimajući glagolica i cirilica posebita znaka za *j*, velika joj je nevolja, izraziti pomenute umekšane suglase. Za *lja*, *nja*; *lje*, *nje*; *lju*, *nju*; *lję*, *nję*; *lją*, *nją*; poslužit će cirilskomu pismu ovake sastavine: лꙗ, нꙗ; лѥ, нѥ; лю, ню; лѩ, нѩ; лѭ, нѭ! glagolskomu samo: [illegible], [illegible]; [illegible], [illegible]; [illegible], [illegible], n. pr. конꙗ supr. 446. благословлѥниꙗ grig. naz. задьнꙗа ib.; [illegible] assem.; [illegible] — Neima ipak ništa običnijega, nego da se i ovdě i u svih ostalih slučajih nepiše jotovani već prosti samoglas, ali se zato dotični suglas nakiti povinutim znakom: н'емоу, капл'етъ supr. 259., приемл'ан cir. jeruz. 17., изво л'ение 20. itd. Taj znak imao bi svagda doći, gdě treba da se razluči *lji* (л'и) od *lь*: пол'зѣ cir. 20, бол'ьше supr. 303. itd.

Suglas *r* dolazi rědko s jotovanim samoglasom u savez, osim *ja* i *ju*, ali virtualni upliv njegove jotacije slědi odatle, što za mekanim *r* nemože slěditi o, ъı, ѣ. Dakle цѣсарь gen. цѣсара i цѣсарꙗ (n. pr. ev. mih. [illegible]), dativ цѣсароу ili цѣсарю itd., ali inst. samo: цѣсаремь; море gen. мора i морꙗ (n. p. grig. naz.), ali instr. samo моремь. Sravni [illegible] i [illegible] assem.

trag mekanoga r u hèrv. j.

Dočim se mekani *l* i *n* u hèrv. jeziku podpuno sačuvaše, netèrpi *r* iza sebe nikada više nikakova *j*-a, ali město *o* stoji u padežih i tvoru rěčih često jošter *e*: n. pr. c a r e v a t i, c a r e v, c a r e m. U starijem jeziku (osobito na sěveru, gdě počima prelaz iz hèrvaštine u slovenštinu) ima i drugih priměrah za *j* nakon *r*: [illegible]. Sp. 28. (g. 1428 iz Brinjah).

8. Glasovne sastavine *sl* i *zn* prelaze uplivom *j*-a u *šlj*,

Digitized by Google

žnj: мъішлѥниѥ ili мишл'єниѥ, кажнѥнъ ili кажн'енъ. U starobug. jeziku kaže se jošter посълѥть zbog poluglasa, ali pošto je u nas poluglas izpao, velimo: pošlje, dà i pošalje (města, kako bi pravilno bilo, posalje). Još i više kažu: Ⱎ-ⰓⰅⰒⰎⰋ 30 Ⱎ-ⰓⰑⰏⰑ spom. ш-неговими, mon. 197. itd.

Glava X.

Suglas preměšten, oduzet, dodan.

§. 59. 1. Preměštaj.

Ima glasovnih sastavinah, koje nepristoje svakomu jeziku: proměne ili pravije govoreć, polakšice, kada jih uztreba jeziku, starom su naravi fiziologičke i fonetičke (o njih bijaše govor u glavi IX.), stranom sastoje se od pojavah vanjskih; ovamo najprije brojimo preměštaj.

preměštaj metathesis. a) Najobičniji je preměštaj slověnskih jezikah, kada imadu zajedno doći *lk*, *rk*, *lm*, *rm*, *lv*, *rv*, *rd* itd.: mramor sr. lat. marmor, ramo: armus, raka lat. arca, kratak lat. curtus; brada něm. bart, brod něm. furt, vladam něm. valdan, zlato něm. gold; vran litv. varnas, glava lit. galva, glas lit. garšas, krava lit. karvê, prasac lit. paršas, лебедь (hèrv. lebed i labud) něm. albiz; klak-calx. itd.

Nespada ovamo onaj slučaj, kada su takova dva suglasa rastavljena poluglasom ъ ili ь: ipak se veli žlica prema stbg. лъжица,

b) Redji su priměri za preměstaj drugih dvajuh suglasah: n. pr. камень prema litv. akmû, воскъ litv. vaškas, něm. wachs; десьнъ (m. deskьnъ) prema δεξιός, dexter; sr. još §. 62., i u hèrv. jeziku: tko m. kto, caklo (tsaklo) m. staklo, ckněti m. ksněti, dockna m. dokasna; *c* stoji měšte *s*, kao u ckvrnost m. skvrnost; město puška bijaše još u 16 v. pukša (n. pr. glag. spom. 217: ⰒⰖⰍⰞⰅ, ⰒⰖⰍⰞⰋ.

Odatle slědi posredice, da slověnski jezici najvole glasovne sastavine s *l r* na drugom městu, ili sa sikavimi *s*, *z*, *š*, *ž* na pèrvom městu; sve su druge sastavine, prema ovdě spomenutim, veoma rědke.

c) Još redji su priměri za dalji preměštaj, bilo samo jednoga suglasa bilo čitave slovke; sa bugarskoslov. чрѣствъ sravni naš: čvrst; s жрънъвъ naš: žrvan; s вьсь (starohèrv. vas) današnji sav, s могыла sr. gomila, norac i ronac itd.

§. 60. 2. Oduzimanje.

oduzimanje suglasa

Suglas može biti oduzet a) na početku t. j. kao odsuvak; b) u sredini t. j. kao izsuvak; c) na kraju t. j. kao sasuvak.

sugl. odsuvak rědak

1. Priměri za suglasni odsuvak veoma su rědki, i to je doslědno prema naravi starobug. jezika, koji nezazire od suglasnoga početka rěči. Sr. skora i kora, litv. skura; krt čini se, da je od kor. skr.; ime (имѧ) sr. s lat. nomen (m. gnomen). U bug. slav. ima гѫсѣница uz ѫсѣница, ali ima i вѫсѣница, sr. §. 65; ѩзыкъ sr. s lingua i glagolom лизати.

Priměri kano štica město dštica (bug. дъштица), ⰱⰴⱃⰵ m. bъdno gèrč. πυθμήν, něm. bodam; šteta m. ⱅⰴⱎⱅⰵⱅⰰ, spadaju u §. 61. a., od predloga въз, kojemu odgovara vaz ili uz, odbacuje starohèrv. narěčje na zapadu i sěveru, obično suglas *v*, te ostaje sam *z*: zveličen, zveličenje m. uzveličen, uzveličenje itd.

2. Mnogo je priměrah za suglasni izsuvak.

sugl. izsuvak veoma često

slov. jezici netèrpe udvojena suglasa

a). U slověnštini poglavito je pravilo, da nepodnosi udvojena suglasa, i to čini se da je utemeljeno na nekoj dubljoj naravi slověnskih jezikah. Kad bi se god dakle imala sastati po dva jednaka suglasa (osim *tt*, što prelazi u rěčotvoru disimilacijom u *st*), mora jedan (pèrvi) izpasti: N. pr. prema ѥс–мь imala bi glasiti, 2 osoba ѥс–си, ali po našem pravilu uvěk samo ѥси. Tako se beziznimice uvěk piše: безаконьѥ, u nas bezakonje, възрѣти, u nas uzrěti.

U starobug. jeziku ima osobito kod rěčotvornih dometakah, više priměrah da su dva jednaka suglasa rastavljena polugasom, n. pr. истиньнъ od истин–ьнъ; a to će u starohèrv. jeziku prema §. 19 glasiti: istinan (ⰹⱄⱅⰹⱀⱐⱀⱏ), ali u ostalih padežih dogadja se, te izbaciv poluglas zasebice pišu po dva suglasa: n. pr

[illegible] [illegible] spom. 102 (m. ЗАКОНЬНЪІНА) [illegible] 60. To nisu priměri naslědovanja vrědni, niti jih je u valjanih spomenicih mnogo, van da je za volju rastave pridèržan poluglas n. pr. ни житнога ни виньнога mon. 62.

b) I onda, kada se sastanu po dva suglasa jednaka organa ali nejednaka izgovora (zvučini pred němim), mora pèrvi, prilagodiv se sasvim na drugoga, po §. 48., kao udvojenje izpasti: n. pr. bez iznimke svuda piše se [illegible] u nas: ustati, a to je od въз-стати; исѣщи (isěći m. izsěći): могли би се людьѥ исѣки P. sp. 115. расоути, распе (i u nas: raspe uz razaspe); Mikalja u rěčniku piše: rasad, rasap, rasar diti se itd. Ovamo spada rěč: pedeset vin. 118, mon. 338. — *od zs postaje ss, ali slověn. j. neima udvojenja.*

Mnogi vole u književnom hèrv. jeziku i ovake rěči pisati po korenitosti, dakle: razsad, razsèrditi se razsulo, razsvětiti itd. Ovako pišući bilo bi prema §. 48. γ., gdě je kazano, da se u nas predlozi kod sastavljenih rěčih pišu uvěk jednim, korenitim, oblikom.

§. 61. 3. Ostali priměri izsuvka, koji se neosnivaju na udvojenom suglasu, děle se u tri slučaja: a) da je izpao pèrvi suglas; b) da je izpao srednji suglas; c) da je izpao drugi suglas.

a) Pèrvi je suglas izpao pred drugim: α) *t* i *d* pred *n*, *m*, *v*, *s* i *l* kanoti: grnuti (kor. grt.), osvanuti (освьнѫти) kor. svьt, [illegible] (žuna, od žlt: žut), prenuti ([illegible]) kor. prẹd; damь (město dadmь), davê (m. dad-vê); jasi (m. jad-si), dasi (m. dad-si), [illegible] (m. pletl), палъ (m. padl), selo (sedlo), žila (m. žid-la) a město sedlo premetnuto: seldo; dometak *lo* bio bi točnije *dlo* (kao no je n. pr. u českom jeziku) zbog lat. trum, grč. τρον: n. pr. česki oradlo lat. aratrum, hèrv. oralo itd. Starohèrvatski predlog [illegible] (poli) dolazi od подлѥ lat. secundum n. pr. razv. istrian. 14. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; spom. 8: [illegible] [illegible]; spom. 243: poli vode pade; *d* pred *b*: u obirak, кнезꙋ обраномоу mon. 445. veli se u spom. [illegible] [illegible] uz: [illegible] (sr. spom. 5 i 11); město [illegible] spom. 27. obično: nastojati; — *d* pred *k* u nukati uz nutkati od nuditi. — *t i d izpade*

Digitized by Google

Neimajući hèrv. jezik poluglasah, primakoše se *t* i *d* mnogim dometkom bliže, nego li u bugarštini; a stari spomenici dèrže se kako je rečeno, u pisanju sasvim izgovora, i zato su obični oblici: ⰿⰰⰿⰰ ⰰⱍⰰ 5, ⰰⰰⱍⰰ 51. с оцемь 83. ⰰⱍⰰ vin. 423. ⱁⱏⰰⱍⱑ 30. срьца 229. срьчанога 265. за нихь срьчаньство 280. мьрьца 41. (u nas: **mrcina**), господство 243. 442. пропаство 41. ⱃⰰⰸⰰⱑⱃⱑⱍⰰ 3. itd. Ovamo spadaju: **sloboština** ili po starijem **slobošćina** m. **slobodština**), **hèrvaština** ili **hèrvašćina** (m. **hèrvatština**); **što** město **čto** (u fonetičkoj vrědnosti: **tšto**), **pošten** m. **počten** (strogo: **potšten**).

p, b, v izpade β) suglasi *p*, *b*, *v*, pred *n*: **kanuti** (uz: **kapnuti**) kor. **kap**, **trnuti** kor. **trp**, **san** (сънъ) kor. съп (gr. ὕπνος lat. **so*m*nus**); нетий (**netjak**) m. **neptij**, **pri-gnuti** (kor. **gъb**); **danъ** (дьнь) kor. **div**, **grinjica** m. гривница mon. 326.; — *v* pred *l* osobito u starohèrv. jeziku: црьлено mon. 326. (kajk. **črljen**) město: **crvljen**, a danas u pismu obično: **crven**; испралꙗти m. исправлꙗти veoma često u mon. (n. pr. 191), састалюна 206 ѡпралꙗше ib., осталꙗю 450. посталѣнь 453. Govori se **ladanje** m. **vladanje** spom. 103., **lada** m. **vlada**, spom. 130. ⰲⰾⰰⱋⰵⰳⰰ (m. **vlašćega**) 69. — *p*, *b*, *v* pred *t* u infinitivi: **žiti-živem** (m. **živti**), плѣти (m. **plêvti**) плѣвѫ: a veli se, čega u nas neima, погрети-погребѫ (u nas: **grebsti**), почрѣти-почрѣпѫ (u nas: **pocrpsti**), тети, тепѫ (**tepsti**); slov. седмь (sedam) sr. s gr. ἑπτὰ lat. **se*p*tem**, dakle je izpao koreniti *p*.—*v* pred *z* od predloga *vъz* u čakavskom i kajkavskom naréčju: **zopet** (възопꙗть), **zmožna** gospodo spom 243.

s z izpade γ) Suglas *s* i *z* pred *c*, *č*, *š* ponajviše samo u starobugarskom jeziku: ицѣлити (n. pr. mon. 216), u hèrv. **izcěliti** ili po izgovoru **iscěliti**, бечисла u hrv. **bez čisla** (po izg. **bes-čisla**). Město ишьдъ kaže se u nas: **iz*a*šad** ili **iz*i*šad**.

Pojedince izpade *g* pred *k*: u лько (**lako**) mon. 5. (m. льгько), *g* pred *d*: **kada**, **tada**, stoje město: **kagda** **tagda** (n. pr. mon. 206), prema bug. когда, тогда; — *h* pred *t*: ⱃⰵⰸⰰⱎⰵ 32, ⱁⱏⱑ ⱃⰵⰸⰵ 81.

U zaměnu izbačena suglasa čini se, da je produžen osnovni samoglas u aoristu: цвисъ (m. цвьтсъ ili цвьтохъ), вѣсъ (m.

Digitized by Google

ведсъ ili ведохъ), басъ (m. бодсъ ili бодохъ), рѣхъ (m. рекхъ ili рекохъ) itd.

§. 62. b) Srednji je suglas izpao: *k* u sastavini *skn*: плеснѫти (m. pleskn ą ti), тиснѫти (m. tiskn ą ti); u *skt*: těsto od kor. tisk i *to*; sr. тѣскънъ i тѣсьнъ; *g* u *zgn*: briznuti uz brizgati sr. gèrčki: γεγραφθαι m. γεγραφσθαι — *s* u sastavini *čsk*: dubrovački m. dubrovačьski, nom. množ. дѹбровачци mon. 330 (m.-чьсци); tako je mon. 41. прьци градьци (m.-дьсци); — *t* u sastavini: *stn*: часни mon. 206, město чьстьни, i kod Dalmatinacah: časni gospodine; милоснѣю 197. вольни и обласни 225; [illegible] spom. 71; mon. 35. на самога исьца (m. istca nom. istac). *k izpade u skn* *s u čsk*

Ovako se veli izba město истьба; jizbina uz jestvina (bug.-slov. bilo bi, ꙗстьбина); trězan (u bugar. трѣзвьнъ, a prema tomu u starohrv. trězmen).

Da je suglas, stojeći sam za se medju dvěma samoglasima, izpao, tomu je priměr rěč: nemoj město nemozi, koje još dolazi u spom. n. pr. не мозите сьмести mon. 50. [illegible] spom. 50. [illegible] 34.

§. 63. c) Drugi je suglas izpao u više slučajah: najobičniji su priměri za predlog *ob* (объ), te se i danas još kaže: obećati (m. ob-věćati), oblast prema vlast, obeseliti (n. pr. mon. 283), oběsiti, obaliti, obiknuti, obod, obratiti; u starohèrv, obarovanje i obarovati (u mon. i glag. spom.), [illegible] spom. 48, itd. Ipak čitamo glag. spom. 225: [illegible] město običnoga: obrh ili obrhu n. pr. 222; obitavati (staroslov. prosti glagol витати). *b izpade pred v*

U rěči вънезаапѫ izpade *v*, te bi podpuno bilo: вънезаапъвѫ; isto tako město današnjega dignuti- dići veli se: [illegible] Spom. 4. 12, 33, 55 itd., [illegible] Vin 470; [illegible] Sp. 4, 17. m. сквозѣ; bljuda m. блюдва m. 338; [illegible] 73. сторихь 194 m. stvoren (tako govore Slovenci), [illegible] 108 (m. četvrtak), човѣкъ m. чловѣкъ, kao prelaz posredujući mislite si čvověk; sr. слобода i свобода i cободно mon. 244; ovako je *l* izpao kod imenah vlastitih sastavljenih na sav (m. slav), sava (m. slava), sov (m. slov) itd. Město *v izpade.* *l izpade*

Digitized by Google

r izpade črěz upotrebljuje se na sěveru (kajk.) čez: [illegible] 217. sr. zěnica m. zrěnica.

Ovako može suglas izpasti i u samom korenu, kao se vidi u běg (m. bvěg) sr. gèrcki φυγ i φευγ, u bě (m. bvě) gèrčki φυ.

§. 64. 3. Suglasni sasuvak stoji u savezu s pravilom o dočetku slověnskih rěčih.

dočetak starobug. rěčih Jezik starobugarski, kao najstariji zastupnik slověnskih narěčjah, ima za najranije historičko doba (IX –X. věka) postojano pravilo, da mu se nijedna samostalna rěč nemože svèršivati na suglas. Odatle izpèrva zakon, kasnije običaj, da se suglasnomu dočetku pridopiše poluglas ъ ili ь, o kojih gledaj §.

konačni s odpade 1. Sravniv starobug. jezik s ostalimi indoevropskimi vidi se, da je u nominativu jednine odpao *s* n. pr. вкъкъ — λυκός, lupus, [gotski jezik izbaci ono, što je naš konačni poluglas, a pridèrža *s*: vulfs, ali kasnije odbaciv ondě *s* ovdě ъ, sastadoše se opet rěči: vlk (vuk) i wolf]; длъгъ - δολιχός — (d)longus; ноштъ (noktь) — νύξ (m. νυκτς) — nox (nocts); prema slověnskomu imao bi u gèrčkom nom. glasiti νοκτις, lat. noctis; u zaimena то (sred. spol nom.) odpade *d* sr. latinski istud; dočetak pèrve osobe množ. u glagola [illegible] мъ, odgovara latinskomu mus, staroněm. mês, gèrč. μεν (μες). U nominativu rěči nebo odpade *s*: sr. νέφος, ali u genitivu небесе — νέφεσος (νεφεος — νεφους); isto tako u drugoj osobi aorista: паде sr. s gèrčkim ἔβαλε-ς itd.

konač. t odpade 2. Prema dokazu srodnih jezikah odpade *t* u tretjoj osobi jednine i množine historičkih vremenah; u tom se slaže i gèrčki jezik s bugarsko-slověnskim: паде: ἔ-βαλε, падѫ i ἔ-βαλον. Ali u sad. vremenu падетъ, падѫтъ, gèrčki βαλλει m. βαλλετι (ili βαλλεσι), βάλλουσι (m. βαλλοντι); jednako odpade *t* u dometku participijalnom sad. vremena *nt*, kada dodje na kraj rěči: хвалѧ (prema gèrčkomu τιθεντ-ς). Simo spadaju samostavi naznačujući mladu životinju: телѧ (m. телѧт), ждрѣбѧ (g. ждрѣбѧте).

konačni m n odpade 3. Suglas nosni *m* ili *n* odpade sasvim u akuzativu jednine: влъкъ — λυκόν — lupum; ноштъ — noctem (akuzativ izjednačio se dakle u bugarskoslověnskom s nominativom istom onda, kada je zavladalo gori pomenuto pravilo o dočetku). To

Digitized by Google

isto valja za supin датъ, оратъ: datum, aratum; zatim za pèrvu osobu jačega aorista: придъ, везъ (m. придъm, везъm) sr. gèrčki ἔβαλον, ἔλιπον. — Kod samostavah srednjega spola ostao je nakon odbačena *m*, samoglas *o*: oral*o* — aratr*um*.

Nego konani *m* ili *n* može se, i to običnije, s predjašnjim samoglasom sastaviti u nosni glas ѧ ѫ; to biva:

a). U akuzativu *a*-osnovah: вьдовѫ — vidu*am*, новѫ - nov*am*; (konačni *m* i *n* prelaze u nazale)

b). U nom. i akuz. srednjih *n*-osnovah: сѣмѧ (gen. сѣмене): sem*en*.

c). U 1. osobi sad. vremena: плетѫ, рекѫ, što bi podpuno bilo: pleto*mi*, reko*mi*, a odbaciv *i*, prešao je *om* u ѫ. Ipak jošter ima: юсмь, дамь, имамь, ѩмь, вѣмь.

d). U akuzativu množine: мѫжѧ, доушѧ prema: рабъı, женъı (sr. §. 28. str. 42.), još se valja sětiti na nom. корѧ (g. корене) prema камъı (g. камене), кремъı–кремене, ıѧчьмъı – ıѧчьмене.

U hèrvatskom jeziku pamtite povèrh toga, da kod rěčih na *ost* dalmatinski Hèrvati (osobito pěsnici) odbacuju *t*: kripos (m. krěpost), lipos (lěpost); tako ima glag. spom 234: ⰒⰑⰔⰎⰡⰄⰐⰉ ⰄⰟⰆⰄⰟ (m. dažd); město ⰐⰡⰔⰏⰟ ima u čak. narěčju kadšto samo ⰐⰉⰔ (nîs m. nisam) n. p. sp. 231; a město ⰐⰡⰔⰏⰟ veli se ikavski ⰐⰉ (n. pr. spom. 201 itd.) prema нѣ. (hèrv. jezik odbacuje i suviše)

Pravilno je pako odbačen u 3. osobi sad. vrem. jed. i množ. konačni *t*, kako svědoče priměri iz samoga XII. věka: кире ходе, кьто хоке, мине, да, бȣде, бȣдȣ, моге. mon. 2. (Kulina bana od god. 1189) бѣжи, вракаю, приходе, соуди, є (t. j. *je*) iz XII. věka g. 1199 br. 9.

3. Dodavanje.

§. 65. Suglas dodan je ili spréda, a) predsuvak, ili u srědinu, b) usuvak, ili na kraj, c) zasuvak. (suglas dodan)

a) Za predsuvak neima mnogo priměrah. Sravni sa starim ѫхати hèrv. njuhati i samostav njuh, s ѫглъ (ugao) srav-

Digitized by Google

ni: nugao (kod Dalm. i u rěčniku Mikaljinom). Uz жтрь ima već u starom нжтрь, danas samo: nutar; sr. жтрьнь s nutrnji ili nutarnji (нжтрьнь) ili unutrnji (вънжтрьнь); s ıждра (sinus) sr. njedra, ikavski čudnovato njidra kao da je stbg. нѣдра. Pamti *g*nězdo uz nidus; starobg. гнѣтити uz hèrv. nětiti, raznětiti, nětilo; гжсѣница, i гжжвица, ako je od korena vęz.

pred-suvak

n kod zaimena 3 osobe

Najpoznatiji je priměr predsuvak н kod zaimena tretje osobe u uz jednoslovčane predloge: изъ нѥго, оу-нѥго, съ нимь, къ нѥмоу, о нихъ, къ нимъ, за ніѧ; zatim kod prislovnih izvodah: вънѥгда (od ѥгда), отъ нѥлиже (od ѥлиже), доньдеже (od идеже; нь město и sravni sa на-нь město на-и.

Buduć da se uz višeslovčane predloge mogu upotrěbiti dotični oblici i bez predmetnutoga *n* — bilo bi, čini se, razložitije ovaj *n* smatrati kao usuvak, uzevši predlog i zaimeni oblik za jednu rěč; tada su najme posvem iste naravi priměri nekolikih glagolah, sastavljenih s predlogom въ, отъ, съ: вънити kaže se i danas: unići, сънити: snići; staromu съньмъ (od съ i имъ) odgovara starohèrv. sanam ili sanjam. Glagol oteti (отѧти) ima danas samo: otmem, nekoč отьмж i отъньмж, dakle s predmetnutim pred glagolni osnov suglasom *n*.

Predmetnut je *l* rěči ljeljen (m. jelen), u ⰎⰟⰎⰠⰀⰎⰟⰀ spom. 234 (m. jula) itd.

Predmetnut je *h* pred *r* u kajkavskom narěčju: hrzati (ⰘⰓⰈⰀⰕⰉ), hrž (ⰘⰓⰆⰠ, štok. raž), hrdja (ⰘⰓⰄⰡ); isto tako zahman itd. m. zaman (glag. манити znači: decipere).

usuvak *t d.*

b) Za usuvak valja znati, da je najobičniji medju dva suglasa tako, da jih bliže spaja, kano ti: *t* medju *s* i *r*,; *d* medju *ž* ili *z* i *r*: rěči: struja, struga, ostrov i ostrvo osnivaju se na korenu sru (gèrčki ῥυ); острѣ (n. pr ⰍⰀ ⰑⰔⰕⰓⰟ ⰏⰡⰓ Sp. 34; Cèrnogorci govore tako i danas) imalo bi strogo glasiti osrъ (gèrčki ἄκρος); пьстрѣ (odakle pastrva) dolazi od пьс ili пис, što znači: šaren; prema gèrčkomu γερανός sravni hèrv. ždrao, město žrělo ima ždrělo, uz жрѣбѧ obično ждрѣбѧ; мѧздра i ноздри dolaze od мѧсо i носъ; napokon još ima: zdraka uz zraka (Banovac: Predike 28), obazdru id. 42. žděći uz žeći itd. U мждрѣ od kor. мьн srav. pamętь.

Digitized by Google

Medju *b*, *p*, *v* i *t*, umetnut će se u infinitivu *s*: greb-s-ti, žeb-s-ti, crp-sti. Nekoč bijahu ovi infinitivi takodjer po §. 61. 3. β. usuvak *s*

Prema inim jezikom umetnut je *s* u dometku ьскъ (gèrčki ικος, lat. icus) u — stь i stvo (prema pèrvobitnomu tis i tvam), u snь prema nekošnjemu — ni.

Kod dometka ьство jošter je mnogo putih umetnut *n* te čitavo glasi: anstvo (u 16. věku jošter obično samo: astvo). Dakle bug. божьство, чловѣчьство, съвѣдочьство u starohèrv. božastvo, človičastvo, svidočastvo, danas: bož*an*stvo, čověč*an*stvo, svědoč*an*stvo.

U rěčih: подвочинк duš. 61. ржковать i medvěd umetnut je suglas *v*; s медвѣдъ (od медъ i ѣдъ) sravni ipak pridavno ime: медвьнъ, odakle bi slědilo, da *v* nije umetnut, već pretvoren iz osnovnoga *u*, sr. litv. med*u*-*s* gr. μέθυ.

O usuvku *l* medju *bj*, *vj*, *pj*, *mj*, gledaj §. 57. 6. ovaj usuvak čini se, da se proteže i na same korene n. pr. sravni bljud u bljusti sa srodnim korenom bъd u bъděti. suglasni zasuvak

c) Suglasnomu zasuvku neima niti nemože biti veoma mnogo priměrah već zato, što je po §. 38. poznata naklonost slověnskoga jezika u obće, a napose hèrvatskoga, na samoglasni dočetak. Pamti ipak brat братъ uz [glagolitic], dub: [glagolitic] uz джбръ, (sravni dubrava: джбрава), зжбъ po svoj prilici m. starijega зжбръ, (sr. zuberina).

Mnogi priměri, kao n. pr. *r* u *nitkor*, nuděr (m. нждѣниже), itd. spadaju samo prividno ovamo, dočim se pravije veli, da je ovdě i drugdě po koji samoglas odpao, pak se tako suglas sâm našao na dočetku rěči.

U prostonarodnom govoru čuju se, reć bi od nehajstva ovakovi zasuvci:

a) *k*: ovdě-*k* (i ovdě*ka*), tamo-*k*, pače-*k* danas*ka*, sinoć*ke* i snoć*ka*, večeras*ka* itd. To je zaimeni osnov къ, kojemu odgovara gèrčki κα, lat. *ce*.

b) *m* ili *n*: dakle-*m* i dakle*n*, odatle-*m* i odatle*n* itd. To je onaj isti *m*, koji dolazi u prislovnih dometcih: *ma*, *mi*, *mo*. Sa *n* (od staroga нъ) sravni небонъ (enim).

Tomu je u spomenicih i pravilnom starijem jeziku 15—17. rédko naći priměra; kano da se je osěćalo, da ovaki samovoljni oblici nepristaju u knjigu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
0315317196

PG
1231
.J3
1

Digitized by Google

Digitized by Google